

The image shows four stone weights of varying sizes, each with a rounded, spherical top and a cylindrical base. They are arranged on a light-colored wooden surface, possibly a table or a workbench. The lighting is dramatic, coming from the side, which casts long, dark shadows and highlights the textures of the stone and wood. The weights are positioned in a slightly diagonal line from the foreground towards the background.

TIMO PURJO

Arvot
ovat ihmisen
toiminnan perusta

ÄRVOT OVAT IHMISEN TOIMINNAN PERUSTA

TIMO PURJO

ARVOT OVAT IHMISEN
TOIMINNAN PERUSTA

© TUP & tekijä, 2014

Kustantaja

Tampere University Press

Suomen tietokirjailijat ry on apurahallaan tukenut kirjan kirjoittamista

Kansi

Mikko Reinikka

Graafinen suunnittelu ja taitto

Sirpa Randell

Myynti:

kirjamyynti@juvenes.fi

<http://granum.uta.fi>

ISBN 978-951-44-9486-4

ISBN 978-951-44-9487-1 (pdf)

Painopaikka Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere 2014

441 729
Painotuote

ESIPUHE

Arvojen olemusta perusteltaessa on tavallista jakaa arvot *itseisarvoihin* ja *välinearvoihin*. Itseisarvolla tarkoitetaan arvoa, jota ei tarvitse eikä voi perustella muilla arvoilla. Itseisarvoja tavoitellaan niiden itsensä vuoksi. Välinearvot sen sijaan ovat arvoja jonkin muun saavuttamiseksi. Hyvyys, totuus ja kauneus, antiikista perimämme perusarvot, ovat yleisimmin itseisarvoiksi mainittuja. Välinearvot (esimerkiksi suoritusarvot) ovat välttämättömiä inhimillisessä todellisuudessa, sillä kukaan ei kykene elämään vain itseisarvoja noudattamalla, mutta elämällä pelkästään välinearvojen maailmassa kadotetaan elämän mieli ja tarkoitus. Välinearvoista (esimerkiksi hyöty) itsestään ei löydy kriteeriä korkeampien ja matalampien ”hyvien” erottelulle: arvokasta on se, mikä parhaiten edistää kulloinkin parhaaksi arvioidun välineen toteuttamista tai saavuttamista (instrumentalism) tai se, mikä vastaa juuri nyt henkilökohtaisia tarpeitani ja mieltymyksiäni (arvosubjektivismi). Itseisarvot ovat sekä yksilön että yhteiskunnan hyvän elämän edellytyksiä. Vaikka arvofilosofiasta ei löydy kiistatonta vastausta itseisarvojen ”olemuksesta”, itseisarvojen ”arvotajunnallinen tunnistaminen” antaa suunnan ja perustan *hyveille*, esimerkiksi rehellisyydelle, oikeamielisyydelle ja kohtuudelle. Ilman näitä hyveitä ihminen ei ole kasvanut moraalisubjektiksi.

Arvot ovat läsnä olevia ja todellisia silloin, kun ne sisäistyvät yksilöiden *arvotajuntaan* heidän valintojaan ja toimintaansa ohjaaviksi hyveiksi ja periaatteiksi. Arvojen mukainen toiminta on hyveiden mukaista toimintaa. Arvotajunta ei kehity vain itsekseen ja luonnostaan, vaan tarvitaan myös kasvatusta, monenlaisia kasvattavia kokemuksia, tietoa ja tiedonkriittikkä sekä erilaisuuden kohtaamista. Eettisistä arvoista puhuttaessa arvotajunta on ns. päällysrakenne, jonka perustana ovat kehittynyt *omatunto* ja *empatiakyky*. Eettisesti sensitiivinen arvotajunta ilmenee *vastuuntuntona*, kykyä ottaa toiset huomioon omassa tahtomisessa ja toiminnassa. Omaatuntoa ja empatiakykyä vailla olevilta puuttuu tällainen vastuuntunto. He eivät kykene tunnustamaan toisen ihmisen ihmisyyttä, koska ovat syystä tai toisesta kokeneet itse jääneensä ilman *tunnustusta*, joka on omantunnon ja empatiakyvyn ja siten eettisen arvotajunnan perusta.

Arvotajunnan kehittäminen on kasvatuksen keskeinen tehtävä. Oman-tunnon ja empatian kehittyminen on yhteydessä tunnustuksen kokemukseen. Empatiaan perustuva vastuuntunto kehittyi vastavuoroisten tunnustuksen (persoonani hyväksytään, minä hyväksyn toisten persoonan) ja *osallisuuden* kokemusten kautta. Koska myöhäismodernissa maailmassa ei ole selkeitä kriteerejä eikä yksiselitteisiä vastauksia ristiriitaisiin moraalikysymyksiin, arvotajunnan tueksi tarvitaan kehittyneitä *moraalista mielikuvitusta*. Tilanteessa, jossa kasvatuksen moraalinen näkökenttä ja kasvatustietoisuutemme ovat hämääriä, vaaditaan paradoksaalisesti kasvatustietoisuuden selkeyttämistä ja syventämistä. Moraalisen mielikuvituksen kehittyminen on samalla empatiakyvyn kehittymistä ja omantunnon herkimistä. Se on myös arvotelukyvyn kehittymistä, kykyä arvoerotteluihin ja kauneuden kokemiseen. Moraalinen mielikuvitus kehittyi aidoissa kohtaamisissa. Lasten ja nuorten oikeudenmukaisuuden tahtoa ja kauneudentajua tulisi herättää ja rohkaista tietoisin pedagogisin keinoin. Kasvatuksessa on kunnioitettava lasten ja nuorten omia maailmoja ja samanaikaisesti luotava vaihtoehtoja kulutuslähtöiselle elämäntyyliin ja yksilöiden keskinäistä kilpailua korostavalle maailmankuvalle.

Kasvatus on perusluonteeltaan auttamistoimintaa, ei huippu- ja erikoisosaajien valikointia. Taloudellisen taantuman aikana on suuri houkutus korostaa menestysarvoja ja yksilöiden yksittäisten kilpailukykyjen kehittämistä kasvatuksen päämäärinä. Mutta suhde itseisarvoihin ei kehity, jos kilpailua, suorituskykyä ja muita välineellisiä tavoitteita korostetaan ensisijaisina. Vaikka suomalainen yhteiskunta on maailman parhaimmistoa, syrjäytyminen, eriarvoistuminen, rasismi, vihapuheet ja selittämättömältä tuntuvat väkivallanteot ovat meillemkin järkyttävän todellisia. Suurin osa lapsista ja nuorista voi hyvin, mutta vastaavasti lisääntyvä joukko voi erittäin huonosti. Korostamalla kilpailua aikana, jolloin arvopäämäärät ovat muutoin epäselviä, luomme kasvatuksen ja koulutuksen kentälle rakenteita, jotka tuottavat oman logiikkansa mukaisesti eriarvoistumista, joukosta putoamista, syrjäytymistä, pettymyksiä, aggressiota ja vihaa, jonka seurauksena saatamme tahattomasti tuottaa sattumanvaraista, todellista väkivaltaa ja muita ääri-ilmiöitä.

Se, miten elämme, kertoo myös arvotodellisuudestamme. Vallitseva elämänmuotomme on ekologisesti kestävä. Tarvittaisiin toinen maapallo, jotta luonnonvarojen uusiutuminen ja ihmiskunnan kulutus olisivat tasapainossa. Kun ekologiset kriisit uhkaavat koko sivilisaatiomme olemassaoloa,

ei ole liioittelua sanoa, että maailmasuhteemme on perin juurin vinossa. Elämme välinearvojen maailmassa, ja olemme matkalla kohti ekokatastrofia. Siksi kollektiivinen käänne ihmisen ja luonnon suhteessa on välttämätön. Suunnan muuttamiseksi tarvitsemme sekä tietoa että kehittynyttä arvointutitua. Suhde arvoihin voi kehkeytyä vain hyveiden kautta. Meidän on ymmärrettävä kasvatuksen erityisluonne moraalisubjektin kehittymisen ehtona ja palattava hyveisiin, joista kohtuullisuus (suhteessa toisiin ihmisiin, itseen ja luontoon) on palautettava keskeiselle sijalle. Kasvatusajattelussa on otettava tietoisesti kantaa ihmisyyden ihanteeseen; kysymykset ihmisestä (ontologinen kannanotto) ja hyvästä elämästä (eettinen kannanotto) on palautettava kasvatuksen tärkeimmiksi ohjenuoriksi. Seuraava suuri kertomuksemme on *ekologinen sivistysprojekti*. Ekologisen vastuuntunteen herättämisestä tulee kasvatuksen kollektiivinen tehtävä maailmanlaajuisella tasolla. Kasvatuksen tehtävänä on herättää kollektiivista tietoisuutta kasvatuksen kohtalonyhteydestä elämisemme ekologiisiin perusehtoihin. Siten kehittynyt arvotajunta, jossa on sijansa kohtuullisuudelle, myötätunnolle ja vastuulliselle luontosuhteelle, on tärkein kasvatuspäämäärämme. Siksi Timo Purjon arvokasvatusta puolustava julkaisu on enemmän kuin tervetullut.

Suomalaisista kasvatustilosofoista Erik Ahlman, Urpo Harva ja Tapio Puolimatka ovat asettaneet arvojen problematiikan ensisijaiseksi tutkimuskohteeksi. Toki muutkin eturivin kasvatusajattelijat ovat tietoisia arvojen ja kasvatuksen yhteydestä, vaikka eivät ole eksplisiittisesti siitä puhuneetkaan. Esimerkiksi suomalaisen klassikkoajattelijan J.A. Hollon kasvatuksen suhteellista autonomiaa ja ontologista erityislaatia korostavasta kasvatustilosoofiasta ja Reijo Wileniuksen aristoteelisesta kasvatustiedon konseptiosta avautuu mielenkiintoisia näkymiä arvojen maailmaan. Filosofian tohtori Timo Purjon käsillä oleva julkaisu ottaa komeasti paikkansa suomalaisessa arvokasvatustilosofoisessa. Purjon teoksen filosofinen perusta on eksistentiaalisessa fenomenologiassa, erityisesti Lauri Rauhalan (s. 1914) elämäntyössä, ja Viktor Franklin ja arvofilosofian klassikoiden (erityisesti Max Schelerin) ajattelussa. Purjo tuo heidät oppineesti ja näkemyksellisesti tähän päivään. Suomessa tuskin kukaan on Purjoa etevämpi Viktor Franklin ajattelun tulkitsijana.

Timo Purjo itse on elävä esimerkki arvojen ja itsekasvatustilosofoisuuden voimasta. 1990-luvun lamavuosien tehokas, ehkä kovapintainenkin, kriisiyhtiöiden selvittämiseen erikoistunut toimitusjohtaja päätti muuttaa elämänsä suuntaa

luopuen urastaan liike-elämästä. Hän perusti vuonna 1996 Non Fighting Generation -järjestön, joka on tehnyt uraa uurtavaa työtä nuorisoväkivallan ehkäisemiseksi ja sittemmin yleisesti tarkoituskasvatuksen toimijana, kouluttajana ja puolestapuhujana. Purjolle on ominaista sitoutua täydellisesti siihen, minkä hän kokee arvokkaaksi. Nuorisonkasvattajaksi ryhtyttyään kauppatieteen maisteri Purjo alkoi määrätietoisesti perehtyä filosofiseen ja kasvatustieteeseen kirjallisuuteen löytääkseen filosofiset perusteet omalle ja järjestönsä nuorisonkasvatustoiminnalle. Perusteiden etsintä johti kasvatustieteeseen väitöskirjaan ja tohtorintutkintoon. Käsillä oleva julkaisu on Purjon väitöskirjan ja sen jälkeisten julkaisujen keskeisimpien teemojen edelleen kehittelyä. Julkaisusta tekee poikkeuksellisen filosofian ja eletyn elämän yhteys, joka on läsnä kirjoittajan näkemyksellisessä ajattelussa. Purjon arvo-objektivismiin puolustus ehkä havahduttaa postmodernin lukijan vastaväitteisiin sushi-lautasensa ääreltä. Siinä tapauksessa Purjon teos on saavuttanut jo paljon: se on avannut keskustelun arvojen todellisuudesta aikana, jolloin yrityksissä ja erilaisissa yhteisöissä käydään loputonta arvokeskustelua, mutta harvat kysyvät, mitä arvot todella ovat. Ennustan, että Timo Purjon teoksesta tulee suomalaisen arvokasvatustieteellisen keskustelun pysyvä maamerkki.

Veli-Matti Värri

SISÄLLYS

JOHDANTO	11
1 MITÄ KAIKKEA IHMINEN ON	14
1.1 Ihmistutkimus, ihmiskäsitys ja ihmiskuvat	14
1.2 Ihmisen vapaa tahto ja tahdon voima	21
1.3 Ihmisen tahto arvopitoiseen elämään	25
1.4 Yksilö, persoona ja subjekti	30
2 ARVOJEN MAAILMA JA MAAILMAN ARVOT	38
2.1 Arvojen olemus	39
2.2 Arvo, arvokas ja arvostus	42
2.3 Arvonkantaaja, arvokokemus ja arvoarvostelma	47
2.4 Erilaiset arvostusjärjestelmät	55
2.5 Yliyksilöllisistä arvoista yksilöllisiin tarkoituksiin	62
3 EETTISENÄ OLEMINEN YHDESSÄ TOISTEN KANSSA	69
3.1 Normit, moraali ja etiikka	70
3.2 Fenomenologia ja dialogifilosofia	71
3.3 Kohtaamisetiikka ja eettinen kohtaaminen	80
3.3.1 Emmanuel Levinasin toiseusfilosofia eettisen kohtaamisen perustana	88
3.3.2 Toiseen asennoituminen arvojen välittäjänä luo perustan eettiselle maailmasuhteelle	96
3.3.3 Simone Weilin tinkimätön rakastavan huolenpidon etiikka	107
3.4 Arvokas kohtaaminen arvovaikuttamisen perustana	119
3.5 Hetken tarkoituksia toteuttava eettinen subjekti	126
4 LOPUKSI	130

JOHDANTO

Kirjani perusväittäjä on, että arvot ovat ihmisen kaiken toiminnan taustalla luoden siten perustan koko elämämme laadulle. Toinen keskeinen näkökulma kirjassani on yksilön ja yhteisöjen arvoihin vaikuttamisen keinot.

Mielihyvän, huippukokemusten, rahan ja tavaran eli materian tai vallan tavoittelun kautta ei voida saavuttaa kestävää henkistä hyvinvointia, itsearvostusta tai onnellisuutta. Jos elämän pääsisältö on nautinto, *hedonia*, jota saadaan erilaisesta lyhytkestoisesta toiminnasta, johtaa se jatkuvasti kiihtyvään juoksuun uuden ja entistä voimakkaampaa nautinnon kokemusta antavan toiminnan perään. Äärimmillään seurauksena on koko elämään kyllästyminen ja tyhjyyden tunne. Tai jos elämän päämääränä on ulkoinen menestys ja yhteiskunnallinen asema sekä niitä korostavien merkkien, statussymbolien, jatkuva hankkiminen, on seurauksena ennen pitkää saavutettujen asioiden menetyksen pelko. Tämä johtaa tarpeeseen juosta oravanpyörässä yhä lujempaa ja haalia kaikkea yhä enemmän. Usein seurauksena on lisääntyvä ahdistus ja lopulta täydellinen uupumus. Molemmat mainitut reitit johtavat monesti myös psyykkiseen oireiluun, itsetuhoisuuteen ja jopa äkilliseen sairauskohtaukseen tai itsemurhaan.

Onnellisuus, *eudaimonia*, kokonaisvaltainen kokemus hyvästä elämästä, on eräänlainen automaattinen sivutuotos merkityksellisestä ja tarkoituksellisesta elämäntavasta. Kun elämämme on arvopitoista ja tarkoituksentäyteistä, seuraa siitä välttämättömästi myös sisäinen hyvinvointi. Tämä edellyttää sitä, että valitsemme sellaisia arvoja elämämme päämääräksi ja tarkoituksiksi, jotka eivät ole keneltäkään pois eivätkä suuntaudu ketään vastaan. Todellisissa arvoissa ei ole kyse nollasummapelistä, vaan siitä, että niiden perimmäinen tarkoitus on edistää kaikkien ihmisten yhteistä ja yleistä hyvää. Tämä merkitsee sitä, että meidän tulee valita elämämme tarkoituksiksi sellaisia asioita, jotka ovat hyväksi jollekin toiselle tai kaikille yhteisesti, jolloin ne tuottavat hyvää myös itsellemme. Tällaiset tarkoitukset perustuvat arvoihin, joilla ei ole hintaa, vaan jotka ovat rahaakin arvokkaampia.

Kirjani tarkoitus ei ole olla ensyklopedia, tietosanakirja, jossa kerrotaan laajasti, mutta samalla välttämättömästi melko pintapuolisesti,

millaisia erilaisia ihmiskäsityksiä, arvoteorioita ja eettisiä oppeja on kautta aikojen ollut. Tavoitteenani on sen sijaan mennä pintaa syvemmälle niistä lähtökohdista ja näkökulmista, jotka olen havainnut kaikista tuloksellisimmiksi ja vaikuttavimmiksi käytännössä tekemässäni konkreettisessa ihmistyössä sekä sen ohessani harjoittamassani tieteellisessä ja teoreettisessa tutkimustoiminnassa.

Käsitlemäni pääaihealueet ovat oman ihmiskäsityksen tiedostaminen, arvojen tajuaminen, oman toiminnan eettisyyden varmistaminen sekä toisten yksilöiden ja erilaisten yhteisöjen arvoihin vaikuttamisen keinot.

Huomaan, että minulle on vakiintunut hermeneuttinen tapa kirjoittaa. Lähdän liikkeelle siitä, mitä olen aiemmin ymmärtänyt. Ennakkokäsitykset muuttuvat kuitenkin tutkimuksen ja kirjoittamisen edetessä. Asiat kiertävät auki ja sekä käsitteet että niiden tulkinnat muotoutuvat uudennlaisiksi. Lopputulosta ei voi etukäteen ennakoida ja se on aina itsellekin yllätys.

Luvut etenevät toistensa seuraantona, jossa edellisessä luvussa kirjoitettu muodostaa perustan seuraavan luvun ymmärtämiselle. Ja kun tuntuu siltä, että osista on rakentunut jonkinlainen johdonmukainen kokonaisuus, joka on ollut alkuperäisenä tavoitteenakin, on aika lopettaa tällä kertaa. Myös lukijan on syytä edetä järjestelmällisesti kirjan alusta loppuun, jotta hyvän kokonaiskuvan saaminen olisi mahdollista.

Olen kiittollinen, että olen saanut olla dialogisessa suhteessa heidän tekstiensä välityksellä moniin arvostamiini ajattelijoihin. Kirjan kannalta ratkaisevia ovat olleet erityisesti Lauri Rauhala, Viktor Frankl, Emmanuel Levinas ja Simon Weil. Myös J.E. Salomaalla ja Max Schelerillä on ollut merkittävä osuus ajatusteni suuntaajina ja lisääjatteluun innoittajina. Olen pyrkinyt mahdollisuuksien mukaan käyttämään alkuperäislähteitä, mutta sekä Levinasin että ennen kaikkea Weilin kohdalla olen joutunut voimakkaasti tukeutumaan Jukka Hankamäen teoksiin.¹ En koe tätä kuitenkaan merkittävänä haittana, koska tarkoitukseni ei ole ollut kuvailla Levinasin

1 Ongelmanani on, etten ymmärrä ranskan kieltä enkä siksi ole kyennyt käyttämään lähteinäni heidän alkukielisiä teoksiaan. Olen siksi harvojen suomennosten ”armoilla” sekä itseäkin harmittavalla tavalla Hankamäen, käsittääkseni sinänsä ansiokkaiden, kyseisten ajattelijoiden koko tuotantoa koskevien tutkimusten varassa. Mm. Juha Varto (2005, 11) toteaa Hankamäestä: ”Nuoremman polven lahjakas filosofi kirjoitti onneksi Weilistä kaksi hienoa tutkimusta suomeksi”. Ks. Varto, J. 2005. Mitä Simone Weil on minulle opettanut. Helsinki: Kirjastudio.

tai Weilin, kuten ei kenenkään muunkaan ajattelijan, ajattelua sinänsä, vaan käyttää lukemaani tekstiä virikkeinä omille ajatuksilleni.²

2 Aikeeni on siten sama kuin nykyaikaisen fenomenologisen tradition aloittaneella Edmund Husserlilla. Hän on todennut, että tutkijan perehtyessä toisten ajattelijoiden ajatuksiin, on väistämätöntä, että ne vaikuttavat häneen. Tämä vaikutus tapahtuu kuitenkin aina omana tulkintanaan, henkilökohtaisena näkemyksenä. Tulkintaa seuraa puolestaan aina omaan aiemmin ymmärrettyyn suhteutettu uusi ymmärrys. Tässä vaiheessa tutkija etäännyy edelleen toisten ajatusten tulkinnasta omaehtoiseen ymmärryksen ja sen mukaisen uuden tiedon eli oman kontribuution luomiseen aiheeseen liittyvään keskusteluun ja sen itsenäiseen esittämiseen. Tämä merkitsee totuuden etsimistä, joka ei ole ennalta löydetyn totuuden eksplikointia, vaan objektiivisen – sellaisenaan saavuttamattoman – totuuden uudenlaista todelliseksi tekemistä. Vastuu löydöksistäni ja niihin perustuvista näkemyksistäni joita esitän, on yksin minulla.

1 MITÄ KAIKKEA IHMINEN ON

Ihminen kysyy jatkuvasti, joko tiedostaen tai tiedostamattaan, itsen ja ihmisyyden olemusta. Tämän perusteella jokaiselle on muotoutunut jonkinlainen käsitys siitä, mitä ihminen on. Tällaiset vapaan assosiaation tai satunnaisesti poimitun tiedon perusteella rakentuneet ihmiskäsitykset ovat kuitenkin aina jollain tavalla riittämättömiä ja usein myös hajanaisia ja sisäisesti ristiriitaisia. Sekä itsemme ihmisenä kehittämisen että toistemme arvokkaan kohtaamisen mahdollistamiseksi tarvitsemme mahdollisimman selkeää ja kohdallista ihmiskäsitystä. Omaksumamme ihmiskäsitys vaikuttaa jopa kohtalokkaalla tavalla omaan toimintaamme sekä niihin vaikutuksiin ja valintoihin, joita toiset keskinäisen kohtaamisemme perusteella tekevät.

Tiedostettu ja perusteellisesti pohdittu ihmiskäsitys on asianmukaisen ihmisenä olemisemme välttämätön perusta. Laajimpaan mahdolliseen, filosofiseen ihmiskäsitykseen kuuluvat näkemys ihmisestä kokonaisuudessaan, näkemys ihmisen olemuksesta ja olemisen tapaan liittyvistä mahdollisuuksista, sekä ihmiselämään erottamattomasti liittyvät arvoja koskevat ja eettiset kysymykset.³

1.1 Ihmistutkimus, ihmiskäsitys ja ihmiskuvat

Filosofinen ihmistutkimus eli filosofinen antropologia kehittyi erilliseksi filosofian osa-alueeksi samassa yhteydessä, kun fenomenologisen ja eksistentiaalisen filosofian suuntaukset saivat alkunsa. Muiden muassa Max Schelerin ja Martin Buberin voidaan pitää merkittävinä filosofisen antropologian edelläkävijöinä. Suomessa Lauri Rauhala on puolestaan tehnyt uraauurtavaa työtä filosofisen ihmistutkimuksen piirissä.

Filosofisessa ihmistutkimuksella on keskeisenä lähtökohtana holismi, joka tarkoittaa, että kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa – ajatus, jonka jo Aristoteles esitti aikoinaan. Kokonaisuuteen sisältyy jotain

3 Kauppi, R. 2001. Arvoista ja ideaaleista filosofisessa antropologiassa. Teoksessa: I. Koskinen & J. Palomäki (toim.) Raili Kaupin kirjoitukset 3.1 Filosofia. Tampere University Press, 283–292.

sellaista omaehtoista, jota ei ole yhdessäkään sen osassa. Kokonaisuutta ei voi ymmärtää pelkästään sen osien avulla, koska kokonaisuudessa kehkeytyy sellaista, jota ei ole missään sen osista. Kokonaisuuden perusominaisuus on kompleksisuus. Se ei siten ole hallittavissa erilaisten säännönmukaisuuksien ja lainalaisuuksien avulla. Kokonaisuutta, ylätasoa, ei myöskään voida palauttaa sen alatasolla oleviksi osiksi ja niissä vallitseviksi säännöiksi ja laeiksi, vaikka reduktionismiksi kutsutussa ajattelussa siihen pyritäänkin.⁴

Toisaalta filosofisen ihmistutkimuksen kysymyksiä voidaan pitää laadultaan ontologisina, koska kysymisen kohteena ovat olevaisen olemassaolo: olevaisen olemisen olemus ja olemassaolon perimmäiset laadut. Tutkimuksen kohteena on olevaisen olemassaolo sinänsä, sen tutkiminen mitä oleva on ja millä tavalla olevan voi käsittää olevan olemassa. Koska olevainen on holistinen kokonaisuus ja sellaisena kompleksinen, voi siitä olla vain erilaisia käsityksiä, hyvin tai huonosti perusteltuja.

Filosofisessa ihmistutkimuksessa keskeistä on erilaisten suhteiden ja niiden välisen vuorovaikutuksen⁵ kartoittamisessa. Tutkimuksen kohteena ovat ihmisen erilaisten osien, olemassaolon eri perusmuotojen keskinäiset vaikutussuhteet. Toinen keskeinen tutkimuksen kohde ovat ihmisten väliset interpersoonalliset ja intersubjektiiviset suhteet ja niiden vaikutukset ihmisenä olemiseen. Ihminen on yksilö, persoona ja subjekti. Hän on kuitenkin olemassa myös erilaisissa yhteisöissä ja kulttuureissa ja kietoutunut niissä vallitseviin intersubjektiivisiin vuorovaikutusverkostoihin. Ihminen on siten yhtä hyvin intersubjekti (myöhemmin ”kaksilo” tai ”suhdelo”) kuin subjektikin. Ihminen on kietoutunut ihmistenvälisyyksiin siinä määrin, ettei hänestä voi tulla persoonaa kuin suhteessa toisiin persooniin. Ihmisestä tulee persoona vain toisensa kohtaavien ihmisten välillä muodostuvan todellisuuden ulottuvuuden avulla.

Filosofisen ihmistutkimuksen tehtävänä on tutkia myös ihmisen suhteita esimerkiksi luontoon ja arvojen maailmaan. Eettisesti vastuullinen subjekti ei ole ihmiskeskeinen siten, että hän katsoisi ihmisen olevan kaiken keskipiste

4 Reduktionistisen ajattelun mukaan ylätasoinen kokonaisuus ei todellisuudessa ole muuta kuin alatasolla olevien osien ilmentymää ja sen perusteella ylätasoinen kokonaisuudesta saadaan tietoa analysoimalla alatasoinen asia.

5 Käytän käsitettä ”vuorovaikutus” sen aidossa, dialogisessa merkityksessä. Vuorovaikutus on käytännössä usein sen luonteista, että osapuolet pyrkivät vuorotellen tekemään vaikutuksen toiseen omilla kilpailevilla, toisen kokemuksen ylittävillä kokemuksilla. tällöin vuorovaikutuksesta muodostuu vastavuoroista monologia, joka on täysin dialogisen ihanteen vastaista.

tai päämäärä. Kunnioitus ihmisyyttä kohtaan huomioi hänet osana maailmankaikkeutta, universumia, käsitettynä siten, että ihminen ei olisi mitään ilman universumia. Ihmisestä ei voi tulla varsinainen ihminen yksinäisenä ja eristäytyneenä toisista ihmisistä, muttei myöskään muusta maailmasta, arvojen maailma mukaan lukien.

Näin hahmoteltu eettisesti vastuullisen ihmisyyden ihanne poikkeaa ratkaisevalla tavalla eksistentiaalisesta ja eksistenssifilosofiasta sen eri muodoissa. Eksistenssifilosofisen ajattelun mukaan ihminen on yksilö, joka on täysin vapaa valitsemaan olemassaolon tapansa ja arvonsa. Ihanteena on siten itseriittoinen individualistinen yksilö eikä yleisinhimillisiin arvoihin suuntautunut eettinen subjekti ihmisyyden toteuttajana.

Filosofisen antropologian, ihmisen ongelman filosofisen tutkimuksen tuloksena on eräs filosofinen, holistinen ihmiskäsitys. Lauri Rauhala⁶ erottaa selkeästi toisistaan käsitteet *ihmiskäsitys* ja *ihmiskuva*. Empiiriset ihmistieteet, kuten biologia, anatomia, fysiologia, sosiologia, psykologia jne., antavat omilta aloiltaan vain osittaiskuvauksia ihmisestä eli ihmiskuvia. Tällaisten ihmistiedon kapea-alaisten osien kokonaisuuskaan ei muodosta ihmiskäsitystä, joka voi paljastua vain ontologis-filosofisen analyysin avulla. Erilaisten erityistieteiden kullekin ominaisten menetelmien avulla tuotettujen ihmiskuvien kokoaminen yhteen ei siten vastaa sitä ihmiskäsitystä, johon on päädytty filosofisen ihmistutkimuksen perusteella.

Ihmiskäsitys ja ihmiskuva eivät koskaan voi korvata toisiaan. Kummallakin on ihmistutkimuksessa oma tehtävänsä. Filosofisen ihmiskäsityksen tulisi aina olla kaikkien erityistieteen alojen empiirisen tutkimuksen lähtökohta. Holistinen, hyvin analysoitu ihmiskäsitys antaa herätteitä ja viitteitä siitä, minkälaiset ongelmat ja kysymykset vaativat vielä lisää empiiristä tutkimusta, mihin suuntiin tutkimuksessa kannattaa edetä ja mihin ei jne. Ihmiskäsityksen ja ihmiskuvan suhde on myös käänteinen. Tutkimuksessa voi tulla esiin ilmiöitä, joista saatu tieto ei vaikuta sopivan lähtökohtana olleeseen ihmiskäsitykseen. Tällöin ihmiskäsitystä joudutaan korjaamaan.

Rauhala⁷ vertaa ihmiskäsitystä palapelin kehikkoon, johon empiirisen tutkimuksen antaman tiedon mukaisia palapelin osia sijoitetaan. Palapeli ei valmistu koskaan, vaan siitä on aina palasia hukassa. Joskus löytyy palasia,

6 Ks. Rauhala, L. 2005. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Yliopistopaino.

7 Ks. mt.

jotka eivät sovi kehikkoon ja silloin sitä joudutaan väljentämään. Toisin sanoen, ihmiskäsitystä joudutaan muokkaamaan uuden tiedon huomioivalla tavalla.

Ihmiskäsityksen tulisi olla niin kattava, että se sisältää kaiken olennaisen ihmisestä. Sen pitää siis perustua ihmisen olemassaolon kokonaisuuden analyysiin. Kehittyneissä, nykyaikaisissa ihmiskäsityksissä katsotaan, että ihmisen monimuotoisessa olemassaolossa on sellaista olennaista rakenteellista erilaisuutta, jota ei voida redusoida eli palauttaa yhdestä ihmisen olemismuodosta toiseen. Empiirisessä tutkimuksessa on kunkin olemismuodon perusrakenne otettava täysimääräisesti huomioon eli tutkittava sitä sen ominaisuutensa edellyttämällä tavalla. Samalla edellytetään, että ihminen on holistinen kokonaisuus, kokonaisvaltainen ykseys kaikesta eri olemuspuolien erilaisuudesta huolimatta. Eri olemuspuolet muodostavat toisensa edellyttävän ehyen ja jakamattoman kokonaisuuden, jossa yksittäisten olemuspuolien keskinäinen yhteys on ihmisen olemassaoloon ja sitä kuvastavaan ihmiskäsitykseen sisään rakentunutta.⁸

Rauhalan erittäin hyvin perustelema holistinen ihmiskäsitys on kokonaisvaltaisin, mitä olen nähnyt kenenkään esittävän. Hän nimeää ihmisen olemassaolon perusmuodot seuraavasti:⁹

- Kehollisuus (elämällisyys)
 - Olemassaolo orgaanisena tapahtumisena
 - Kehollisuus tekee ihmisen eläväksi ja pitää hänet sellaisena
- Tajunnallisuus (elämäntaidollisuus)
 - Psykkis-henkinen olemassaolo
 - Tajunnassa konstituoituu ihmisen subjektiivinen maailmankuva ja sen perusteella määräytyy hänen elämäntaidollisuutensa
- Situationaalisuus (elämäntilanteisuus)
 - Olemassaolo suhteina todellisuuteen
 - Situationaalisuus osoittaa sen, miten maailma kuuluu ihmiseen; ihmisen subjektiivinen tilanne rakentuu asioista, jotka hän kohtaa maailmassa

Kuva 1. Rauhalan ihmiskäsityksen mukaiset ihmisen olemassaolon perusmuodot.

8 Ks. mt.

9 Esitysmuoto on väitöskirjastani Purjo, T. 2010. Väkivaltaisesta nuoruudesta vastuulliseen ihmisyyteen. Eksistentiaalis-fenomenologinen ihmiskäsitys elämäntaidollis-eettisen nuorisokasvatuksen perustana. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis 1565. Tampere: Tampere University Press.

Rauhala kuvailee ihmiskäsitystään situationaaliseksi säätöpiiriksi. Tällä hän ilmentää sitä, että situationaalisuus on sekä kehollisuuden että tajunnallisuuden olemassaolon toteutumisehto. Situationaalinen säätöpiiri etenee kehämäisesti tai spiraalimaisesti¹⁰ ehto-toteutuma-sarjoina siten, että tietty ehto määrittää toteutumaa ja toteutuma muuttaa vastavuoroisesti seuraavan toteutumavaiheen ehtoja. Toisin sanoen situationaalisuus määrittää kehollisuutta ja tajunnallisuutta ja nämä muuttavat vastaavasti situationaalisuutta ja samalla ihmisen koko olemassaoloa. Ihminen kehittyy siten joka hetki niin, ettei hän enää ole seuraavana hetkenä samanlainen kuin aiemmin. Toisaalta yksittäisiä olemuspuolia ei voida ymmärtää ilman niiden suhteita toisiin olemuspuoliin ja kokonaisuuteen.

Mitään kehollista tapahtumista tai tajunnallista merkityskokemusta ei voi olla kuin konkreettisesti tilanteessa, situaatiossa. Toisaalta kehollisuus ja tajunta ovat tilanteen, situaation ymmärtämisen ehtoja. Sekä keho että tajunnan sisältö, maailmankuva, ovat siten aina myös situaatiosta ja situaatiossa. Ihminen tulee osaksi maailmaa jo pelkän olemassaolonsa kautta. Situaatio rajaa maailmasta sen osan, johon tietty ihminen, yksilö joutuu suhteeseen, toisin sanoen, jossa hän olemassa olevaksi todellistuuessaan kohtaa maailman. ”Situaatio on yleistävä nimi kaikille niille tekijöille, joiden alaisuudessa tai joihin suhteutuen ainutkertainen eksistenssi realisoituu.”¹¹ Situaatio sisältää siis kaiken sen, mihin määrättyllä ihmisyyksillä on henkilökohtaisesti tiedostaen tai tiedostamattaan suhde.

Situaatio on tajunnan olemassaolon ehto. Situaatio on siten käsitettävä ihmisen olemassaolon ehtojen kannalta tajuntaa keskeisemmäksi. Tajunnan olemassaoloa ei voitaisi edellyttää täydellisessä olemattomuudessa tai tyhjyydessä. Tajuntaa ei siis voi olla ”ei-missään”, vaan se on olemassa vain siten, että ihminen on maailmassa, maailmaan kietoutunut ja jatkuvassa dialogisessa suhteessa maailman kanssa. Tajunta ”herää” vain suhteessa todellisuuteen, koska vain jokin olemassa oleva voi taata sen, että syntyy mielellisiä suhteita, kokemuksia jostain ja sille annettuja merkityksiä. Tämä merkitsee, että

10 Viitataan tällä nk. hermeneuttiseen kehään tai spiraaliin. Hermeneuttisen kehän (*der hermeneutische Zirkel*) käsitteen loi Hans-Georg Gadamer (1900–2002), vaikka itse idea on vanhempi. Gadamer kuvailee hermeneuttisen kehän ideaa muun muassa teoksessa Gadamer, H-G. 2004. Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa. Valikoitun ja suomentanut Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino.

11 Rauhala, L. 1976. Filosofinen orientoituminen psykosomaatiikan ongelmaan. Helsingin yliopiston monistuspalvelu.

tajunta on olemassaolossaan suhteutunut maailmaan tilanteen rajaamalla tavalla ja joutuu jäsentämään merkityssuhteensa¹² näin rajautuneen todellisuuden perusteella.

Toisaalta tajunta on tilanteen ymmärtämisen ehto. Tajunnallisuus on myös tilanteellisen säätöpiirin tapahtumisessa ratkaisevan tärkeä, koska tietoiset valinnat tehdään sen avulla. Tietoinen tilanteellisen säätöpiirin eli olemassaolon tapahtumisen ohjaus etenee tajunnan ratkaisujen varassa. Tajuntaa voidaan myös pitää ihmisen olemuspuolista kaikkein ominaisimmin inhimillisenä juuri sen perusteella, että ihminen voi merkityssuhteillaan toimien tehokkaasti muuttella paitsi omaa ymmärtämistään, myös tilanteita.¹³

Rauhala erottaa tajunnassa Max Schelerin ja Nicolai Hartmannin tavoin kaksi toimintatasoa: kehitystasoltaan alemman *psykkisen* ja korkeamman *henkisen*. Kaikilla ihmisillä on sekä psykkinen että henkinen tajunnan taso. Henkisen tajunnan tasolla ihminen voi etäännyä omasta psykkisestä peruskokemuksestaan ja tarkkailla psykkistä sekä käsitteellistä sen ensiasteisia kokemusaineiksia tajunnan merkityssisällöiksi, jotka ovat kommunikoitavissa muillekin. Psykkinen tajunnallisuus on toisaalta välttämätön ehto sille, että mitään henkistä käsitteellistämistä voisi olla olemassa.

Rauhala katsoo, että psykkinen ja henkinen kokeminen ovat siinä määrin toisiinsa kietoutuneita, että niitä on tarkasteltava yhtenä tajunnallisena kokonaisuutena eriyttämättä niitä toisistaan täysin itsenäisiksi. Siitä huolimatta psykkisestä ja henkisestä tajunnallisuudesta ei pidä puhua sekaisin. Tajunnallista toimintaa ei ole mahdollista tarkastella loogisesti tarkentamatta kumpi kulloinkin on kysymyksessä. Psykologinen käsitteistö, jossa kuvaillaan tajuntaa vain yksitasoisena ”psykenä”, aiheuttaa sen, että koko psykologinen selittäminen on vähintäänkin epätarkkaa, jollei suoraan virheellistä. Ongelmana on ennen kaikkea, että ihmisen vapaa tahto ei saa sille kuuluvaa huomiota.

Huomionarvoista on myös, että vastoin yleistä käsitystä, ihmisen tajunta – tai kumpikaan sen tasoista – ei sijaitse aivoissa. Aivot kuuluvat ihmisen keholliseen eli fyysiseen olemuspuoleen ja niiden tehtävänä, muun ohessa,

12 Merkityssuhteet muodostavat verkostoja, joiden kokonaisuudesta syntyvät maailmankuvamme eli ymmärryksemme, toisin sanoen tajuntamme sisältö.

13 Esitän myöhemmin toisenlaisenkin näkemyksen siitä, mitä ihminen kaikkein ominaisimmin on.

on tehdä tajunnan toiminta mahdolliseksi. Aivot eivät tuota merkityksiä, vaan merkitykset kehkeytyvät tajunnassa aivojen alustamana. Nykytutkimuksen mukaan aivojen ja tajunnan välillä vallitsee kaksisuuntainen suhde, toisin sanoen tajunnalliset kokemukset voivat usein toistuessaan aikaansaada muutoksia myös aivoissa. Tajunnalla ja aivoilla on myös kiinteä riippuvuus-suhde siten, että ihmisen tajunta – sekä sen psyykinen että henkinen taso – on aivosidonnaista ja niin ollen kuolevaista. Ihmispersoonan henkinen on olemassa vain niin kauan kuin aivotkin toimivat. Kokonaan eri asia on kysymys sielusta, joka liittyy ihmisen hengellisiin eli uskonnollisiin katsomuksiin.

Henkinen tajunnallisuus toimii ihmispersoonassa ylärakenteena, joka on olemassa vain merkityksinä ja merkityksissä. Ihmisen henkiset toiminnot todellistuvat siten tajunnallisina merkityksinä. Merkityksiä muodostuu tiedon lisäksi tunteiden, tahdon intuition, uskon sekä myös niin sanottujen epätavallisten tajunnallisten tilojen puitteissa. Pelkkää tiedonmuodostusta ei voida pitää inhimillisessä mielessä erityisen korkeatasoisena tajunnallisena toimintana, koska tietokoneet ja robotitkin ovat tällaisiin kognitiivisiin toimintoihin kykeneviä. Tästä syystä ihmisen henkisiä toimintoja ei pidä rinnastaa pelkkiin kognitiivisiin toimintoihin, joita tutkii mm. kognitiivinen psykologia ja kognitiotiede. Henkinen on huomattavasti laajempi ihmisytyteen liittyvä filosofinen käsite.

Henkiset merkityskokemukset ovat persoonaa kehittäviä ja ylevöittäviä. Luovassa toiminnassa toteutuvat intuitiiviset oivallukset, ”ahaa-elämykset”, voivat olla hyvinkin ylevöittäviä. Kauneuden lumo, pyhyiden kokemus sekä rakkauden ja muiden universaalien arvojen kokemiseen liittyvät tunteet ovat mitä suurimmassa määrin ihmispersoonaa rikastavia kokemuksia varsinkin, kun arvotajunnan kirkkautta pidetään yhtenä osoituksena persoonan korkeatasoisesta henkisestä kehittyneisyydestä. Mainitut syvälliset henkiset kokemukset kehittävät ainutkertaisen persoonan persoonallisuutta yksilöllistävään, ainutlaatuisen erilaisuuden suuntaan.

Tajunnallisuuden henkinen taso on ennen kaikkea arvottava olemispuoli, jonka avulla ihmisestä voi tulla vastuullinen persoona ja eettinen subjekti. Kehityksestään vastuuta kantava ihminen myös pyrkii aktiivisesti ponnistelemaan löytääkseen arvokkaiksi ja ylevöittäviksi kokemiaan merkityssuhteita maailmankuvaansa. Tämä juuri on henkistä kasvua ja mitään muuta se tuskin voi ollakaan.

Henkisellä kasvulla ei voi olla mitään muuta tarkoituksellista päämäärää kuin toimia kasvualueena ylyksilölliselle toiminnalle. Kokemukset, jotka ovat pelkästään ”minussa ja vain minulle”, ovat arvottomia, jos ne eivät johda eettiseen kehittymiseen. Esimerkiksi arvotajunnan kirkastamisen tarkoitus on edistää sellaisiin ylyksilöllisiin arvopäämääriin pyrkimistä, joiden avulla luodaan yhteistä hyvää.

1.2 Ihmisen vapaa tahto ja tahdon voima

Filosofien keskuudessa ollaan oltu melko yksimielisiä siitä, että ihmisellä on ainakin periaatteessa ja ainakin suhteellisen vapaus toimia oman tahtonsa mukaisesti. Edellä kuvailtuun ihmiskäsitykseen kuuluva situationaalisuus kuvastaa hyvin suhteissa oloamme ja riippuvuuttamme kaikesta siitä, joka on jotain muuta kuin oma kehomme ja tajuntamme. Ja koska tahtomme on korkea-asteinen persoonan henkinen toiminto,¹⁴ on se rajoittavalla tavalla riippuvainen myös sekä kehollisesta että psyykkisestä olemassaolostamme. Koska ihmisen tahto ei kuitenkaan ole ainakaan täysin sidottu, jää hänelle mahdollisuus vapautensa rajoissa tehdä erilaisia elämäänsä enemmän tai vähemmän vaikuttavia valintoja ja ratkaisuja. Immanuel Kant¹⁵ totesi aikanaan, että ihminen on siinä määrin vapaa kuin hän käyttää kykyään aikaansaada jotain luonnonlaeista riippumatta ja luoda täysin itse kokonaisia tapahtumasarjoja. Rauhala¹⁶ korostaa myös, että kykyä tietoisesti ohjata elämäänsä ratkaisuillaan voidaan pitää kriteerinä sille, että yksilö on henkisesti täysivaltainen persoona.

Rauhala on todennut jo vuonna 1995 kirjassaan *Tajunnan itsepuolustus*, että ”äärimmäisissä materialistisissa filosofioissa on ajateltu, että kaikki ihmisen merkityskokemukset ovat orgaanisissa prosesseissa määräytyneitä.¹⁷ Tahtomisen kokemuksin on vain jo tapahtuneen fyysisen aiheutumisen

14 Rauhala, L. 2005. *Tajunnan itsepuolustus*. 3. painos. Helsinki: Yliopistopaino.

15 Ks. esim. § 53 teoksessa: Kant, I. *Prolegomena*. 2005. Suomentanut ja selitykset laatinut Vesa Oittinen. 2. painos. Helsinki: Yliopistopaino, 170–177.

16 Mt.

17 Tällaista ennalta määräytyneisyyttä kutsutaan determinismiksi. Perusoletuksena on kausaalinen syy-suhde: kaikki johtuu jostain edeltävästä syystä tai tapahtuu järkkymättömien luonnonlakien mukaan, eikä mikään riipu sattumasta tai tahdon vapaasta valinnasta. Indeterministinen käsityksen mukaan kaikki tapahtumat eivät määräydy luonnonlakien ja syy-suhteiden mukaan, vaan

tiedostamista.” Aivotutkimus, joka ei lähtökohtaisesti tunnusta vapaata tahtoa, on jatkuvasti törmännyt keskenään ristiriitaisiin tutkimustuloksiin. Milloin on saatu ennalta määrättyneisyyttä puoltavia todisteita, milloin puolestaan vapaan tahdon olemassaolon puolesta todistavia.

Ahlman¹⁸ perustelee tahdon vapauden siten, että tahto on vapaata siinä merkityksessä, että sitä ei voi mikään kausaalisesti määrätä ulkoapäin. Tämä on seurausta tahdon kvalitatiivisuudesta: kausaalista determinaatiota on vain siellä, missä on jotain kvantitatiivista sekä ainoastaan siellä, missä vallitsee laki, että samalla syyllä on samat seuraukset.

Yhteiskunnallinen oikeusjärjestys perustuu yleensä siihen, että ihmisellä on vapaus valita rikoksen tekemisen ja tekemättä jättämisen välillä. Esimerkiksi käsillä tehtyä henkirikosta ei katsota vain joidenkin lihaskouristusten tai vastaavien automaattisten refleksien seurauksiksi, vaan tajunnan jossain tilassa tapahtuneeksi teoksi, josta yleisen moraalitajun perusteella on myös oikeutettua rangaista tekijää.¹⁹

Elämä on täynnä ilmiöitä, joiden käsitteleminen edellyttää uskoa vapaaan tahtoon. Tällaisista Munkki Serafim²⁰ mainitsee esimerkkeinä erehtymisen ja katumisen, jotka selvästi edellyttävät, että ihmisellä olisi ollut vapaus valita myös toisin. Vapaan tahdon olemassaoloa pidetäänkin filosofiassa yleensä aksiomaattisena totuutena, perusoletuksena, jonka paikkansapitävyys on ilmeinen, vaikka sitä ei voitaisi tieteellisin keinoin todistaa. Sitä pidetään siten itsestään selvänä ainakin siihen asti, kunnes löytyisi pitäviä todisteita, joilla sen olemassaolo voitaisiin kiistää.

Kaikessa kasvatuksessa sekä uskossa siihen, että aikuisellakin ihmisellä on kyky kasvaa ja kehittyä, edellytetään, että ihminen voi suhteellisen vapaasti valita hänelle eri tilanteissa tarjolla olevien erilaisten vaihtoehtojen välillä. Eettisessä kasvatuksessa tavoitellaan arvotajunnan kirkastamista siten, että hyvä, velvoittava ja oikeutettu erottuisivat elämän moninaisten vaihtoehtojen

jotkin asiat voisivat tapahtua myös toisin. Ihmisellä on vapaa tahto tehdä veteistä ja motiiveista riippumattomia ratkaisuja.

18 Ahlman, E. 1967. Arvojen ja välineiden maailma. Eettis-idealistinen maailmantarkastelukoe. 2. tarkistettu painos. Helsinki: WSOY.

19 Tosin tekojen laatua arvioitaessa on syytä myös tiedostaa myöhemmin käsiteltävät normien, moraalien ja etiikan keskinäiset suhteet. Eikä lausumaani ole muutenkaan syytä tulkita rangaistuksia ainakaan yksinomaisina keinoina kannattavaksi kannanotoksi.

20 Kirjassaan Munkki Serafim. 2008. Vapaus. 5. painos. Helsinki: Kirjapaja. Munkki Serafimin maallinen nimi on Serafim Seppälä ja hän on myös filosofian tohtori.

joukosta. Tahtomukset toteutuvat henkisen tajunnallisuuden merkityssuh- teiden keskinäisissä suhteissa. Näitä erilaatuisia tajunnallisessa tietoisuudessa olevia merkityssuhteita ei mikään tajunnan ulkopuolinen voima aseta parem- muusjärjestykseen. Jokin merkityssuhde vain tarjoaa ratkaisua vaativassa tilanteessa parhaan toimintavaihtoehdon oman arvostusjärjestelmämme puitteissa. Tämän merkityssuhteen merkittävyyden oivaltamisesta ”ahaa-elä- myksessä” kehkeytyy muista merkityssuhteista laadullisesti poikkeava uusi tahtova merkityskokemus.²¹

Vaikka katsottaisiin, että päätöksemme on edellä kuvaillulla tavalla tietoisesti tehty, tahtomuksilla voi olla ihmisen tajuttomiin prosesseihin ulottuvia dynaamisia syvärakenteita. Erik Ahlman²² toteaa, että vaikka tahtominen on jokaiselle kokemuseräisesti tuttua ja läheistä, se on lopulta kuitenkin arvoituksellisinta, mitä tunnemme. Emme pysty sen paremmin selvittämään tahtomme syvintä syytä kuin sen äärimmäisiä perusteitakaan, vaan se on jotain ymmärryksemme ylittävää. Ahlman menee vieläkin pitem- mälle luonnehtiessaan tahdon maailman olemukseksi, sen metafysiseksi perustaksi. Hän toteaa jopa: ”jos tahto ei tahtoisi, häviäisi samalla maailma”.

Tulkitse edellä esitetyn viittaavan siihen, että tahto ja sen voima kumpuavat tajuntamme syvyydestä, jossa vallitsee yhteys arvojen maailmaan. Tahto edustaa siten korkea-asteista henkistä ja eettistä tietoisuutta, jonka avulla voimme arvioida erilaisten elämän meille tarjoamien vaihtoehtojen keskinäistä arvoa ja suunnata huomiomme niistä kaikkein arvopitoisimpaan. Tahto on siten jotain *henkistä ja arvosidonnaista*.

Ahlman mainitsee myös, että tahdon alueella ei ole mitään samuutta ihmisten kesken, vaan tahto on jotain täysin subjektiivista. Tietynlaista tahtoa ei ole olemassa kenellekään muulle kuin kullekin itsellensä, se on täysin ainutlaatuista eikä sitä ole olemassa kuin yhtenä tapauksena. Ahlman korostaa lisäksi, että ”kun tahto estyy toteutumasta, syntyy kärsimys”.

Ihminen voi kärsiä eriasteista psyykkisistä häiriötiloista. Monet näistä häiriöistä ovat toisin ilmaisten tahdon heikkouksia. Ihminen on niissä menettänyt kyvyn ohjata itse elämäänsä omilla tahdonratkaisuillaan.²³ Tahdonvoima voi myös uupua liiallisesta käytöstä. Elämme keskellä jatkuvaa

21 Ks. Rauhala, L. 2005. Tajunnan itsepuolustus. 3. painos. Helsinki: Yliopistopaino.

22 Ahlman, E. 1967. Arvojen ja välineiden maailma. Eettis-idealistinen maailmantarkastelukoe. 2. tarkistettu painos. Helsinki: WSOY.

23 Rauhala, L. 2005. Tajunnan itsepuolustus. 3. painos. Helsinki: Yliopistopaino.

erilaisia haluja herättelevää viriketulvaa ja voimamme voivat kuluu niiden vastustamiseen. Kulutamme tahdonvoimaamme myös erilaisten sellaisten muiden asettamien odotusten vastustamiseen, jotka pakottaisivat meidät toimimaan omien arvostustemme vastaisesti. Tai kulutamme voimiamme, kun joudumme teeskentelemään ja toimimaan omien arvostustemme vastaisesti yhdellä tai usealla meille tärkeällä elämänalueella. Myös yksipuolinen omistautuminen yhdelle asialle voi kuluttaa tahdonvoimaamme niin, että muu elämämme on sekasortoinen. Voimakas stressi saa myös tahdonvoimamme uupumaan.

”Heikkotahtoisuus”²⁴ voi vaivata meitä kaikkia aika ajoin. Se ei siis ole jonkinlainen luonteenpiirre tai joillakin yksilöillä oleva ominaisuus. Jokaisella ihmisellä on tahto, jota hän voi käyttää – siten kuin rajallinen olento yleensäkin voi – *suhteellisen vapaasti*²⁵ aikaansaadakseen myönteistä kehitystä elämässään. Yksilöllisen tahdon voima voi olla pieni tai suuri, tahto voi siis olla voimakkuudeltaan melko heikko tai hyvin vahva tai jotain siltä väliltä. Tärkeää on tiedostaa, että tahtonsa voimaa voi kehittää ja sen kehittäminen on eräs keskeisimmistä kohteista, kun ihminen pyrkii kohti hyväksi kokemaansa elämää.

Eräillä ihmisillä vaikuttaa olevan poikkeuksellisen voimakas tahto. Monia historian suuria persoonia on luonnehdittu voimakastahtoiksi, lujiksi ja periksi antamattomiksi ihmisyksilöiksi. Silloin kuin heidän tavoitteensa ovat olleet yleisesti hyväksytyjä, heitä on laajalti arvostettu ja ihailtu. He ovat tehneet lähes mahdottomana pidettyjä asioita mahdollisiksi vaikeuksista ja vastoinikäymisistä huolimatta. Tällaiset ”tahtoihmiset”, kuten Mahatma Gandhi, Helen Keller, Martin Luther King, Äiti Teresa, Nelson Mandela ja Dalai-Lama Tenzin Gyatso ovat toteuttaneet arvokkaiksi katsomiaan päämääriä uupumatta ja jotkut jopa kuolemaa uhmaten.

Tahdon filosofiassa katsotaan perinteisesti, että ihmisen tahto tähtää aina hyvään. Tahto määritellään tällöin korkea-asteiseksi persoonan toimin-

24 Nykyaikainen käsitys heikkotahtoisuudesta (kr. *akrasia*) perustuu Aristoteleen näkemyksiin, joita hän esittelee teoksessaan Aristoteles. 2005. Nikomakhoksen etiikka. Teokset osa VII. 2. tarkistettu painos. Helsinki: Gaudeamus.

25 Vapautemme suhteellisuus määräytyy kaiken sen situaatiostamme ja situaatiostamme olevan perusteella, johon olemme suhteissa. Osaan näistä situaatiomme tekijöistä voimme vaikuttaa ratkaisuillamme. Osa – niin kutsutut kohtalonomaiset tekijät – on sellaisia, että emme voi vaikuttaa siihen, mitä ne ovat. Jälkimmäistenkin osalta voimme kuitenkin vaikuttaa siihen, miten niihin suhtaudumme.

noksi. Edellä esitetyt esimerkit voimakastahtoisiksi luonnehdituista suurista persoonista viittaa siihen, että ihmisyksilön tahdon voimakkuudella on jonkinlainen yhteys hänen tekojensa eettisyyden asteeseen. Toisin sanoen, mitä voimakkaammin ihminen kiinnittyy arvokkaiisiin ja hyviin päämääriin, ja samalla, mitä arvopitoisempia ja eettisempiä ihmisen elämälleen valitsemat tehtävät ovat, sitä enemmän hänellä voidaan olettaa olevan myös tahdonvoimaa niiden toteuttamiseen.

1.3 Ihmisen tahto arvopitoiseen elämään

Viktor E. Frankl'n mukaan ihmisessä on autenttista ja aitoa hänen henkisyiteensä kuuluva tarpeensa elää elämää, joka on mahdollisimman tarkoituksellista. Frankl'n tarkoituksellisuuden teorian mukaan ihmisen *tahto löytää tarkoitus elämälleen* on hänen primäärinen elämänvoimansa ja henkisen energiansa lähde. Eettisyyden kannalta kaikkein keskeisin potentiaali on persoonan tahto tarkoituksen löytämiseen ja siihen perustuvaan arvopitoiseen ja tarkoituksentäyteisen elämän elämiseen. Ihmisellä on siten jo syntymässä saatu mahdollisuus eettiseen kyvykkyyteen.²⁶

Vaikka ihmisellä on vapaa tahto, tulee hänen noudattaa tahtoaan tarkoitukseen eli valita tarjolla olevista vaihtoehdoista tarkoituksellisiin. Vain siten toimien ihmisestä voi tulla vastuullinen persoona ja eettinen subjekti. Vaatimukset vastuullisena ja eettisenä olemisesta eivät ole helppoja. Ihmisen olemiseen luo määrätyn jännitteen se, että ihmisellä on olemuksellisesti sekä tahdonvapaus että tahto tarkoitukseen.

Vaikka ihmisellä on olemuksellisesti tahto tarkoituksen löytämiseen, ei se löydy ilman, että hän erikseen tahtoo vapaasti tämän olemuksellisen tahdon myös toteutuvan. *Tahdon vapaus merkitsee kuitenkin vapautta toimia myös toisin* – tai vieläkin arkirealistisemmin ilmaistuna – niin huonosti kuin hän on useimmiten toimimassa. Toisin sanoen ihmisellä on vapaus toimia elämänsä eri tilanteissa vastoin perimmäistä tahtoaan tarkoituksellisuuteen. Ihminen voi vapaasti päättää toimia ulkoisen maailmaan häneen iskostamien uskomusten tai arvostusten mukaisesti tai noudattaa muiden ihmisten

26 Jatkuvasti julkaistaan lisää tätä väitettä tukevia tieteellisiä tutkimustuloksia. Viktor Frankl esitti tämän oman teoriansa kannalta keskeisen väittämän omien filosofisten ihmistutkimustensa pohjalta jo 1920-luvulla.

häneen sillä hetkellä kohdistamia odotuksia, vaikka ne eivät vastaisi hänen omaa käsitystä arvokkaimmasta vaihtoehdosta. Mitä heikompi ihmisen tahto on, sitä helpommin hän toimii vastoin sitä, minkä hän tietää tarjolla olevista vaihtoehdoista tarkoituksellisimmaksi. Ihminen ei myöskään välttämättä tiedosta tahtoaan toimia tarkoituksellisesti. Tällöin hän saattaa ohjautua erilaisten mielihalujensa tai äärimmillään pelkkien viettiensä ja vaistojensa mukaisesti.

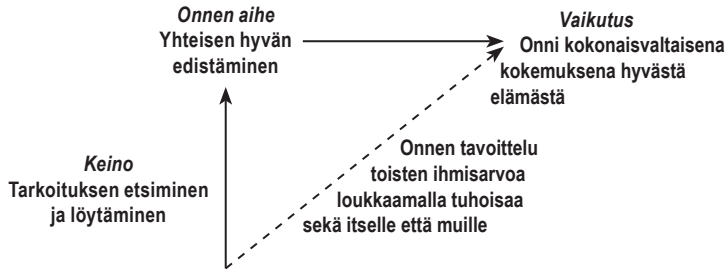
Kuten edellä todettiin, Ahlman korosti, että ”kun tahto estyy toteutumasta, syntyy kärsimys”. Uskon, että hän tarkoitti tällä nimenomaan senlaatuista tahtoa, josta Frankl puhuu tahtona tarkoitukseen. Tahtomalla toimia jollain muulla tavalla, kuten tahdonvapaus meille mahdollistaa, aiheutamme itsellemme kärsimystä. Kun Ahlman luonnehtiessaan tahdon maailman olemukseksi, sen metafyyksiseksi perustaksi, ”itsekseni ja itsellensä olevaksi”, absoluuttiseksi, ja toteaa jopa: ”jos tahto ei tahtoisi, häviäisi samalla maailma”, viitannee hän nimenomaan tarkoituksen tahtoon.

Kaikkien tarkoitusten yhteisenä nimittäjänä on suuntautuminen johonkin, joka ei ole ihminen itse.²⁷ Siinä vaiheessa, kun ihmisen olemassaolo ei suuntaudu itsensä ulkopuolelle, muodostuu elämästä tarkoitukseton, ennen pitkää ehkä jopa mahdoton. Kyse on toisin sanoen todellisen ihmisyyden välttämättömästä perusehdosta. Selvää on myös, että mitään sellaista, joka ei täytä tätä ehtoa, ei voida pitää arvona. Ihmisyyden ihanne ei suuntaudu yhteisön senhetkiseen eetokseen – vaikkapa huippuyksilöiden jalostamiseen Suomen kansainvälistä, taloudellista kilpailukykyä turvaamaan. Eettisesti toimiva ihminen suuntautuu sen sijaan absoluuttisten, pysyvien arvojen maailmaan – hyvän ideaan ja sen päämääriin, yhteiseen hyvään tai yhteisvastuuseen siitä, että maailma olisi hyvä paikka elää.

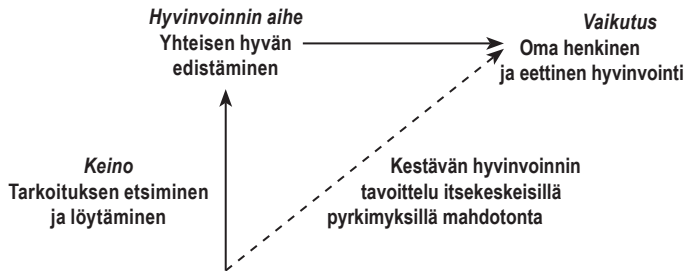
Havainnollistan asiaa ja sen vaikutuksia kahdella kuvalla (kuvat 2 ja 3).²⁸

27 Viktor Frankl käyttää tästä käsitettä itsen transsendenssi.

28 Frankl käyttää tällaista, mielestäni erittäin havainnollista esittämistapaa, jota olen siksi soveltanut monenlaisiin arvokkaan ja eettisen toiminnan ensisijaisuutta kuvaileviin yhteyksiin.

Kuva 2. Onni ei löydy etsien, mutta jos onneen on aihetta, onni seuraa automaattisesti ikään kuin itsestään. Yhteisen hyvän edistäminen elämän tarkoituksena ja päämääränä antaa ihmiselle aiheen olla onnellinen. Onni on siten tarkoituksen löytämisen sivuvaikutus.

Kuva 3. Yhteisen hyvän edistäminen johtaa samalla oman hyvän lisääntymiseen. Itsekeskeisiä pyrkimyksiä toteuttamalla ei sen sijaan voida saavuttaa kestävää hyvinvointia.

Kun ihminen etsii elämäänsä arvopitoisia ja tarkoituksellisuuden kokemusta luovia sisältöjä ja löytää sellaiseksi sekä kaikkien ihmisten ja koko luomakunnan yhteisen hyvän edistämisen, hän voi niihin kietoutuneisuutensa kautta lisätä myös omaa kokemustaan elämän hyvydestä. Tällaista kokonaisvaltaista kokemusta hyvästä elämästä voidaan kutsua onnellisuudeksi, *eudaimoniaksi*, joksi se antiikin Kreikassa muun muassa Aristoteleen toimesta nimettiin.²⁹ Onnellisuuden sijaan voidaan puhua myös kestävästä henkisestä ja eettisestä hyvinvoinnista tai aidosta elämänilosta.

Yhteisen hyvän edistämisen vaikutus ihmisen kokemaan onnellisuuden tai hyvinvoinnin lisääntymiseen selittyy hänen kietoutuneisuudellaan

29 Ks. Aristoteles. 2005. Nikomakhoksen etiikka. Teokset osa VII. 2. tarkistettu painos. Helsinki: Gaudeamus.

kaikkiin niihin toisiin, joiden hyvää hän edistää. Rauhalan ihmiskäsitys tekee tämän helposti ymmärrettäväksi. Ihminen toteuttaa yhteistä hyvää situaatiossa, joka on osa hänen omaa holistista kokonaisuuttaan. Situaation ja tajunnan välisten vastavuoroisia suhteita kuvastavan situationaalisen säätöpiirin dynamiikan avulla on helppo hahmottaa situationaalisen ja tajunnallisen tapahtumisen kehä- tai spiraalimainen eteneminen siten, että situaatio ja tajunta ovat jatkuvasti toinen toistensa ehtoja ja toteutumia. Kun ihminen toteuttaa jotain aidosti – toisin sanoen yleisesti ja kaikille yhteisesti – hyvää tuottavaa situaatiossa, heijastaa (resonoi) se samalla hänen tajuntaansa voimakasta hyvää oloa kehkeyttävinä merkityskokemuksina. Tällaisista voimakkaista myönteisistä kokemuksista jää pysyväluonteinen jälki ihmisen tajunnan horisontteihin, merkityssuhdeverkostoihin.

Arvokkaiksi ja ylevöittäviksi koetuilla merkityssuhteilla on erityinen asema ihmisen merkityssuhdeverkostoissa, hänen subjektiivisessa maailmankuvassaan. Pienikin suotuisa kokeminen tajunnan henkisessä tasossa voi olla alkuna myönteiselle prosessimaiselle ja kehämäisenä jatkuvasti etenevälle kehitykselle. Tämä perustuu tajunnan fenomenologiseen toimintaperiaatteen, jonka mukaisesti merkityksille on luonteenomaista, että ne ”kutsuvat” toista merkitystä täydentämään itseään. Myönteinen merkityskokemus kehkeyttää siten toisia samankaltaisia ja ketjuuntuu niiden kanssa. Yhdenkin korkeatasoisen, henkisen merkityskokemuksen viriämisellä voi siten olla suuri vaikutus ihmisen tulevaan henkiseen ja eettiseen hyvinvointiin ja siihen, miten hyväksi ja onnellisuutta aikaansaavaksi hän kokee elämänsä laadun.³⁰

Edellä esitettyjen kuvien tärkeä viesti on myös, että itsekeskeisyys ei johda siihen, mitä ihminen sillä tavoittelee eli taloudellisen hyvinvoinnin lisäksi myös henkiseen hyvinvointiin – tai ulkoisen menestyksen lisäksi myös sisäiseen menestykseen tyytyväisyyden kokemuksena. Itsekeskeinen toimintatapa sen sijaan aiheuttaa vain tyytymättömyyttä siitä, mitä ihmisellä vielä ei ole. Ainoastaan tarkoituksellinen toiminta voi aikaansaada syvällistä kiitollisuutta ja tyytyväisyyttä kaikesta siitä, mitä itsellä ja myös toisilla on.

Toisen ihmisarvon loukkaaminen on tuhoisaa. Sehän tarkoittaa sitä, että emme kunnioita toista ihmisenä, vaan pidämme häntä jonain ihmistä tai ainakin itseämme arvottomampana. Äärimmillään tällainen asennoituminen johtaa joidenkin ihmisten ja ihmisryhmien luokittelemiseen ”ali-ihmisiksi”,

30 Ks. Rauhala, L. 1992. Henkinen ihmisessä. Helsinki: Yliopistopaino.

kuten kansallissosialistisessa järjestelmässä tehtiin tunnettuine seurauksineen. Ihmisyydestä kirjoittanut Jonathan Glover³¹ esittää kaikkia ihmisiä velvoittavasti, että toisen ihmisen arvokkuuden kunnioittaminen on ihmisyyden ydintä. Ihmisen arvokkuuden kunnioittaminen ilmenee sosiaalisten kohteliaisuuskonventioiden välityksellä. Näin ollen kaikilla on oikeus vaatia toisiltaan keskinäisissä kohtaamisissa hyvää kohtelua, kohteliaisuutta. Näin ymmärrettynä kohteliaisuus ei merkitse pelkästään sovinnaiten tapojen noudattamista, vaan toisen ihmisen arvostavaa kohtelua, hänen ihmisarvonsa tunnustamista.

Meitä kaikkia koskee siten velvoite tunnustaa toistemme arvokkuus ihmisenä, ihmisyytemme itseisarvo. Tämä tarkoittaa sitä, että kunnioitetaan toistemme ihmisarvoa, sitä itseisarvoa, jota edustamme pelkästään olemalla ihminen, persoona. Ihmisarvo on etiikan peruskäsite, joka korostaa, että jokaisen ihmispersoonan yksilöllinen olemassaolo on yhteisönkin kannalta loukkaamaton perusarvo, jota tukee suojella ja vaalia.³² Kyse on siis siitä, että tunnustetaan ja kunnioitetaan kaikkien yhteisössämme ja muuallakin maailmassa elävien ihmisten luonnollisia oikeuksia, heidän ihmisoikeuksiaan.

Juha Varto³³ menee vielä pitemmälle kasvatussuhteesta puhuessaan ottaessaan lähtökohdakseen nuoren ihmisen viisauden kunnioittamisen. Hän korostaa nuorten kykyä epäilyyn, hämmästelyyn ja kyseenalaistamiseen sekä ihailee siinä ilmenevää tarkkanäköisyyttä, joka näkee lahjomattoman kirkkaasti aikuisten maailman läpi. Varto viittaa Platonin dialogien Sokratekseen, joka on koko ajan kriisissä valmiin maailman kanssa ja siinä elävien aikuisten, vallan sokaisemien itsensä valmiiksi kuvittelevien ihmisten kanssa, jotka katsovat tietävänsä, kuinka asiat ovat. Tästä pysähtyneestä, valmiista maailmasta on kadonnut ihmisen vapaus. Sokrateen muotoilu siitä, mitä filosofia on, kuvastaa sellaista nuoren suhdetta maailmaan, jota voidaan vapauden eetoksen kannalta pitää esimerkillisenä: säilyttää itsensä itseään kysymällä vapaana, jotta voi kysyä sitä, mikä on. Sokrates näki eettisen elämän mahdollisuuden siinä nuorten kysymisessä ja ”ehdottoman” etsimisessä, joka on tyytymätön valmiisiin, helppoihin vastauksiin ja kammoksuen sitä, mitä on tässä, annettuna. Nuoren viisaus voi avata uusia teitä ihmisen

31 Glover, J. 2008. Ihmisyyys. 1900-luvun moraalihistoria. 5. painos. Helsinki: Like.

32 Lindqvist, M. 1980. Parantajan vastuu. Teoksessa: Nykyihmisen etiikka ja moraalit. Oriveden Opiston 70-vuotisjuhlakirja. Helsinki: WSOY, 227–243.

33 Varto, J. 1995. Nuoruuden viisaus. 2. painos. Tampereen yliopisto.

mahdollisuuksiin ja aikuinen pääsee näitä katsellessaan, ymmärtäessään ja niihin osallistuessaan lähemmäs itseään, omaa kokemistaan. Tällä tavalla Varto kuvailee loistavasti kahden toisiinsa tasavertaisesti persoonina suhtautuvan ihmisen suhdetta tai peräti suhdetta, jossa aikuinen asettautuu nöyrästi unohtajan rooliin, josta käsin hänen on mahdollista nuoren avulla palauttaa mieleen perimmäinen vapautensa ihmisenä ja orientoitua sen mukaisesti uudelleen maailman.³⁴

1.4 Yksilö, persoona ja subjekti

Olen edellä todennut kantanani, että ihminen voi olla yksilö, persoona ja subjekti. Jukka Hankamäen³⁵ mukaan Martin Buberille persoonan käsite on yksilön käsitteen vastakohta. Yksilö on pelkkä abstraktio, ihminen ilman suhteita, kun taas persoona merkitsee ihmistä kaikkine suhteineen. Persoonan samastaminen yksilöön altistaisi ihmisen sellaisille yhteisöllisille voimille, jotka pyrkivät yhdenmukaistamaan, samankaltaistamaan ja kollektiivisoimaan yksilöt. Yhteisöjen voimaa pelkäävät yksilöt pyrkivät pitämään kiinni yksilöllisyydestään ja autonomiastaan. Tästä syntyy lähinnä pelkää kilpailua ja taistelua vallasta. Yksilö on aina kaikkein läheisin itsellensä ja jos hän keskittyy olemisessaan itsekeskeisyyteen, suhtautuu hän muihin vastustajinaan, jotka pyrkivät rajoittamaan hänen omanvoitonpyyntiään ja hyödyn tavoitteluaan. Muilla on ainoastaan välinearvoa ja sitäkin vain niin kauan heistä voi hyötyä jollain tavalla. Itsekeskeisen ihmisyksilön ilmiänsä on asettuminen erilleen muista itsekeskeisistä ihmisyksilöistä.

Vain yksilö voi tulla persoonaksi. Persoonana oleminen on individualististen pyrkimysten ylittämistä, yksilöllisyyden ja kollektiivisuuden välisellä rajavyöhykkeellä kulkemista sekä aktiivista suhteissa olemista kaikkeen siihen, joka kuuluu tilanteeseen. Persoonuus merkitsee ennen kaikkea suhteiden aktiivista luomista ja kehitys yksilöstä persoonaksi alkaa siitä. Persoonana oleminen merkitsee asettumista yhteyteen muiden persoonien

34 Tällainen asennoituminen toiseen on lähellä Simone Weilin äärimmäisen eettistä ajattelua, jota käsittelemän teoksen loppuosassa.

35 Hankamäki, J. 2008. Dialoginen filosofia. Teoria, metodi ja politiikka. Toinen, uudistettu painos. Helsinki: BoD.

kanssa. Kyse on ihmisten välisestä autenttisesta kohtaamisesta ja kohtaamisessa vallitsevista keskinäisistä asenteista.³⁶

Buber³⁷ luonnehtii aidon kasvattajan suhdetta kasvatettavaansa siten, että kasvattajan, joka tahtoo auttaa kasvatettavansa olemuksen parhaimpia ominaisuuksia toteutumaan, täytyy asennoitua häneen määrättyinä persoonana tämän potentiaalisuudessa ja tämän aktuaalisuudessa. J. E. Salomaa³⁸ puolestaan kiteyttää kasvatuksen olemuksen seuraavasti: ”Yksilö on kasvatettava pelkkää yksilöllisyyttä ylemmäksi, hänet on kasvatettava persoonallisuudeksi, johon käsitteeseen sisältyy jo se, että hän erikoisuuksineen on yhteisön arvokas, kulttuurista rakentava jäsen.”

Mitä persoonana oleminen on ja miten se suhteutuu persoonallisuudeksi kasvamiseen? Viktor Frankl erottaa käsitteet persoona ja persoonallisuus siten, että persoonasta kehittyy persoonallisuus juuri persoonuudelle ominaisten potentiaalien aktualisaation seurauksena.³⁹ Kasvatus on tällä perusteella persoonan auttamista kasvamaan ja kehittymään hänessä piilevien yksilöllisten potentiaalinsa mukaiseksi persoonallisuudeksi. Toisin sanoen, jos kasvatuksen päämääräksi asetetaan nuoren persoonallisuuden kasvu ja kehittyminen, on kasvatuksen lähtökohdaksi – aksioomaksi ja postulaatiksi – otettava, että nuori on persoona, jossa on potentiaalia tulla persoonallisuudeksi. Tästä seuraa loogisesti, että kasvattajan on tunnustettava nuori persoonaksi.

Beda Wicki⁴⁰ (1988, 1991) perustelee, että jo esikouluikäisellä lapsella on yleensä kaikki persoonalta vähintäänkin edellytettävät henkiset kyvyt. Aikuisen ja lapsen välillä on vain aste-ero, ihmisen arvo persoonana on molemmilla sama. Ennen kuin ihmisestä voi tulla täysvastuullinen persoona,

36 Ks. mt.

37 Buber, M. 1999. *Minä ja Sinä*. Helsinki: WSOY.

38 Salomaa, J. E. 1943. *Yleinen kasvatusoppi*. Helsinki: WSOY.

39 Väitöskirjassani (ks. Purjo 2010, 311–320) havainnollistan käsitteiden luonne, persoona, persoonallisuus ja identiteetti keskinäisiä suhteita. Ne muodostavat hierarkkisen rakenteen, joka voidaan kiteyttää muotoon: persoonassa on potentiaalia, jonka avulla hän voi kehittää luonnettaan, kasvattaa persoonallisuuttaan ja rakentaa identiteettiään.

40 Wicki, B. 1988. *Der Appell als Maßnahme einer existenzanalytisch ausgerichteten Erziehung*. Teoksessa A. Längle (toim.) *Existenz zwischen Zwang und Freiheit. Therapeutischer Prozeß und existentielle Entscheidung*. Wien: Gesellschaft für Logotherapie und Existenzanalyse, 94–99. Wicki, B. 1991. *Das Kind als Person*. Teoksessa A. Längle (toim.) *Das Kind als Person. Entwicklung und Erziehung aus existenzanalytischer Sicht*. Wien: Gesellschaft für Logotherapie und Existenzanalyse, 14–26.

joka tiedostaa eettiset velvoitteensa ja yrittää noudattaa niitä, on hänestä ensin tultava yksilö. Ellen Key⁴¹ on esittänyt, että lapsia olisi pienestä alkaen kohdeltava yksilöinä, oman elämänsä aktiivisina luojina eikä erityisenä lasten ja nuorten lajina.

Lapsen yksilöllistymisessä on avainasemassa perhe ja muut lähisuhteet sekä myös ammatilliset varhaiskasvattajat. Heidän lapselle osoittama rakkaus⁴² ja muut kasvatusteot rakentavat lapsen luottamuksen ja turvallisuuden tunnetta niin, että hän kokee itsensä merkitykselliseksi ja maailman mielekkääksi. Tämä mahdollistaa hänen yksilöllistymisensä autonomiseksi ihmiseksi, joka pärjää elämässään muiden ihmisten keskuudessa itsenäisesti, kun sen aika koittaa. Eräs lapsen elämän tärkeä virstanpylväs on tältä osin esikouluun meno.

Lauri Rauhala⁴³ toteaa, että itsetiedostus on ihmisen henkisyiden tärkein tunnusmerkki. Sen avulla ihminen voi tarkastella olemassaoloaan yksilönä, mutta myös suhteessa muuhun olemassa olevaan. Itsetiedostus on siten kaikkien muiden henkisten kykyjen perusta ja niiden välttämätön ehto. Itsetiedotus syvenee henkisen kasvun myötä, mutta jonkintasoinen kyky itsetiedostukseen on edellytettävä jo siihen, että lapsi yksilöllistyy. Lapsen yksilöllistymisen vaihe on osa kasvun jatkumoa seuraavan ollessa hänen personoitumisensa.

Kasvatuksellisen kohtaamisen ja tietoisien kasvatustaiteiden lähtökohdaksi on otettava, että nuori on persoona, jossa on potentiaalia tulla persoonallisuudeksi. Kasvatus ei ole tällöin vain nuoren yksilöllisen henkisen kehityksen auttamista, vaan hänen saamistaan ylittämään pelkän yksilöllisen kehityksen siten, että nuori toimii aikuistuuksaan tien rakentajana yhteisen kulttuurin kehitykselle ja sen nousulle aiempaa korkeampien henkisten ja eettisten arvojen tasolle.⁴⁴

41 Tähtinen, J. 2001. Ellen Key – uuden kodin, lastenkasvatuksen, koulun ja yhteiskunnan asianajaja. Teoksessa: R. Huhmarniemi, S. Skinnari & J. Tähtinen (toim.) Platonista transmodernismiin. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 321–351.

42 Katso tarkemmin sekä tässä yhteydessä tarkoitettua rakkauden lajista että lapsen yksilöllistymisen vaiheesta Purjo, T. 2013. Mitä kasvatus voisi olla? Teoksessa: H. Lesojeff, T. Purjo, M. Tervahauta & K. Videnoja (toim.) Kasvatus arvoihin – arvoa kasvatukseen. Helsinki: Non Fighting Generation, 10–48.

43 Rauhala, L. 2005. Tajunnan itsepuolustus. 3. painos. Helsinki: Yliopistopaino.

44 Purjo, T. 2013. Mitä kasvatus voisi olla? Teoksessa: H. Lesojeff, T. Purjo, M. Tervahauta & K. Videnoja (toim.) Kasvatus arvoihin – arvoa kasvatukseen. Helsinki: Non Fighting Generation, 10–48.

Kasvattajan asenteet nuoreen määrittävät kohtaamisen kasvatuksellisen laadun ja nuoren persoonallisuutta kutistavan tai laajentavan vaikutuksen. Kun kasvattava aikuinen tunnustaa asenteillaan nuoren persoonaksi, käynnistävät tämä nuoren persoonallisuuden myönteisen kehityksen. Nuoren tunnustaminen persoonaksi voidaan käsittää sekä nuoren ihmisarvon kunnioittamiseksi että hänen kohtelemiseksi autonomisena ja arvostelukykyisenä persoonana. Glover⁴⁵ korostaa, että ihmisen arvokkuuden kunnioittamisella symboloidaan hänen moraalista asemaansa. Tätä voidaan pitää välttämättömänä edellytyksenä sille, että kasvattajan on mahdollista tunnustaa nuori autonomiseksi ja arvostelukykyiseksi ja kohdella häntä sen mukaisesti. Vain kasvattajan tunnustuksen kautta nuorelle aukeaa mahdollisuus itsensä ja muiden persoonuuden tunnustamiseen. Tämä takaa kaikkien perustavanlaatuisen samanarvoisuuden ihmisinä. Ja vain olemalla tällä tavalla persoona, nuorella on perusedellytykset lähteä suuntautumaan kohti arvopitoista ja tarkoituksentäyteistä elämää.⁴⁶

Nuoren kunnioittaminen persoonana voidaan kiteyttää hänen kykyjensä ja potentiaalinsa tunnustamiseksi. Tämä tarkoittaa sitä, että kasvattaja usko ja luottaa nuoressa oleviin mahdollisuuksiin kasvaa ja kehittyä hänessä piilevien yksilöllisten potentiaaliensa mukaiseksi persoonallisuudeksi. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kasvattaja näkee ja tunnustaa nuoren henkisen persoonan, hänen todellisen olemuksensa ja arvojen luomat mahdollisuudet sekä auttaa nuorta itseään näkemään ja toteuttamaan ne.⁴⁷

Toisten tunnustaminen persooniksi, persoonana tunnustetuksi tuleminen, ja siten myös persoonana oleminen on paitsi ontologisesti, myös eettisesti perustavaa olemassaolomme hyvyydelle.⁴⁸ Kasvatuksen päämäärä voidaan tästä lähtökohdasta muotoilla yksilöllistymis- ja personoitumisvaiheiden kautta etenevänä persoonallisuuden kasvuna ja kehittymisenä siten, että nuoresta tulee ennen pitkää autenttinen moraalisubjekti tai eettisesti vastuullinen ihminen.

45 Glover, J. 2008. Ihmisyys. 1900-luvun moraalihistoria. 5. painos. Helsinki: Like.

46 Purjo, T. 2013. Mitä kasvatusta voisi olla? Teoksessa: H. Lesojeff, T. Purjo, M. Tervahauta & K. Videnoja (toim.) Kasvatus arvoihin – arvoa kasvatukseen. Helsinki: Non Fighting Generation, 10–48.

47 Mt.

48 Ikäheimo, H. 2010. Making the best of what we are – Recognition as an ontological and ethical concept. Teoksessa H.-C. Schmidt am Busch & C. Zurn (toim.) The Philosophy of Recognition. Lanham, MD: Lexington Books, 343–368.

Hegelin⁴⁹ ajattelun perustalta voidaan päätyä ajatukseen tunnustuksen asteittaisesta kehittymisestä, että tunnustus ilmenee suppeimmillaan yksilöllä kasvaen siitä persoonalla ja ollen laajimmillaan subjektilla. Hegel itse viittaa sosiaalisen tunnustuksen saamisen asteittaiseen lisääntymiseen ja on siinä varmasti oikeassa. Kokonaan toinen kysymys on, miten paljon ihminen kaipaa ulkoista tunnustusta omassa kehityksessään kohti kaiken aikaa eettisempänä olemista. Voi myös ajatella, että mitä voimakkaammin ihminen on kiinnittynyt arvopitoiseen ja tarkoituksentäyteiseen elämään, sitä vapaammaksi hän tulee ja samalla riippumattommaksi ulkoisesta hyväksynnästä. Mutta tällöin kyse on jo erittäin kypsästä henkisestä persoonasta ja eettisestä subjektista.⁵⁰

Tunnussuhteissa on kyse hierarkkisesta järjestyksestä, jossa yksi tunnustuksen muoto seuraa toistaan. Kunnioituksen avulla yksilö tunnustetaan persoonaksi, rakkauden avulla hänen persoonallisuutensa alkaa kehittyä ja arvostuksen avulla hänestä kehkeytyy moraalissubjekti.⁵¹ Kunnioituksen ja arvostuksen käsitteitä käytetään usein toistensa synonyymeinä. Tässä yhteydessä niillä on kuitenkin täysin toistaan poikkeava merkityssisältö. Rudolf von Ihering⁵² havainnollistaa kunnioituksen (*Achtung*) ja arvostuksen

49 Ajatukseni perustuu alun alkaen Heikki Ikäheimon kirjoituksista heränneeseen kiinnostukseeni tutkia koko hänen tuotantonsa, sen taustalla olevia Axel Honnethin teoksia ja lopulta jossain määrin myös Hegelin itsensä teoksia sekä niistä tehtyjä tulkintateoksia. Kolmijaon taustalla on Hegelin ajatus ihmisen kasvu- ja kasvatusprosessista kolmivaiheisena sivistysprosessina. Välissä ovat Honnethin luonnostelut esimerkiksi kotikasvatuksessa saadun rakkauden merkityksestä ihmisen kehitykselle ja varsinainen tulkintojeni horisontti ovat Ikäheimon lukuisat kirjoitukset aiheesta. Kaiken tämän pohjalta olen kehittänyt omaa teoriaani, jossa olen ennen kaikkea jaotellut persoonuuden kehittyneisyyden kahdeksi eri tasoksi, ”pelkäksi” persoonaksi, joka saattaa toimia suhteessa toisiin laadullisesti eri tavoin, ja subjektiksi, jonka eettisyys kehittyy kaiken aikaa – tarviten omaehtoisen kasvun ja kehittymisen alkamisen aikaansaavaksi voimaksi toisten osoittamaan arvostusta. Olen kuvaillut ajatteluani ja sen suhdetta Hegeliin, Honnethiin ja Ikäheimoon yksityiskohtaisesti artikkelissani Purjo, T. 2013. Mitä kasvatusta voisi olla? Teoksessa: H. Lesojeff, T. Purjo, M. Tervahauta & K. Videnoja (toim.) Kasvatusta arvoihin – arvoa kasvatukseen. Helsinki: Non Fighting Generation, 10–48.

50 Käsitän subjektin ja eettisen subjektin samansuuntaisesti kuin Emmanuel Levinas, jonka subjektin käsitteen kehitystä eri teoksissa Riikka Jokinen käsittelee ansiokkaasti lisensiaattitutkimassaan. Ks. Jokinen R. 1997. Tietämättömyyden etiikka: Emmanuel Levinas modernin subjektin tuolla puolen. Lisensiaattitutkimielmä. Jyväskylän yliopisto.

51 Purjo, T. 2013. Mitä kasvatusta voisi olla? Teoksessa: H. Lesojeff, T. Purjo, M. Tervahauta & K. Videnoja (toim.) Kasvatusta arvoihin – arvoa kasvatukseen. Helsinki: Non Fighting Generation, 10–48.

52 Rudolf von Ihering: Der Zweck im Recht. Zweiter Band. Leipzig 1905.

(*Wertschätzung*) eroja. Vaikka saksankielisiäkin käsitteitä käytetään ristiin, voisi ne kääntää huomion osoittamiseksi ja arvokkaaksi arvioimiseksi. Ensiksi mainittu kohdistuu persoonaan itsessään, toinen pelkästään hänen tekoihinsa.

Kunnioituksella ilmaistaan, että jokainen ihmispersoona on päämäärä sinänsä tai toisin sanoin, jokaisen ihmisen elämällä on tarkoitus. Kyse on samalla persoonan vapaan tahdon yleisinhimillisestä kunnioittamisesta. Kunnioitukseen ei sisälly minkäänlaista aste-eroa eri ihmispersoonien välillä. Kunnioitusta ei siten tarvitse ”ansaita” millään tavoin, vaan sen pitäisi olla itsestään selvä perusta ihmisten keskinäisille suhteille. Sosiaalinen arvostus puolestaan painottaa persoonan tai subjektin arvoa yhteisölle sen perusteella, mitä tämä tekee – luo tai saa aikaiseksi – yhteiseksi hyväksi. ”Mittarina” on siten subjektiivisten aikaansaannosten – yhteistä hyvää edistävien tarkoitusten – arvo ja merkitys yhteisölle. Arvostusta osoitetaan siten joko enemmän tai vähemmän riippuen kunkin subjektin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja kykyihin perustuvien ponnistelujen tuloksista.⁵³

Kasvatussuhteessa kasvattaja tunnustaa arvostusta osoittamalla, että nuori kykenee edistämään muiden hyvää. Tämä vahvistaa nuoren käsitystä siitä, että hän on tärkeä, eli hän voi ja saa olla *joku jollekin toiselle*. Hän on myös vastuussa siitä, että käyttää tämän mahdollisuutensa eikä hukkaa tai tuhoa tätä potentiaaliaan. Kuten Viktor Frankl⁵⁴ korostaa, nuori on vastuullinen ja hänen on toteutettava elämänsä potentiaalinen tarkoitus. Tätä hän toteuttaa käyttämällä henkilökohtaisia ominaisuuksiaan ja kykyjään toisten ja kaikkien ihmisten yhteiseksi hyväksi.

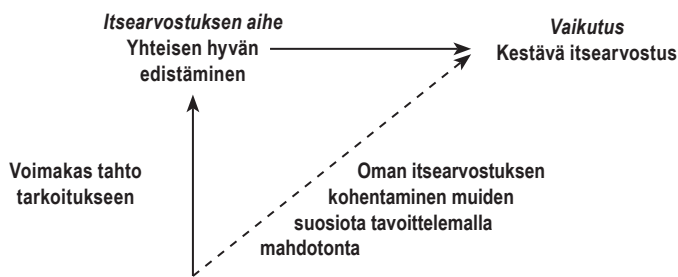
Kun arvostus tässä käytetyssä merkityksessä voi perustua vain yhteiseksi hyväksi toimimiseen, voi vastaavasti nuoren itsensäkin arvostaminen rakentua vain niiden hyvien tekojen varassa, joihin hän ryhtyy. Korkea itsearvostus tarkoittaa siten puhtaimmillaan sitä, että nuori kokee olevansa kyvykäs toimimaan yhteiseksi hyväksi ja että hän myös ponnistelee määrätietoiseksi etsiäkseen tilaisuuksia, joissa hän voi edistää yhteistä hyvää. Väitteen taustalla on lisäksi myös ontologinen perustelu eli ihmisen olemuksellinen tahto tarkoitukseen, olla merkityksellinen muille ihmisille ja maailmalle.

53 Honneth, A. 1994. *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Frankfurt am Mein: Suhrkamp.

54 Frankl, V. E. 1985. *Man's Search for Meaning*. New York: Pocket Books.

Kunnioituksen tunnustusasenne vahvistaa nuoren itsekunnioitusta, rakkauden avulla hänen itseluottamuksensa lisääntyy ja arvostuksen avulla hän saavuttaa kaiken aikaa kestävämmän itsearvostuksen. Nuoren henkiset kyvyt vahvistuvat samalla hänen tiedostaessaan oman tahtonsa vapauden, tahtonsa suunnata vapautensa tarkoitukselliseen elämään ja voimansa toteuttaa tätä tahtoa. Läpi elämän hän tarvitsee myös henkistä uhma-voimaa⁵⁵ pysyäksään eteen tulevista vaikeuksista ja vastoinkäymisistä huolimatta – kuten toisten ihmisten suvaitsemattomasta suhtautumisesta itseään eettisemmin toimivia kohtaan – valitsemallaan arvopitoisella tiellä.⁵⁶

Havainnollistan asiaa tutulla asetelmalla.

Kuva 4. Yhteisen hyvän edistäminen johtaa samalla oman itsearvostuksen kestävään lisääntymiseen. Muiden suosiota tavoittelemalla ei sen sijaan voida saavuttaa kestävää itsearvostusta.

Asetelma korostaa, että yhteisen hyvän edistämisen on oltava palvelevaa ja pyyteetöntä, vain toisia ajatellen tehtyä. Aidosti eettiseen toimintaan ei kuulu, että hyväntekijä odottaa saavansa huomiota ja kiitosta teoistaan. Usein on jopa niin, että tekojen arvo huomataan vasta paljon myöhemmin, jopa tekijän kuoleman jälkeen, jos silloinkaan. Aidolle, altruistiselle hyväntekijälle kuitenkin riittää, että hän itse kokee toteuttavansa arvokasta ja hyvää eikä hän tarvitse eikä välttämättä edes tahdo ulkopuolisten suosiosoituksia.

55 Katso tarkemmin Purjo, T. 2012. Viktor Franklin logoteoria – tie arvopitoiseen ja tarkoituksetyhteiseen elämään. Porrum: Loppi, 108–129.

56 Purjo, T. 2013. Mitä kasvatusta voisi olla? Teoksessa: H. Lesojeff, T. Purjo, M. Tervahauta & K. Videnoja (toim.) Kasvatusta arvoihin – arvoa kasvatukseen. Helsinki: Non Fighting Generation.

Omaa huonoa itsearvostusta voidaan pyrkiä kohentamaan monella eri tavalla. Siihen voidaan pyrkiä joko ulkopuolelta saadun vahvistuksen kautta tai niin, että pyritään lisäämään omaa tyytyväisyyttä itsen. Ulkoinen vahvistus on usein kuviteltua. Esimerkiksi murrosikäinen nuori, joista moni suorastaan janoaa muiden suosiota, voi pyrkiä kalastelemaan muiden suosiota pätemällä kaikilla mahdollisilla tuhoisan käyttäytymisen muodoilla. Tällaisia ovat kiusaaminen, väkivalta, päihteiden käyttö, itsetuhoisuus jne. Saavutettu ”suosio” on yleensä kuviteltua ja varsinkin se, että nuori olisi pidetty muiden keskuudessa lukuun ottamatta korkeintaan niitä, jotka toimivat samalla tavalla. Pikemminkin häntä pelätään ja samalla halveksitaan, vaikkei sitä uskalleta näyttää hänelle. Mahdollisuus toisilta saatuun arvostukseen karkaa kaiken aikaa kauemmaksi.

Aikuinen ihminen voi pyrkiä kohentamaan omaa itsearvostustaan haalimalla itsellensä kaikkea sellaista, jota hän arvostaa kuvitellen samalla, että muut ihailevat häntä tai ovat ainakin kateellisia hänelle. Ehkä samoja, yleensä materialisia asioita myös arvostavat ja tavoittelevat ihmiset voivatkin olla hänelle kateellisia ja jotkut saattavat jopa ihailla häntä. Tuskin se tekee hänestä kuitenkaan pidetyn näidenkään kohtalotoverien silmissä ja suuri enemmistö todennäköisesti korkeintaan halveksii häntä. Osa myös säälii tällaisia itseään tehostavia ja arvottomia asioita palvovia ihmisiä. Yleensä materiaa haalivia ihmisiä alkaa kalvamaan yhä lisääntyvä pelko heidän rakentamiensa ”Potemkinin kulissien” murenemisesta ja siksi he eivät voi koskaan olla tyytyväisiä siihen, mitä heillä on, vaan heidän on haalittava kaiken aikaa lisää. Saamalla itsearvostus katoaa yhä kauemmas olemattomiin.

Olivat tuloksettomat keinot oman itsearvostuksen lisäämiseksi millaisia tahansa, olennaista edellä esitetyssä on, että avain hyvään itsearvostukseen on itsensä kokeminen kyvykkääksi toimimaan yhteistä hyvää edistävästi sekä se, että myös toimii käytännössä kaikkien yhteiseksi hyväksi.

2 ARVOJEN MAAILMA JA MAAILMAN ARVOT

Onko elämä elämisen arvoista? Onko maailma, jossa elämme, arvokas vai arvoton? Olenko minä itse arvokas vai arvoton? Onko ihminen jo itsessään arvokas ja olenko minäkin sillä perusteella arvokas riippumatta siitä, millaisen arvon annan itselleni? Ovatko nämä siis kaksi eri asiaa? Perustavia kysymyksiä, joihin ei voi ottaa kantaa ilman tietoa arvoista.

On siis ensin kysyttävä, mitä arvot ovat, ennen kuin voidaan siirtyä kysymyksiin siitä, miten koemme arvoja ja miten niihin asennoidumme, toisin sanoen, mitä arvostamme yksilöinä ja yhteiskuntina. Arvoja koskevassa tarkastelussa on katse suunnattava todellisuuteen, jota voidaan kutsua arvojen maailmaksi. Todellisuudella tarkoitetaan tässä niin kutsuttua metafysisistä arvotodellisuutta. Kyse on todellisuudesta, jota emme voi kokea aistiemme avulla ja joka on näin ollen yliaistillinen, transsendenttinen. Kyseessä on todellisuuden sellainen osa, joka on kaikkeudessa meidän ihmisten kannalta kaikkein tärkein. Sieltä voimme etsiä ja löytää kaikkein korkeimmat päämäärät inhimilliselle kasvulle ja kehitykselle, ihmisyyden perimmäiset ihanteet.

Näin ajateltuna on selvää, että arvolla ei voida tarkoittaa muuta kuin jotain sellaista, joka on riippumatonta siitä, kuka sen väittää olevan arvokas ja edes siitä, kokeeko yleensäkään kukaan sitä tai pitääkö kukaan sitä millään tavoin arvokkaana. Arvo on siis tässä katsannossa jotain objektiivista, meistä ihmisistä riippumatonta sekä ajatonta eli muuttumatonta ja ikuisesti pätevää. Näin määritellyt arvot säilyvät arvoina, vaikkei olisi ketään, joka niitä kokee.⁵⁷

Määrittelemällä arvot edellä esitetyllä tavalla vältymme monenlaisilta ongelmilta. Ehkä suurin hyöty on siinä, että eri kulttuurien edustamia arvo-maailmoja on mahdollista arvioida, kun arvototuus on riippumaton siitä, mitä ihmiset sillä hetkellä haluavat tai mille he kulloinkin haluavat omis- tautua. Nykyisessä monikulttuurisessa todellisuudessa tarjoavat objektiiviset

57 Käsitys perustuu objektivistis-fenomenologiseen arvoteoriaan, jota kuvailen väitöskirjassani erityisesti saman nimisessä luvussa 4.3.

arvot mahdollisuuden keskinäiselle ymmärrysyhteydelle ja parhaimmillaan myös yhteisymmärrykselle ainakin näiden perimmäisten arvojen yleispätevyydestä. Tällöin avautuu myös mahdollisuus oppia toinen toisiltaan sellaisia tapoja, joiden avulla universaaleja arvoja voidaan toteuttaa käytännön arkielämässä toiminnassa yhä puhtaammin.

Objektiiviset arvot tarjoavat myös mahdollisuuden suhteuttaa niihin yksittäisten ihmisten – sekä omien että toisten – arvokäsityksiä, jolloin näiden käsitysten laatua voidaan arvioida todellisten arvojen valossa. Ihmistyötä tekevän ihmisen on myös syytä jatkuvasti heijastaa omaa toimintaansa arvojen maailmasta löytyviin päämääriin ja arvioida tällaisen vertailun avulla sekä toiminnalleen asettamiensa yksityiskohtaisten tavoitteiden että niihin perustuvien yksittäisten tekojensa arvoa. Arvot ovat perimmäisiä ja loppujen lopuksi ainoita todellisia ja yleispäteviä mittareita, joilla ihmistyön laadukkuutta voidaan arvioida.

Yhtenä – lopulta kovin näennäisenä – haittana arvojen tässä esitetystä määritelmästä seuraa se, että on oltava erittäin tarkka arvoihin ja niiden kokemiseen liittyvien käsitteiden käytössä. Keskeisimmät käsitteet ovat arvo, arvokas, arvostus, arvonkantaja, arvokokemus ja arvoarvostelma. Pyrin seuraavassa määrittelemään näitä käsitteitä sekä niiden suhteutumista toisiinsa.

2.1 Arvojen olemus

Asetun siis objektivistisen arvoetiikan kannalle, jonka edustajiksi voidaan katsoa mm. saksalaiset filosofit Max Scheler ja Nicolai Hartmann sekä suomalaiset filosofit J.E. Salomaa⁵⁸ ja Sven Krohn. Heidän hengenheimolaisista on syytä mainita myös filosofi Raili Kauppi. Kaikki mainitut ovat teoksissaan esittäneet myös erinomaiset perustelunsa sille, miksi he katsovat arvojen olevan olemukseltaan *pysyviä, objektiivisia ja ehdottomia eli ikuisesti päteviä, yli-inhimillisiä ja ihmisistä riippumattomia*. Näkemyksissään

58 Jalmari Edvard Salomaa (1891–1960) oli filosofi ja kasvatustieteilijä, joka oli omana aikanaan tunnettu, mutta on valitettavasti jäänyt myöhemmin monien aikalaistensa varjoon. Hän oli laajasti oppinut ajattelija, joka tutki mm. metafysiikkaa, tietoteoriaa, arvoteoriaa sekä kasvatustieteitä ja -filosofiaa. Salomaan pääteos on vuonna 1926 ilmestynyt *Totuus ja arvo*. Hänen tunnetuimpia oppilaitaan olivat Sven Krohn (1903–1999) ja Urpo Harva (1910–1994). Lainaukset Mikko Salmelan kirjoituksesta, <http://filosofia.fi/node/2410>.

palaavat nämä kaikki ajattelijat antiikin suurten filosofien ja heistä erityisesti Platonin kehittämälle perustalle. En tässä ryhdy erikseen tässä yhteydessä perustelevaan, miksi olen omista pohdinnoistani päätenyt samankaltaiselle kannalle kuin mainitut ja lukuisat muutkin arvostamani ajattelijat. En myöskään ryhdy kuvailemaan muita vaihtoehtoisia näkemyksiä arvoista.⁵⁹

Arvot kytkeytyvät eettisessä mielessä ihmisen maailmassa olemiseen, täällä elämiseen. Siksi voitaisiin puhua elämänarvoista, elämisen arvoista jne. tarkoittaen elämää yleensä eikä yksittäisen ihmisen omaa elämää. Voidaan myös kysyä itse elämän arvoa ja määritellä elämä arvoksi sinänsä, ehkä kaikkein perimmäiseksi arvoksi, koska ilman elämää ei ihminen tai muu elävä voi olla minkäänlaisessa suhteessa arvojen maailmaan. Tällöin elämän tuhoaminen – ihmisten kesken esimerkiksi murha – on ihmisen teoista kaikkein pahin.

Omaa yksilöllistä olemisen tapaamme voidaan tarkastella objektiivisesti ja arvioida sen arvoa, arvottomuutta tai peräti epäarvoa sen perusteella, onko elämäntapamme elämän arvoa lisäävää, ylläpitävää vai peräti hävittävää.⁶⁰ Tähän lähtökohtaan voidaan perustaa jokaisen ihmisen elämän tarkoituskin ja määritellä se seuraavasti: *Elämän tarkoitus on lisätä elämän arvoa sekä yksilön itsensä että koko ihmiskunnan kannalta.* Tulkitsen Stefan Einhornin⁶¹ tarkoittavan samaa, kun hän kehottaa jokaista ihmistä kantamaan oman osuutensa vastuusta maailmasta ja aloittamaan itsestä. Tämä tapahtuu niin, että otamme elämämme tarkoitukseksi ja tehtäväksi sen, että jätämme maailman jonakin päivänä vähän arvopitoisempaan kuin se oli tullessamme.

Arvot ovat edellä esitetyn perusteella sellaisia, että ne ovat jollain tavalla hyvää elämää edistäviä. Toisin sanoen ne lisäävät elämään jotain, jota voidaan pitää yleispätevästi hyvänä. Ihmisen pitää avautua arvoille, koska muuten hän ei voi etsiä ja löytää sellaisia suunnannäyttäjiä elämälleen, jotka johtavat

59 Tapio Puolimatka vertailee kahta perustavasti vastakkaista tapaa käsittää arvot ja esittää myös hyviä perusteluita objektivististen arvoteorioiden puolesta. Ks. Puolimatka, T. 2011. *Elämän tarkoitus ja kasvat.* Teoksessa: T. Purjo & E. Gjerstad (toim.) *Arvojen ja tarkoitusten pedagogiikka.* Helsinki: Non Fighting Generation, 12–32.

60 Tarkalleen ottaen pitäisi tässä puhua siitä, miten ihmiset kokevat elämän arvon omassa elämässään. Elämä tarkoittaa siten kahta eri asiaa, itse elämää sinänsä ja toisaalta elettyä ja koettavaa elämää. On selvää, ettemme ihmisinä voi luoda tai lisätä yhtä vähän kuin hävittääkään itse elämää. Silti voimme vaikuttaa teoillamme sekä omiin että toisten ihmisten kokemuksiin elämän arvokkuudesta. Ja voimme myös teoillamme tuhota jonkin toisen ihmisen elämän, jossa tuhoamme hänessä olevan elämän arvon lisäksi myös hänen persoona-arvonsa.

61 Einhorn, S. 2008. *Ihmisen tehtävä.* Helsinki: Otava.

omaan ja toisten hyvään elämään ja kaikkien nykyisten ja tulevienkin sukupolvien yhteiseen hyvään. Arvojen maailmaa kohti suuntautuminen merkitsee sekä jokapäiväisten valintojen että syvimpien ratkaisujen tekemistä sen perusteella, mitä arvot meiltä kysyvät. Nämä perimmäiset kysymykset ovat nähdäkseni ainakin, *ilmeneekö tässä hyvyttä, kauneutta tai totuudellisuutta*. Näihin platonisiin arvoihin liittyviin kysymyksiin lisään vielä vähintään yhtä tärkeänä, *onko tämän perusteena rakkaudellisuus*.

Arvot näkyvät kaikissa teoissamme. Siksi voimmekin helposti kysyä itseltämme, onko tämä tekoni esimerkiksi sellainen, joka tuottaa suurimman mahdollisen määrän hyvää elämään ja joka perustuu rakkauteen ihmisiä ja maailmaa kohtaan. Teko, joka täyttää nämä kriteerit, on ilman epäilystä arvokas. Ongelma syntyy kuitenkin siitä, miten voimme tietää, mitä hyvä on ja miten voimme kokea sen olemassaolon teoissamme tai jossain kohteessa. Kyse on siis arvojen sisäisestä olemuksesta ja niiden olemistavoista meille. Jälkimmäistä kysymystä, miten voimme ”elää” arvoja, käsittelem tuonnetun ja keskityn vielä toistaiseksi kysymykseen, mitä arvot ovat.

Universaaleja eettisiä arvoja ovat ainakin hyvyys, kauneus ja totuus sekä Schelerin⁶² mukaan vielä niitäkin ylempänä oleva rakkaus, jonka hän nimeää pyhäksi arvoksi. Totesin edellä myös itse elämän ihmisten kannalta jopa kaikkein perimmäiseksi arvoksi. Yleisinhimilliseksi henkisiksi tai eettisiksi arvoiksi voidaan katsoa myös sellaiset ideat ja ihanteet, kuten persoona, henkinen kehittyneisyys, viisaus, vapaus ja oikeudenmukaisuus sekä kokonaisvaltaisesti (muuna kuin pelkkänä sairauden puuttumisena) ymmärrettyä myös terveys.

Arvoista ehkä helpoiten käsiteltävä on kauneus, joten otan sen lähempään tarkasteluun. Kysymys kuuluu, mitä on kauneus. Vastaus on lyhyt: inhimilliset kykymme eivät riitä määrittelemään kauneutta sinänsä, se vain on sitä, mitä se on. Meillä on kyllä todennäköisesti jokin mielipide siitä, mikä on kaunista ja mikä rumaa esimerkiksi luonnossa, taiteessa jne. Osaamme jollakin lailla myös kuvailla sitä luonnon maisemaa tai taiteellista teosta, jossa

62 Ks. väitöskirjani Purjo 2010, 137. Ks. myös Solasaari, U. 2011. Negatiiviset arvot – pienemmän pahan valinnalla hyvää kohti. Teoksessa: T. Purjo & E. Gjerstad (toim.) Arvojen ja tarkoitusten pedagogiikka. Helsinki: Non Fighting Generation ry. Scheler esittää koko arvoetiikkansa teoksessaan Scheler, M. 2000. *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*. 7. durchgesehene und verbesserte Ausgabe. Bonn: Bouvier. Hyvä suomenkielinen kokonaisuus Schelerin filosofias- ta on Solasaaren väitöskirja: Solasaari, U. 2003. Rakkaus ja arvot kasvattavat persoonan – Max Schelerin kasvatustieteenfilosofiaa. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 187.

koemme olevan kauneutta. Elämyksemme voi olla mahdollisesti erittäin voimakaskin ja ”kohottava”. Mutta emme kaikesta huolimatta kykene kuvailemaan kauneutta itseään esimerkiksi sellaiselle ihmiselle, jolla ei jostain syystä ole kauneuden kokemiskykyä, joka on tältä osin ”arvosokea”. Vaikka meillä on jonkinlainen idea, mielikuva kauneuden olemuksesta, emme voi nähdä ja havaita itse kauneutta. Emme myöskään pysty loogisesti määrittelemään, mitä kauneus sinänsä on. Käsityskykymme ja käsitteistömme ovat siihen yksinkertaisesti riittämättömiä.⁶³

Vaikka universaalit arvot ovat yleisinhimillisiä ja jopa yli-inhimillisiä ja yliaistillisia, kuuluu niihin se ominaisuus, että kaikki voivat ainakin periaatteessa tajuta ne arvoiksi. Kukaan ei ole ainakaan kaikkien arvojen suhteen täysin sokea, mutta ehkei kukaan myöskään pysty kokemaan kaikkia arvoja. Persoonallisuutemme yksilöllisyys yhtäältä ja kehittyneisyys toisaalta vaikuttavat tietynlaisten arvojen kokemiskyvyn herkkyyteen ja erilaatuisten arvojen kokemiskyvyn runsauteen. Lohdullista on, että samalla tavalla kuin voimme kehittää persoonallisuuttamme koko elämämme ajan, voimme myös kehittää arvojen kokemiskykyämme, arvoajuntaamme.

2.2 Arvo, arvokas ja arvostus

Raili Kauppi⁶⁴ erottaa toisistaan kolme arvokäsitettä:

1. *Arvo*: jokin on arvo silloin kun se on arvokas itse kullekin ihmisyksilölle pelkästään sen perusteella, että hän on ihminen. Arvolla on siis tietty yleisinhimillinen pätevyys, universaalisuus, se on arvo jokaiselle ihmiselle. Arvolta edellytetään myös, että kysymyksessä on itseisarvo, se on arvo sinänsä riippumatta mistään muusta, mitä sen avulla ehkä voi saavuttaa.
2. *Arvokas*: jokin asia on arvokas jollekin ihmisyksilölle, riippumatta siitä, onko tietoinen siitä tai arvostaako hän sitä. On asioita, jotka ovat niin itsestään selvästi olemassa tai saatavilla, ettei niiden merkitystä huomaa. Arvokkaan arvon saattaa huomata vasta, kun se ei enää ole

63 Ks. Salomaa, J. E. 1941. *Filosofian probleemeja*. Helsinki: WSOY.

64 Ks. Koskinen, I. & Palomäki, J. (toim.) 2002. *Raili Kaupin kirjoitukset 3.2 Filosofia*. Tampere University Press. Jaottelu on esitetty *Arvoteoriasta-kirjoituksessa* s. 283.

itsestään selvää. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi happirikas ilma tai juomakelpoinen vesi. Hyvät ihmissuhteet ovat arvokkaita. Toiset ihmiset voivat tehdä jotain arvokasta jonkun hyväksi, vaikka tämä ei tajuakaan arvostaa sitä. Ja läheisetkin, toisilleen korvaamattoman arvokkaat ihmiset, voivat suhtautua toisiinsa välinpitämättömästi tai peräti epäarvostavasti.

3. *Arvostus*: joku pitää henkilökohtaisesti, tietoisesti tai tiedostamattaan jotain asiaa tai ihmistä arvokkaana itsensä kannalta. Arvostus vaikuttaa ihmisyksilön suhtautumiseen asioihin, toisiin ihmisiin sekä erilaisiin ilmiöihin ja olioihin. Arvostus riippuu ihmisen tunteista, haluisista, toiveista yms. ja se voi vaihdella ajankohdasta ja tilanteesta toiseen.

Arvojen objektiivisuus merkitsee, että arvot ovat olemassa riippumatta siitä, kykeneekö mikään konkreettinen ilmiö, asia, esine tms. niitä ilmentämään tai koko ihmiskuntakaan niitä saavuttamaan. Vaikka ihmiset lopettaisivat arvojen tavoittelemisen kokonaan, olisivat arvot edelleen olemassa ikuisina ihanteina ja ehdottomina esikuvina.

Objektiiviset arvot eivät siis ole sama kuin se, mitä tosiasiallisesti pidän arvona. On selvää, että minulle arvostavana yksilönä jokin arvo voi olla arvo vain silloin, jos koen sen arvoksi. Toisin sanoen, jos en koe jotain arvoksi, ei sillä ole juuri minulle henkilökohtaisesti mitään arvoa. Mutta koska objektiiviset arvot eivät perustu ihmisten arvostamiseen, ei minun tai kenenkään muunkaan kokeminen poista sitä tosiasiaa, että arvo on joka tapauksessa arvo. Arvon arvoluonne ei siis riipu siitä, pidätkö minä sitä jostain syystä arvona tai osaanko arvostaa sitä sen olemuksen edellyttämällä tavalla.⁶⁵ Tämän perusteella on selvää, että *arvo ja arvostaminen on käsitteinä syytä pitää erillään toisistaan*.

Arvostukset ovat henkilökohtaisia ja subjektiivisia asioita, joita arvostava yksilö haluaa ja tavoittelee nimenomaan omalle itsellensä, ei ihmisille yleensä. On kuitenkin selvää, että ihminen voi henkilökohtaisestikin arvostaa sitä, mikä on yleispätevästi arvokasta – ja tämä on suorastaan toivottavaa. Yksilö voi kuitenkin myös olla arvostamatta sellaista. Tietty yksilö voi olla arvostamatta esimerkiksi oikeudenmukaisuutta ja voi haluta asioita, jotka merkitsevät epäoikeudenmukaisuuden toteutumista. Hän voi jopa

65 Salomaa, J. E. 1926. Totuus ja arvo. Porvoo: WSOY.

oivaltaa oikeudenmukaisuuden olevan universaali arvo, mutta silti arvostaa ja havitella itsellensä jotain etua (esim. rahaa, omaisuutta tms. materiaa eli arvoteoreettisesti välineitä), jonka saavuttaminen johtaa epäoikeudenmukaisuuteen. Hän voi kuitenkin pyrkiä vakuuttamaan itsensä tai toiset toimintansa oikeudenmukaisuudesta.⁶⁶

Arvostusten subjektiivisuus ei merkitse, ettei yksilö voisi arvostaa myös sitä, mikä on arvo yleispätevässä eli universaalissa ja objektiivisessa merkityksessä. Ihminen voi arvostaa hyvyttä, kauneutta, rakkautta, totuutta, oikeudenmukaisuutta jne. ja omaksua ne maailmankatsomuksensa perustaksi. Tällöin hän tahtoo myös toteuttaa niitä mahdollisimman täydellisesti. Esimerkiksi taiteilija voi tavoitella kauneuden täydellistä ilmenemistä teoksissaan. Arvojen todellistaminen sellaisenaan ei ole kuitenkaan koskaan mahdollista. Ihmisen kohtalo voi olla traaginen, jollei hän hyväksy sitä, että ihmisenä olemisen olemukseen kuuluu epätäydellisyys.⁶⁷

Ihminen voi myös arvostaa määrättyjä arvoja, mutta tavoitella sen kanssa yhteen sopimattomia asioita omina henkilökohtaisina pyrkimyksinään ja päämäärinään. Tämä voi johtaa arvostusristiriitoihin ja niistä aiheutuviin inhimillisiin tragedioihin. Arvostusten subjektiivisuus saattaa aiheuttaa vaikeita psyykkisiä ongelmia. Niiden ratkaiseminen on vaikeaa, jos osa arvostuksista on tiedostamattomia.⁶⁸ Tästä syystä omien arvostustensa tiedostaminen on tärkeä osa ihmisen elämäntaitoja. Vain siten on mahdollista arvioida arvostusten keskinäisiä sekä niiden ja arvojen välisiä suhteita ja selkiyttää tämän perusteella omaa arvostusmaailmaa ja arvostusjärjestelmää.

Ihmisten yhteiselämän sopusointuinen sujuminen edellyttää yhteisiä arvostuksia sekä ainakin pääpiirteissään yhtenäistä kuvaa maailmasta ja hyvästä elämästä. Samassa kulttuurissa elävien yksilöiden arvostukset, maailmankuva ja elämäntattomuudet eivät kuitenkaan voi olla täysin yhdenmukaiset eikä kulttuuri myöskään kehittyisi, jos näin olisi. Poikkeavasti ajattelevat, vallitsevia toimintatapoja kriittisesti kyseenalaistavat ja uusia suuntaviivoja luovat yksilöt viitoittavat tietä kulttuurin kehitykselle. Muutos on kuitenkin yleensä hidasta niin kauan kuin laaja enemmistö haluaa säilyttää vallitsevat arvostukset, normit sekä päämäärät. Ne edustavat jatkuvuutta ja

66 Ks. Koskinen, I. & Palomäki, J. (toim.) 2002. Raili Kaupin kirjoitukset 3.2 Filosofia. Tampere University Press.

67 Ks. mt.

68 Ks. mt.

niitä siirretään yleensä sukupolvelta toiselle, vaikka ne eivät vastaisikaan edes enemmistön kuvaa ihanneyhteiskunnasta ja ihanteellisesta elämästä.

Kulttuurien ja yhteiskuntien olennaisena tunnusmerkkinä pidetään, että niiden toiminnan päämäärien tulisi edustaa arvoja, jotka ovat ihmisille yhteisesti yleispäteviä. Toisin sanoen niiden päämäärien tulisi olla suhteessa itseisarvoihin, jotka ovat arvokkaita sinänsä ja itsessään, eivätkä vain jonkin muun saavuttamiseksi. Vain se, mikä on itsessään arvokasta, antaa ihmisen elämälle kulttuurissa mielekkyyden. Moni ihminen kokee jonkinlaista mielekkyyttä silloinkin, kun kulttuurin arvostukset ovat inhimillisesti katsoen vääristyneitä. Nykyisessä kansallisvaltiot ja kulttuurit ylittävässä verkottuneessa maailmassa tällaiset arvostukset johtavat kuitenkin ennen pitkää kulttuurin murreksiin sekä arvostusten, normien ja päämäärien muutoksiin ja uusiutumiseen. Voidaankin sanoa, että ainoa kestävä perusta kulttuureille ja yhteiskunnille on, että niiden ihanteet ovat kiinteässä suhteessa yleisinhimillisiin henkisiin ja eettisiin arvoihin. Tällaiset ihanteet innoittavat kulttuurissa eläviä ihmisiä kehittämään ja uudistamaan sekä omia että yhteiskunnan arvostuksia vastaamaan yhä paremmin universaalien arvojen mukaisia päämääriä.

Sellaista kulttuuria, jossa oltaisi löydetty keinot toteuttaa kaikkia universaaleja arvoja samanaikaisesti niin täydellisesti kuin se ihmisille on mahdollista. Kuitenkin joinakin aikoina on joissakin maailmankolkassa onnistuttu elämään melko hyvin jonkin tai muutaman objektiivisen arvon mukaisesti. Tämän ei pidä kuitenkaan lannistaa ihmiskuntaa suuntautumasta ja ojentautumasta yleispäteviä itseisarvoja kohti. Kurottava matka on milloin pitempi milloin lyhkäisempi. Joka tapauksessa tärkeintä on, että suunta on aina kohti universaaleja arvoja.

Koska käsite ”universaalit arvot” ymmärretään usein eri tavoin, on syytä korostaa, että universaaleilla arvoilla ei tässä kirjassa, jossa käsittelen arvoja objektivististen arvoteorioiden näkökulmasta, tarkoiteta esimerkiksi länsimaisessa kulttuurissa yleisesti vallitsevia ”arvoja”, jotka ovat käyttämässäni käsiteistössä laajasti hyväksytyjä ja sisäistettyjä arvostuksia. Vaikka nekin ovat universaaleja siinä merkityksessä, että ne ovat yhteisiä ja samankaltaisesti ilmeneviä kaikissa länsimaisissa kulttuureissa tai muissakin tuntemissamme kulttuureissa, se ei vielä tee niistä universaaleja objektivistisen arvoteorian tarkoittamalla tavalla. Objektivistinen arvoteoria kiinnittyy arvorealistiseen lähtökohtaan, jonka mukaan arvot ovat olemassa riippumatta siitä, tietävätkö

ihmiset niistä tai arvostavatko he niitä. Taustalla on Platonin ideaoppi, jonka mukaan ideat, kuten universaalit arvot, ovat olemassa ajattomina ja täydellisinä metafyyisessä todellisuudessa aistimaailman tuolla puolen, vaikkeivat ne esiintyisi lainkaan havaittavissa olevassa todellisuudessamme.

On myös syytä korostaa, että edellä esitetynkin huomioon ottaen, on mahdotonta määritellä, mitä esimerkiksi hyvä, tosi tai kaunis on. Vaikka tällainen pyrkimys on houkutteleva arvojen ilmenemisen tunnistamiseksi käytännössä, se ei ole arvojen todellisuuden, niiden oman ideamaailman mukaista. Meillä kullakin voi olla vain subjektiivinen käsityksemme ja tulkintamme objektiivisista arvoista. Meillä ei siis voikaan olla kuin parhaan ymmärryksemme ja omantuntonne välittämä käsitys niistä. Frankl korostaa yhtäältä omantunnon inhimillisyyttä ja toisaalta hän viittaa omantunnon transsendenttiseen, yli-inhimilliseen alkuperään.⁶⁹ Ihminen voi siten oman ajattelunsa ja ymmärryksensä, järkensä tai viisautensa kautta koskettaa ideoiden maailmaa, mutta mitään yhtä ja ainoata oikeata totuutta ja tulkintaa hän ei voi universaaleista arvoista saavuttaa. Joudumme siten tyytymään siihen, että universaaleista arvoista on yhtä monta ”totuutta” kuin on niitä tulkitsevia ihmisiäkin. Ja silti universaalit arvot ovat sitä, mitä ne kaikessa käsittämättömydessään ovat.

Kaiken edellä mainitun lisäksi on tiedostettava paradoksi sen välillä, mitä koemme arvokkaaksi ja mikä universaaleihin arvoihin suhteutettuna on todellisuudessa arvokasta. Ongelmalla on selkeä yhteys yleisesti tunnettuun Menonin paradoksiin: ”Miten sinä muka aiot tutkia sellaista, mistä et edes tiedä mitä se on? Millaista tavoittelet, kun etsit sellaista, mitä et tunne? Ja jos löydät sen, mistä tunnistat sen juuri siksi, mistä et mitään tiedä?”⁷⁰ Veli-Matti Väri on todennut Menonin paradoksin olevan vieläkin kasvatuksen tärkeimmän ongelman.⁷¹

69 Frankl, V. E. 1992. *Der unbewußte Gott. Psychologie und Religion*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

70 Platon 1999. Teokset osa II. Helsinki: Otava, 122:80d.

71 Väri, V-M. 1994b. Menonin paradoksi ”neliulotteisessa” kasvatustodellisuudessa. Niin & näin 1 (2), 58–59. Menonia on Suomessa tutkinut myös Eero Salmenkivi väitöskirjassaan Salmenkivi, E. 2010. *Knowledge through Discussion: An Interpretation of Epistemology in Plato's Meno*. Helsinki University Print.

2.3 Arvonkantaja, arvokokemus ja arvoarvostelma

Arvot eivät koskaan ilmene meille sellaisenaan, vaan pääsemme kosketuksiin niihin ainoastaan jonkin *arvonkantajan*⁷² välityksellä, jossa arvot ilmenevät. Arvoja voidaan siten etsiä ja löytää jostain arvopitoisesta kohteesta, joka edustaa arvoja tai jossa arvot todellistuvat. Arvonkantaja on konkreettinen asia tai esine, jossa arvon koetaan ilmenevän. Esimerkiksi kauneus voi todellistua jossain taideteoksessa tai maisemassa, jos katsoja kokee sen kauniiksi. Arvonkantajat tuovat esiin ihmisten kokemusten erilaisuuden.⁷³ Joku voi kokea taideteoksen kauniiksi, kun joku toinen ei näe siinä mitään kauneuteen liittyvää. Turhaan ei sanotakaan, että kauneus on katsojan silmissä, joka viittaa siihen, että sama asia voidaan kokea joko kauniiksi tai rumaksi. Sama ihminenkin voi kokea jonkin ensin rumaksi, mutta löytää siitä myöhemmin paljonkin kauneuden ilmentymiä.

Ihmisyksilö ei voi luoda arvoja, mutta hän voi luoda arvopitoisia arvonkantajia, erilaisia esineitä tai teoksia, kuten kuvataiteen tai säveltaiteen alaan kuuluvia teoksia. Jotta jokin kohde voisi olla arvopitoinen, on sen tekijän omistauduttava niille arvoille, joiden hän toivoo todellistuvan teoksessaan. Tällöin katsojat tai kuuntelijat voivat kokea kohteessa ilmenevän arvon myönteisenä merkityksenä.

Myös monet teot voivat olla arvojen toteutumia. Esimerkiksi hyvät teot ovat tekoja, joissa hyvyden arvo ilmenee. Hyvyys ei ole siten yksilöllisten hyvien teko summa, vaan arvo, jonka perusteella yksilölliset teot voidaan kokea hyväksi. Ne erilaiset teot, joihin liittyneinä koemme arvoja, eivät peitä arvojen olemusta tai ammenna sitä tyhjiin. Esimerkiksi hyvät teot eivät koskaan voi paljastaa hyvyden arvon olemusta kaikessa täyteydessään.⁷⁴

Arvon olemukseen kuuluu, että arvo voi herättää meissä sitä vastaavat *arvokokemukset*. Se herättää ne jopa välttämättömästi jokaisessa, joka kykenee eläytymään arvon mieleen. Tällöin jokin arvoa sisältävä kohde suoranaisesti ”vaatii” minua oivaltamaan sen arvoluonteen. Arvokokemuksessa pyrin siten tavoittamaan arvon olemuksen niin täydellisenä kuin ihmisyksilönä kykenen. En kuitenkaan saa tietoa itse arvoista sinänsä, vaan voin ainoastaan

72 Salomaa käyttää samassa merkityksessä käsitettä arvoalusta.

73 Ks. Koskinen, I. & Palomäki, J. (toim.) 2002. Raili Kaupin kirjoitukset 3.2 Filosofia. Tampere University Press.

74 Ks. Salomaa, J. E. 1941. Filosofian probleemeja. Helsinki: WSOY.

suuntautua ja eläytyä niiden piiriin. Arvokokemuksessa kurottaudun tai ojentaudun itseni ulkopuolella olevia arvoja kohti.⁷⁵

Kun edellä puhun arvokokemuksesta, tarkoitan arvon tajunnallista kokemista siinä laajassa merkityksessä mitä kokemuksella tarkoitetaan fenomenologisessa filosofiassa.⁷⁶ Kokemuksella tarkoitetaan siinä kaikkea ihmisen erityyppistä mielellistä suhdetta maailmaan, toisin sanoen suhdetta kaikenlaisiin ilmiöihin, asioihin ja muihin kohteisiin. Maailma ilmenee meille mielellisinä kokemuksina, jolloin ilmiöt ovat kokemuksellisesti olemassa sillä tavalla kuin niistä ilmenee meille jokin mieli. Mielellisyyden avulla maailman ilmiöt merkitsevät meille jotain ja olemme siten suhteessa tähän ilmiöön oivaltavan merkityssuhteen avulla.

Mieli ilmenee tai koetaan aina jossain tajunnan tilassa eli elämyksessä.⁷⁷ Arvoelämykset ovat laadultaan tunteita, niistä ilmenee tunteenomainen mieli kuten, että kohde, arvonkantaja, on hyvä, kaunis, rakas jne. Arvokokemukset ovat samalla myös intuitiivisia siten, että niihin sisältyy intuitiivinen oivallus siitä, että koettujen tunteiden kautta niistä välittyy arvojen maailmasta ne arvot, joihin tunne suuntautuu. Esimerkiksi arvonkantajassa koettu hyvä merkitsee ainakin jollain varmuudella, että siinä ilmenee hyvyyden universaali arvo.

Arvot koetaan siis sekä tunteina että intuitionä, välittömänä itsestään selvänä oivaltamisena. Jonkin esineen kokeminen kauniina tai jonkin teon kokeminen hyvänä on aina enemmän kuin havaitsemista tai ymmärtämistä. Arvokokemus on aina jossain suhteessa universaalisti pätevään.⁷⁸ Arvo ei siten ole itse arvokokemuksessa, vaan kyseisenlaatuisessa kokemuksessa koetaan arvo, joka on olemassa sille ominaisella tavalla tuon kokemuksen ulkopuolella.⁷⁹

75 Ks. mt.

76 Ihmisen kokemuksen kokonaisuutta kutsutaan tajunnaksi. Tajunta tulee olemassa olevaksi kokemuksen kautta, joten jollei ole kokemusta ei ole tajuntaakaan. Olisi itse asiassa kuvaavampaa puhua kokemisesta ja tajuamisesta, mutta fenomenologiassa on tapana käyttää käsitteitä kokemus ja tajunta. Käsittelem tajunnan toimintaperiaatteita yksityiskohtaisesti väitöskirjassani mm. luvussa 4.1.1 Tajunnan fenomenologinen analyysi.

77 Elämyksellisiä tiloja ovat esimerkiksi havainto-elämys ja tunne-elämys sekä myös rationaalisen tiedon, intuition, uskon, harhan, unen jne. elämykset.

78 Koskinen, I. & Palomäki, J. (toim.) 2001. Raili Kaupin kirjoitukset 3.1 Filosofia. Tampere University Press, 287.

79 Salomaa, J. E. 1941. Filosofian probleemeja. Helsinki: WSOY, 207.

Ihmisellä – pelkästään sen perusteella, että hän on ihminen – on mahdollisuus universaalisen oivaltamiseen. Nicolai Hartmann kutsui etiikkassaan ”arvoelimeksi” ihmisen elimellisesti kuuluvaa kykyä kokea asioiden arvokkuus.⁸⁰ Toinen nimitys sille on omatunto, jota Viktor Frankl käyttää etiikkassaan.⁸¹ Ihmisen omatunnon perustana on tajunnan tiedostamaton yhteys transsendenttiseen arvotodellisuuteen, toisin sanoen ihmisen ulkopuolella oleviin universaaleihin ja objektiivisiin arvoihin, kuten hyvyys, totuus ja kauneus sekä rakkaus. Voidaankin sanoa, että omatunto välittää ihmiselle intuitiivisia eettisiä oivalluksia.

Omatunto samoin kuin intuitio yleensäkin ei toimi kaikilla itseltään selvästi. Vaikka se on rakenteellisesti potentiaalina olemassa kaikissa ihmisissä, edellyttää sen toimivuus käytännössä korkea-asteista henkistä kehittyneisyyttä. Omantunnon herkistämisen keinojen etsiminen kuuluu kasvatuksen ja itsekasvatuksen alaan.⁸² Toisaalta kasvatusta kohdentuu ylimalkaan ihmisen persoonallisuuteen sellaisella tavoitteella, että se kehittyisi henkisesti ja eettisesti kaiken aikaa korkeatasoisemmaksi.

Kuten aiemmin jo totesin, yksittäiselle ihmiselle jokin arvo voi olla arvo vain silloin, kun hän kokee sen arvona. Ellei hän arvoelämyksessään koe sitä arvona, sillä ei ole hänelle mitään arvoa. Objektiivisella arvolla on kuitenkin siitä riippumatta itsessään, omassa olemuksessaan ominaisuus, joka voi herättää ihmisessä vastaavat arvokokemukset. Se herättää ne välittömästi jokaisessa, joka kykenee eläytymään arvoon. Objektiivinen arvo ei siis ole se, mitä ihmisyksilö katsoo arvoksi, vaan sellainen, jota hänen ”pitää” katsoa sen arvoluonteen perusteella arvoksi.⁸³

Arvoja kokevan subjektin ja objektiivisten arvojen välillä on kiinteä yhteys. Edellä puhuin tämän yhteyden välittävistä arvoelimestä, omastutunnosta, ja sen äänen kuuntelemiskyvyn herkistämisestä. Käsitykseni mukaan omatunto herkistyy suhteessa ihmisen eettiseen kehitykseen. Toisin sanoen ihmisen omatunto herkistyy sen perusteella, mitä eettisemmin hän elämässään toimii. Ja toisaalta, ihmisen toiminnan eettisyydessä näkyy hänen omantuntonsa kehittyneisyyden aste.

80 Hartmann, N. 1926. *Ethik*. Berlin: Walter de Gruyter, 30, 142.

81 Ks. Purjo, T. 2012. Viktor Franklinin logoteoria – tie arvopitoiseen ja tarkoituksentäyteiseen elämään. Porrum: Loppi, 103–104.

82 Vrt. Rauhala, L. 2005. *Tajunnan itsepuolustus*. 3. painos. Helsinki: Yliopistopaino, 144–150.

83 Salomaa, J. E. 1926. *Totuus ja arvo*. Porvoo: WSOY.

Ihmisten välillä on kuitenkin eroja myös eläytymiskyvyssä. Jonkun yksilön kyky eläytyä arvoihin on kehittyneempi kuin jonkun toisen. Samalla tavalla kuin puhutaan värisokeista, voidaan puhua myös ”arvosokeista” ihmisistä, jotka eivät pysty kokemaan arvoja kuin korkeintaan sattumalta tai satunnaisesti. Tämä johtuu arvotajunnan selkiintymättömyydestä. Arvosokeus voi olla myös osittaista, jolloin yksilö kykenee tajuamaan kapea-alaisesti vain joidenkin arvojen olemassaolon, muttei koe toisia lainkaan.

Arvojen kokemisessa on kyse kyvystä, jota voi kehittää ja jossa voi kehittyä. Kehittyminen tapahtuu harjoittelemalla kokemaan arvoja laajemmin ja syvemmin. Asian selkiyttämiseksi joudun jälleen turvautumaan fenomenologisen filosofian kuvailuihin tajunnan toimintaperiaatteista. Ihmistajunnassa samankaltaiset uudet ja vanhat kokemukset pyrkivät aina kohtaamaan toisensa ja luomaan entistä vahvempaa kokemuserustaa. Mielen ilmeneminen tajunnassa suoranaisesti edellyttää jotain jo tunnettua tai tiedettyä. Uudet mielen ilmentymät suhteutuvat siten entuudestaan olemassa olevaan vanhaan kokemustaustaan, joka toimii ymmärtämisyhteytenä, jota kutsutaan myös horisontiksi. Siihen suhteutuen uusi mieli organisoituu merkitysuhteeksi. Mielen ilmeneminen ja jonkin kohteen käsittäminen tietynlaiseksi määräytyy näin ollen meissä entuudestaan olevien ymmärtämisen edellytysten pohjalta.⁸⁴

Yksinkertaistaen tämä merkitsee, että määrätyt, mielellistä sukulaisuutta edustavat arvotunteet toistuvat ihmisen kehityksessä. Kaikkein elävämmin koetaan ne arvot, jotka on jo aikaisemmin koettu. Määrätyt arvokokemukset asettuvat siksi etusijalle ja vakiintuvat yhä kiinteämmin osaksi yksilöllistä arvotajuntaa.⁸⁵

Määrätyt horisontit, jotka ovat todellistuneet jossain elämäntilanteessa ja vakiintuneet vallitseviksi, vääristävät mielen ilmenemisen jatkuvasti etenevää sarjaa niin, että myöhemmässä vaiheesta tästä horisonttien vääristämisestä, yksipuolistamasta ja puutteellisesti hahmottuneesta arvojen kokemisesta muodostuu yksilön henkisen ja eettisen kehityksen etenemisen kannalta ongelmia. Tällöin on kuitenkin ymmärrettävä, että kyse voi olla yksinkertaisesti siitä, että yksilöllä ei ole arvokokemusten rikkaan hahmottamisen edellyttämiä horisontteja.

84 Ks. tarkemmin väitöskirjani luvusta 4.1.1 Tajunnan fenomenologinen analyysi.

85 Salomaa, J. E. 1926. Totuus ja arvo. Porvoo: WSOY.

Koska vanhoja merkityssuhteita ei voida poistaa tai muuntaa toisenlaisiksi muuten kuin ymmärtämällä uudella tavalla, edellyttää yksilön arvonäkökentän laajentaminen sen kaltaista tietoista työskentelyä itsensä hyväksi, joka edistää uusien oivallusten syntymistä. Käytännössä tämä edellyttää kyseiseltä ihmiseltä aktiivista pyrkimystä kokea jotain täysin uutta arvopitoista, joka on siihen asti puuttunut hänen kokemusmaailmasta. Näin hänen tajunnassaan ilmenee uutta mieltä, joka merkityssuhteeksi organisoituneena avartaa ja rikastaa hänen arvotajuntaansa. Muutokset arvotajunnassa eivät kuitenkaan tapahdu yhtäkkiä, vaan varsin hitaasti sitä mukaa kuin uudet arvokokemukset rakentuvat yhä vahvemiksi perustaksi tajunnan horisontteihin. Kokemusperustan vahvistumisen myötä yksilön kyky hahmottaa näitä uusia arvoja kehittyy kaiken aikaa herkemäksi sekä automaattisesti ja tiedostamatta tapahtuvaksi.

Mitä herkemäksi ihmisen kyky eläytyä arvoihin kehittyy, sitä selkeämmin hän kokee universaalien arvojen suoran läsnäolon jossain kohteessa, arvokantajassa. Tämä kokemus voi kuitenkin parhaimmillaankin olla vain hetkellinen ja se jää aina väistämättä myös epätäydelliseksi. Ihmisen ja objektiivisten arvojen välille jää aina ylittämätön kuilu, jota subjektiivinen kokemus ei pysty ylittämään. Arvojen täysi kirkkaus kuitenkin paistaa niiden kokemiseen herkistyneelle ihmiselle ja ilmenee välähdyksenomaisina ohikiitävinä arvojen heijastuksina, subjektiivista kokemista pakenevina kirkkauden vilahduksina.⁸⁶

Sen lisäksi, että ihmisellä on elämyksellinen suhde arvoihin, hänellä on niihin myös tiedollinen suhde. Arvokokemus on eri asia kuin tieto arvoista. Ihmisyksilöllä voi olla tietoa arvoista, joita hän ei ole koskaan kokenut arvoina. Arvot voidaan ymmärtää ja tunnustaa arvoiksi, mutta myös kieltää oman subjektiivisen mielipiteen perusteella.⁸⁷ Jälkimmäisessä on kyse arvostamisesta eli kannanotosta jonkin arvon suhteen.

Arvotiedolle ja arvostamiselle on yhteistä erityisesti se, että molemmat suuntautuvat oman itsen eli subjektin ulkopuolelle kohti objektiivisista todellisuutta, kohti arvojen maailmaa – kaikkeuden sellaista olemispuolta, joka ylittää käsityskykymme. Tietämyksemme ulkopuolelle jää, millainen

86 Ks. Salomaa, J. E. 1941. *Filosofian probleemeja*. Helsinki: WSOY, 209–210.

87 Ks. Koskinen, I. & Palomäki, J. (toim.) 2002. *Raili Kaupin kirjoitukset 3.2 Filosofia*. Tampere University Press.

tuo arvojen maailma todellisuudessa on. Sellaisena emme sitä voi koskaan käsittää ja määritellä.

Subjekti ei voi luoda objektiivista todellisuutta, vaan ainoastaan pyrkiä etsimään ja toteamaan sitä. Tämä tarkoittaa, ettemme pysty myöskään kulttuureina ja yhteiskuntina luomaan universaaleja ja objektiivisia arvoja, vaikka olisimme kuinka yksimielisiä tietämisistämme ja arvostuksistamme. Objektiivinen todellisuus on olemassa meidän tietämisistämme ja arvostuksistamme riippumatta. Yksimielisyys ei siten ole objektiivisten arvojen pätevyyden perusta. Objektiiviset arvot eivät ole tosia sen vuoksi, että ihmiset yksimielisesti pitävät niitä totena. Voimme kuitenkin olla yksimielisiä niistä sen vuoksi, että ne *ovat* tosia, yleispäteviä itseisarvoja. Sellaisina ne ovat meidän kannalta kaikkein tärkeintä kaikkeudessa eli universumissa olevaa.⁸⁸

Arvostamisessa koetaan eli ”eletään” jokin arvo, jonka perusteella kehkeytyy välitön kannanotto arvon suhteen. Arvojen olennaisimman olemuksen, niiden varsinaisen arvoluonteen, voimme elää vain arvokokemuksessamme ja määrittää kantamme sen suhteen arvostuksessamme.⁸⁹ Arvoja ei siis voi oppia tuntemaan muuten kuin niiden kokemisen kautta. Vaikka eettinen tietämyksemme olisi kuinka korkeatasoista tahansa, sillä ei välittömästi ole mitään vaikutusta eettiseen kyvykkyyteemme käytännössä. Välillisesti arvotietokin voi kuitenkin vähitellen vaikuttaa myös arvotunteisiin ja sitä kautta käytännön toimintamme eettisyyteen.⁹⁰

Arvotiedossa suhtaudutaan arvoihin asiallisesti ja ulkokohtaisesti, teoreettisella asenteella tietoa muodostaen sekä puolueettomia ja yleisiä *arvostelmia* ilmaisten. Joku ihminen voi esittää arvostelmia, kuten ”tämä (esim. teko) on hyvä” tai ”tämä (esim. taulu tai maisema) on kaunis” ilmaisten pyrkimystä tajuta niihin liittyvän asiantilan, sen arvotosiseikan, mikä on jossain teossa tai esimerkiksi taulussa tai maisemassa. Eettiset arvot voivat silti olla hänelle epämiellyttäviä tai yhdentekeviä. Hän voi myös olla täysin arvosokeakin arvostamaan niitä, mutta hän voi esittää niistä hyvin perusteltuja arvostelmia – ollen niiden suhteen joko oikeassa tai väärässä. Hänen arvostuksensa ja arvotietonsa eivät kohtaa. Vaikka tällainen ihminen ”tietää”

88 Ks. Salomaa, J. E. 1941. *Filosofian probleemeja*. Helsinki: WSOY.

89 Ks. mt.

90 Ks. Salomaa, J. E. 1926. *Totuus ja arvo*. Porvoo: WSOY.

ja hyväksyy paremman, hän seuraa kuitenkin omista subjektiivisista syistään johtuen jotain huonompaa.⁹¹

Arvotiedolla on kuitenkin rajansa. Koska arvojen varsinainen arvoluonne jää tiedon tavoittamattomiin, rajoittuu tieto vain arvojen maailmassa vallitseviin suhteisiin eli arvojen suhteisiin muuhun todellisuuteen, arvostaviin subjekteihin ja arvontantajiin, joiden välityksellä koemme arvot.⁹²

Vaikka arvotiedon ja arvostamisen välinen ero on olennainen, se on usein vain käsitteellinen, koska ne ovat todellisessa elämässä niin toisiinsa kietoutuneita, että niitä voi olla vaikeaa erottaa. Arvostaminen johtaa usein julkilausuttuihin tai hiljaisiin arvoarvostelmiin (”tämä taulu on kaunis”, ”tämä maisema on viehättävä” tms.). Myös arvoarvostelmat voivat vaikuttaa arvostukseemme. Mitä ulkokohtaisemmin kykenemme suhtautumaan omiin arvostukseemme, sitä pätevämpään arvotietoon voimme päästä.⁹³

Kun puemme välittömän arvokokemuksemme arvostelmanmuotoisiin lausumiin, ilmaisevat ne yleensä vain arvostavan subjektin hetkellisiä, tilapäisiä ja perustelemattomia kannanottoja arvoihin. Vaikka ne esiintyisivät täydellisen arvostelman muodossa (”Miten kaunista täällä on”; ”Miten jalo teko se onkaan”) ovat ne silti arvostelmia vain lausemuodoltaan, ei olemukseltaan. Ne voivat olla pohjana arvoarvostelmien muodostamiselle ja siten tosiasioita, jotka voidaan ottaa huomioon arvotiedon muodostuksessa. Arvotietomme ei kuitenkaan jää tällaisiin arvoilmaisuihin, vaan pyrkii niitä osittain hyväksikäyttämään tajuamaan arvojen maailmassa valitsevaa järjestystä ja lainalaisuutta. Arvotiedon pyrkimyksenä on tavoittaa objektiiviset arvot arvojen maailmassa vallitsevien suhteiden tajuamisen kautta. Päämääränä on siten esittää arvoista mahdollisimman yleispäteviä arvoarvostelmia.⁹⁴

Kaikkeen tosiasialliseen, johon sisältyy suhteita, on mahdollista suhtautua teoreettisesti. Esittäessämme arvoarvostelmia, emme tyydy välittömästi elettyyn ja koettuun elämään tukeutuviin arvoja koskeviin ratkaisuihin, vaan etsimme kaikkien niiden perustana olevaa totuutta arvojen maailmasta. Kun etsimme nimenomaan vallitsevia suhteita ja lainalaisuuksia, pyrimme toteamaan esimerkiksi teoissa tai esineissä olevan erään ominaisuuden, tässä

91 Ks. Salomaa, J. E. 1941. *Filosofian probleemeja*. Helsinki: WSOY.

92 Ks. mt.

93 Ks. Salomaa, J. E. 1926. *Totuus ja arvo*. Porvoo: WSOY.

94 Ks. mt.

yhteydessä niiden arvopitoisuuden tai arvottomuuden, tai asettamaan ne suhteisiin määrättyihin arvoihin.⁹⁵

Toisenlainen arvoarvostelmien muoto on eettiset, esteettiset yms. normatiiviset arvoarvostelmat. Tässä tarkoitetaan sellaisia arvoarvostelmia, jotka eivät ole pelkkien subjektiivisten toivomusten tai tahtomisten ilmaisuja tai mielivaltaisia käskyjä, vaan niillä on objektiivinen arvoperusta. ”Sinun pitää pysyä totuudessa” tai ”sinun pitää kohdella toisia oikeudenmukaisesti” ovat tämän kaltaisia arvoarvostelmia silloin, kun ”pitäminen” perustuu ehdottomaan arvotodellisuuteen. Täysin arvovapaa oleminen, millä ei olisi mitään suhdetta mihinkään arvoon, ei ole kuviteltavissa. Kaikki oleva on perusluonteeltaan hyvää eli arvoluonteista.⁹⁶ Tällöin voidaan normatiiviset arvoarvostelmat ulottaa ihmiskäsitykseen asti ja kysyä, ”mitä varten ihminen on olemassa” ja ”mitä ihmisen pitää olla toteuttaakseen ihmisyytään”.

Arvoarvostelmien tavoitteena on aikaansaada toimintaa. Vasta ryhtyessään toimintaan subjekti muuttaa sitä vallitsevaa asiantilaa, jota arvostelmissa yritetään löytää. Arvosteleva subjekti pyrkii siten etsimään arvostelun kohteista siihen liittyvää arvotosiseikkaa sellaisena kuin se on tärkeä tietää toiminnan kannalta. Koko arvojen maailmakin voidaan tässä mielessä käsittää toiminnan maailmaksi.⁹⁷

Käsitteen arvoarvostelma merkitys on siis se, että arvostelmien kohteena ovat arvojen maailmassa olevat suhteet ja se, että ne pyrkivät tavoittamaan loogista tietoa objektiivisista arvoista eivätkä ole arvostamista eli kannanottoa niihin. Arvojen maailman etsinnässä tietäminen ja arvostaminen kietoutuvat kuitenkin toisiinsa. Se arvojen maailma, johon arvofilosofia johtaa, ei ole vain tietämistä, vaan myös elämistä, toteuttamista varten.⁹⁸

Ihmisen persoonallisuuden kehitys kulkee käsi kädessä hänen henkisen ja eettisen kehityksensä kanssa. Kun ihmisen henkisyys kehittyy siten, että hänen arvostuksensa perustuvat korkealaatuisiin arvotunteisiin, näkyy se hänen eettisessä kyvykkyydessään käytännön eettisenä toimintana. Ihmisen persoonallisuuden tämän kaltainen suotuisa kehitys perustuu sekä hyvään teoreettiseen tietämykseen arvoista että korkeatasoiseen henkiseen koke-

95 Ks. mt.

96 Ks. mt.

97 Ks. mt.

98 Ks. mt.

miskykyyn pohjautuviin arvostaviin käytännön kannanottoihin ja niiden mukaiseen eettiseen toimintaan.

2.4 Erilaiset arvostusjärjestelmät

Ihminen on arvoja ja niiden mukaisia olennaiseksi katsomiaan arvopäämääriä elämäänsä etsivä persoona. Voidaankin sanoa, että ihmisen subjektiiviset arvokäsitykset ja hänen niihin perustuva henkilökohtainen arvostusjärjestelmänsä on olennaisin tekijä, jonka ansiosta ihminen on ainutlaatuinen persoona.

Ihmisenä oleminen vaatii monipuolista arvostusjärjestelmää, jossa on useita tärkeitä ja vahvasti ihmisen elämää rikastavia arvoja. Koska ihminen on tunnusomaisesti henkinen olento, edellyttää hänen kasvunsa ja kehittymisensä eettiseksi subjektiksi nimenomaan henkisten arvojen runsautta. Arvostusjärjestelmän suurimpien arvostusten tulee siksi olla pääsääntöisesti henkisten, eettisten ja pyhän arvojen alueille sijoittuvia.⁹⁹

Työskenneltyään vuosikausia lasten ja nuorten parissa on Elisabeth Lukas¹⁰⁰ tullut vakuuttuneeksi siitä, että koko ihmisen kypsyminen prosessi, jonka pitäisi ennen pitkää johtaa monipuolisen ja myönteisen arvostusjärjestelmän muotoutumiseen, tapahtuu nopeammin ja häiriöttömämmin, jos vanhemmat tarjoavat lapsilleen jo ensimmäisinä ikävuosina mahdollisimman laaja-alaista ja monipuolista arvo- ja tunnekasvatusta. Tällä he luovat perustan lastensa myöhempään arvojenetsintään liittyvään prosessiin. Prosessiin, joka alkaa ponnisteluista jonkin aidosti arvokkaan kiinnostuksen löytämiseksi ja etenee yhden keskeisen universaalisti arvokkaan arvostuksen löytämisen kautta vähitellen kohti monipuolisista arvostuksista muodostuvaa elämän sisältöä.

Lukas¹⁰¹ pohtii ihmisten syitä elää eli merkityksiä ja tarkoituksia, joita ihmiset näkevät elämällään olevan, ja niiden taustalla olevia arvostus-

99 Viitataan tässä Max Schelerin arvohierarkiaan, jota käsittelem teoksessani Purjo, T. 2012. Viktor Franklin logoteoria – tie arvopitoiseen ja tarkoituksentäyteiseen elämään. Porrum: Loppi. Ks. mm. s. 39–42.

100 Ks. Lukas, E. 1987. Auch dein Leben hat Sinn. Logotherapeutische Wege zur Gesundheit. 3. Auflage. Freiburg: Herder.

101 Lukas, E. 2006. Lehrbuch der Logotherapie. 3. erweiterte Auflage. München: Profil.

järjestelmiä. Hän tarkastelee asiaa perheyhteisöjen kannalta ja toteaa käsitteeseen muodostuneen, että perhe voi elää vain silloin yhtenäisenä ja yhtäpitävänä yhteisönä, jos jokaisella perheenjäsenellä on jokin arvokas tehtävä sen osana. Lukas korostaa myös, että perhe on velvoittava ja välttämätön eli itseisarvon kaltainen arvo kaikille niille, jotka ovat sellaisen omasta vapaasta tahdostaan perustaneet. Perheen lisäksi tarvitaan kuitenkin myös muita elämään sisältöä antavia arvoja.

Yksipuolinen arvostusjärjestelmä on aina riskialtis. Lukas¹⁰² jäsentelee monenlaisia riskialttiita arvostusjärjestelmiä. Kaikkein riskialtteimmiksi hän luokittelee tilanteen, jossa ihmisellä ei ole lainkaan sellaisia arvostuksia, joiden ainoa peruste on itse arvostuksen kohde sinänsä. Toisin sanoen, hänellä ei ole mitään, mitä hän arvostaisi ehdoitta, arvonkantajan itsensä vuoksi. Vastaavanlainen riski sisältyy arvostusjärjestelmään, jossa ihminen elää jollekin aidosti arvokkaalle asialle, mutta laiminlyö samalla perhettään. Tällainen arvostusjärjestelmä on sekä yksipuolinen että prioriteeteiltaan vääristynyt.

Omaan henkiseen hyvinvointiin tai perheen hyvinvointiin liittyviä riskejä on myös seuraavissa arvostusjärjestelmissä. Yksipuolinen arvostusjärjestelmä ei ole koskaan riskitön. Tällaisessa tilanteessa elää perheellinen, joka elää pelkästään perheelleen¹⁰³ tai perheetön, joka elää toteuttaakseen vain yhtä arvokasta elämäntehtävää. Yhtä riskipitoinen on kuitenkin myös arvostusjärjestelmä, jossa ihminen toteuttaa runsaasti universaaleihin arvoihin perustuvia arvokkaita asioita, mutta laiminlyö perhettään. Kaikista riskittömimpiä ovat sellaiset arvostusjärjestelmät, joissa naimaton ihminen eli ”sinkku” toteuttaa useita arvokkaita, muille ihmisille merkityksellisiä tehtäviä elämässään, tai perheellinen ihminen omistautuu sekä perheelleen että muille yhteistä hyvää edistäville asioille.

102 Mt.

103 Lukas tarkoittaa tällä, että pelkästään perheelleen ei pidä omistautua koko elämän ajan, koska lapset itsenäistyvät ennen pitkää eikä vanhempien tehtävä sen jälkeen ole enää yhtä merkityksellinen kuin silloin, kun lapset ovat pieniä. Perhekohtaiset tilanteet vaihtelevat muutenkin – joillakin pariskunnilla ei ole lainkaan lapsia ja joillakin on puolestaan paljon lapsia. Myös hoivaajien ja huoltajien osalta on erilaisia tilanteita: joissakin perheissä on vain yksi vanhempi, joissakin vain yksi palkanansaitsija jne. Perheellisten ihmisten vapaa pelitila vaihtelee siksi suuresti eri perheissä ja eri ajankohtina. Lukasin mukaan perhe on aina asetettava etusijalle, mutta silloin kun perheen tilanne sen mahdollistaa ja perheen ihmisen elämälle antava merkitys vähenee, on syytä etsiä myös muita arvopitoisia ja tarkoituksentäyteisiä sisältöjä elämäänsä.

Lukas¹⁰⁴ kiinnittää huomiota erityisesti kahteen suureen ihmisryhmään, joista ensimmäistä hän kutsuu epäröiviksi ja toista epätoivoisiksi. *Epäröiviin* kuuluu osa murrosikäisistä nuorista. He ovat enemmän tai vähemmän hapuilevia, itsestään vieraantuneita ja elämässään harhailevia ja suuntaa etsiviä nuoria. Tähän ryhmään kuuluu myös vanhempia ihmisiä, jotka eivät ole syystä tai toisesta johtuen päässeet etenemään kypsyminenprosessissaan nuoruuteensa kuuluneesta levottomuudesta ja ajailemisesta, vaan heidän kypsymisensä on joko pysähtynyt tai suorastaan taantunut jollekin aiemmalle kypsyystasolle kuin mitä heidän ikänsä jo edellyttäisi. He eivät ole kyenneet vakiinnuttamaan sellaista arvostusperustaa, jonka turvin he voisivat orientoitua autenttiseen ja hyvään, onnea tuottavaan elämään.

Elämän mielekkyyden epäily ja sisäinen epävarmuus ovat – monien nuorien ja joidenkin vanhempienkin – epäröivien ihmisten ongelmien pääasiallisia tunnusmerkkejä. He etsivät päämäärää, mihin pyrkiä, ihanetta, jolle omistautua, tehtävää, jonka he voisivat täyttää. He elävät kauhun kokemuksia aiheuttavassa tyhjiydessä, eksistentiaalisessa tyhjiössä. Kaikki näyttäytyy heille kielteisenä ja kyseenalaisena. Tämä voi johtaa monenlaisiin mielettömiin tekoihin, joilla he tuhoavat myös tulevaisuutensa mahdollisuuksia. Joka tapauksessa he hukkaavat potentiaaliaan elää arvopitoista ja tarkoituksentäyteistä elämää. Pohjimmiltaan he eivät tiedä, missä he voisivat olla arvokkaita ja merkityksellisiä, koska he ovat vielä elämänsä arvojen ja tarkoitusten etsinnän alkuvaiheessa. Nämä epäröivät ihmiset tarvitsisivat karttaa ja kompassia – jonkinlaista tukea ja apua alkuunpääsyssä – jonka avulla he voisivat ryhtyä kehittämään arvojärjestelmänsä suunnistamalla erilaisten vaiheiden kautta kohti päämäärää, onnen aiheita antavaa elämää.

Toinen ihmisryhmä, joita Lukas kutsuu *epätoivoisiksi*, on pohdinnoissaan muotoillut ja hyväksynyt jonkin vakaan arvostuksen kohteen elämälleen. Kyseinen asia on kuitenkin voinut yhtäkkiä kadota heidän elämästään jonkin kohtaloniskun seurauksena tai he ovat voineet havaita sen riittämättömäksi tai ovat pettyneet siihen. Toisin sanoen heidän elämäntehtävänsä tai päämääränsä on murskautunut. Kyse voi myös olla ihmisistä, jotka ovat vuosikausia pyrkineet vain saavuttamaan mielihyvää itsellensä. Vaihtoehtoisesti he ovat taistelleet vallasta ja pyrkineet hankkimaan itsellensä mielettömiä määriä rahaa ja omaisuutta. Yhtäkkiä he ovat jonain päivänä havahtuneet

104 Lukas. E. 1987. Auch dein Leben hat Sinn. Logotherapeutische Wege zur Gesundheit. 3. Auflage. Freiburg: Herder.

huomaamaan, että he ovat kiinnittäneet elämänsä sellaiseen, joka lopulta on mitäänsanomatonta ja tyhjänpäiväistä.

Tällainen heräte voi mahdollistaa uusien elämänpolkujen sekä aiempaa monipuolisempien arvostusten ja joustavampien suhtautumistapojen löyty-
misen silloin, kun se ei vielä ole liian myöhäistä. Se voi kuitenkin myös johtaa lamaan-
tumiseen ja luovuttamiseen sekä syvien elämän tarkoituksettomuuden tunteiden kautta jopa itsemurha-
ajatuksiin.

Yksipuolinen arvostusjärjestelmä voi siis olla erittäin haavoittuva. Tällaista arvostusjärjestelmää voidaan kutsua symbolisesti pyramidinmuotoiseksi, pyramidimaiseksi tai pyramidaaliseksi kiinnitetyksi (*pyramidalgesichert*). Monipuolista arvostusjärjestelmää voidaan vastaavasti kutsua paralleeliseksi tai paralleelisesti kiinnitetyksi (*parallelgesichert*).¹⁰⁵ Pyramidimaisessa arvostusjärjestelmässä on yksi suuri arvostus huipulla ja kaikki muut vähemmän arvokkaat arvostukset ovat sen alapuolella ja sille alisteisia – ne tukevat kärkiarvostusta, mutta ovat myös riippuvaisia sen olemassaolosta.¹⁰⁶ Jo edellä kuvailulla tavalla kyse on ihmisistä, jotka ovat omistautuneet vain yhdelle elämäntehtävälle tai osoittavat kiinnostusta vain yhteen elämänalueeseen. He voivat kokea itsensä hyvinkin tyytyväiseksi ja onnelliseksi eikä kyse olekaan siitä, että eläisivät jonkinlaisessa arvotyhjiössä tai että he kokisivat elämän ja oman olemassaolonsa arvottomaksi. Mutta jos ylin arvostus pettää, murenee ja sortuu samalla ihmisen elämän koko perusta ja tarkoitus.

Pyramidimaisen arvostusjärjestelmän omaavat ihmiset voivat kadottaa otteensa elämästään pienestäkin syystä ja tulla epätoivoiseksi, kun heidän elämänsä hallitsevaksi tarkoitukseksi kokemansa asia vaikuttaa pettävän. Tällainen yksipuolinen arvostus ja siihen perustuva elämän keskipiste voi olla nuorella vaikka koulu- tai opiskelumenestys. Kun nuori on täysin keskittynyt ja kiinnittänyt siihen olemassaolonsa tarkoituksen, voi huono numero kokeesta tai todistuksessa suistaa nuoren elämän kokonaan raiteiltaan ja johtaa jopa itsemurha-ajatuksiin.¹⁰⁷

105 Elisabeth Lukas (ks. mt.) kertoo omaksuneensa nämä käsitteet tsekkiläiseltä Stanislav Kratochvililta, joka esitteli niihin perustuvaa teoriaansa mielenterveyden maailmankongressissa Lontoossa vuonna 1968.

106 Pyramidimuotoa ei pidä ajatella konkreettisesti, rakennusteknisesti, vaan abstraktina vertauskuvana, käsitteellisenä ajatusmallina.

107 Kyseessä ei ole mielivaltainen tai keksitty esimerkki, vaan hyvinkin varteenotettava näkökulma yksipuolisen arvostusjärjestelmän riskialttiuteen, joka voi olla jopa kohtalokasta. Viktor Frankl toteutti ennen toista maailmansotaa Itävallassa ja muuallekin Keski-Eurooppaan levittäytyneen

Tällaiseen arvojärjestelmään perustuva yksipuolinen tarkoitus voi taata tyytyväisen ja onnellisen elämän, mutta ihmiset, joilla on vain yksi arvostus, jota he pitävät ainoana oikeana, voivat olla myös fanaattisia ja kovin suvaitsemattomia muita kohtaan. Toisinaan he suhtautuvat halveksien toisenlaisen arvomaailman omaaviin ihmisiin ja joskus käyttäytyvät psyykkisesti ja jopa fyysisesti väkivaltaisesti heitä kohtaan. Yhden arvostuksen omaavat ihmiset saattavat myös löytää tiensä vain muiden samankaltaisesti ajattelevien pariin tai jäädä yksinäisiksi, irrallisiksi ilman suhteita toisiin ihmisiin.

Edellä puhuttiin myös ihmisistä, jotka elävät suuressa tyhjiydessä, eksistentiaalisessa tyhjiössä. Ensimmäisessä vaiheessa on tällaisten ihmisten kohdalla riittävä tavoite löytää edes yksi sellainen arvostus, jonka mahdollistaman kiinnostuksen elämään hän voi hyväksyä omakseen. Hänenkin kanssaan on kuitenkin alusta lähtien käsiteltävä myös lopullista päämäärää, joka on monipuolinen, paralleelinen arvojärjestelmä. Ja sellaisten ihmisten kanssa – sikäli kun heitä päästään tukemaan ja auttamaan – joiden yhden arvostuksen järjestelmä on osoittautunut riittämättömäksi, voidaan lähteä etenemään kohti arvostusten monipuolistamista, pyramidimaisesta arvostusjärjestelmästä kohti paralleelista arvostusjärjestelmää. Tämä merkitsee merkittävää askelta epävakasta arvostusjärjestelmästä kohti vakaata arvostusjärjestelmää.

Paralleelisessa arvostusjärjestelmässä ihmisellä on useita tärkeitä ja lähes yhtä vahvasti hänen elämäänsä rikastuttavia arvostuksia. Toisin sanoen muutamat suuret arvostukset merkitsevät hänen arvostusjärjestelmässään yhtä paljon. Ne sijaitsevat siten hänen arvojärjestelmässään rinnakkain. Niiden alapuolella on myös rinnakkain erilaisia hieman vähemmän tärkeitä arvostuksia ja niin edelleen. Yhden arvostuksen menetys on korvattavissa vahvemmalla suuntautumisella toisiin tasavertaisiin elämään sisältöä antaviin arvostuksiin, jolloin menetys on henkisesti voitettavissa.

Elämään merkityksellistä sisältöä antavia arvostuksia tulee olla muutamia ja ne sijaitsevat siis arvostusjärjestelmän ylimmällä tasolla rinnakkain. Ne ovat siten keskenään verrattain tasa-arvoisia, yhtä arvopitoisia. Niiden alapuolella on myös rinnakkain erilaisia hieman vähemmän tärkeitä arvostuksia ja

projektin, jossa ehkäistiin koulujen todistusjaon aikoihin ilmennyttä voimakasta piikkiä nuorten itsemurhissa. Valitettavasti myös Suomessa joillakin itsemurhan tehneillä tai sitä yrittäneillä nuorilla on taustalla tällaisia tekijöitä.

niin edelleen.¹⁰⁸ Arvostusten tasapainoisesta kokonaisuudesta muodostuu Kratochvilin tarkoittama paralleelinen arvostusjärjestelmä. Sen etuna pyramidimaiseen arvostusjärjestelmään verrattuna on, että yhden arvostuksen menetys on korvattavissa vahvemmalla suuntautumisella toisiin tasavertaisiin elämään sisältöä antaviin arvostuksiin, jolloin menetys on henkisesti voitettavissa ilman syvään, lamauttavaan ja kohtalokkaaseen epätoivoon ajautumista.

Vaikka jonkun on myönnettävä työnsä asettamiin vaatimuksiin, voi ylimmällä tasolla hänen elämänsä sisältöä antavina arvostuksina olla myös jokin mukava harrastus. Jos tällainen ihminen joutuu työttömäksi tai jää eläkkeelle, voi hän keskittyä siihen aiempaa voimakkaammin. Hän voi myös omistautua aiempaa enemmän vaikkapa lastenlapsiinsa, joille hänellä ei siihen asti ole ollut kovinkaan paljon aikaa. Lisäksi hän voi joko elvyttää jonkin häntä aiemmin kiinnostaneen asian, jonka hän on siihen asti joutunut jättämään arvostusjärjestelmänsä alemmille tasoille. Tai hän voi nostaa arvostusjärjestelmänsä alemmalta tasolta jonkin asian, johon hän on aina halunnut perehtyä, mutta joka ei ole ollut käytännössä mahdollista muiden tärkeimpien arvostusten takia.

Sellaiset ihmiset, joilla on itsellään useista suurista ja eri elämäalueille sijoittuvista arvostuksista muodostuva arvonäkökenttä, ymmärtävät myös muita ihmisiä paljon helpommin. Lukas¹⁰⁹ toteaa, että monipuolisen ja laaja-alaisen arvostusjärjestelmän omaavilla ihmisillä on yksipuolisen tai kapean arvostusjärjestelmän omaksuneisiin ihmisiin verrattuna todennäköisempää, että he kokevat samuutta ja ymmärrystä toisia ihmisiä kohtaan. Hän mainitsee esimerkkinä ihmisen, joka rakastaa vaimoaan ja lapsiaan, harjoittaa ammatiaan ilolla, kerää harrastuksenaan jonkinlaisia antiikkiesineitä tai kasvattaa erilaisia kasveja puutarhassaan, käyttäen kaiken tämän lisäksi loma-aikaansa mielellään vuorikiipeilyyn ja vieläpä musisoi iltaisin kotonaan.¹¹⁰ On oletettavaa, että tällaisella arvostusjärjestelmällä varustetulla ihmisellä on jossain arvostusjärjestelmänsä kohdassa samankaltaisia arvostuksia toisten ihmisten suurimpien arvostusten kanssa. Hän pystyy kokemaan ymmärrysyhteyttä

108 Nämä arvostukset voivat edustaa mitä tahansa universaalien arvojen tasoa alimmasta korkeimpaan. Voidaan kuitenkin ajatella, että arvostusjärjestelmä on sitä vakaampi, mitä paremmin se noudattaa Schelerin tai jonkun muun hyvin perustellun arvohierarkian mukaista arvojen ja niiden päämääriin perustuvien arvostusten keskinäistä järjestystä.

109 Lukas, E. 1987. Auch dein Leben hat Sinn. Logotherapeutische Wege zur Gesundheit. 3. Auflage. Freiburg: Herder.

110 Kuvaus muistuttaa varsin paljon Lukasin oppi-isää Viktor Frankl'a.

sekä vannoutuneiden lastensa vanhempien että puutarhan ystävien, luonnon ihailijoiden ja intohimoisten musiikin harrastajien kanssa.

Yhteenvetona voidaan todeta, että ihminen, joilla on paralleelinen arvostusjärjestelmä, on henkisesti tasapainoisempi kuin ne, joilla on pyramidimainen arvostusjärjestelmä. Tasapainoisuus perustuu arvostusten monipuolisuuteen, joka mahdollistaa myötätuntoisen ja ymmärtäväisen suhtautumisen toisiin ihmisiin. Kun ihmisen oma arvostusjärjestelmä on avara ja runsassisältöinen, pystyy hän aina löytämään yhteisiä kohtaamis-pintoja toisten ihmisten kanssa. Toisaalta hän kykenee selviytymään tärkeidenkin elämänsisältöjen menetyksestä.

Jokaisella kulttuurilla on omat uskomus- ja arvostusjärjestelmänsä, joissa heijastuvat vuosisatojen tai jopa vuosituhsien perinteet. Myös jokaisella yhteiskunnalla ja erilaisilla yhteisöllä on omat arvostusjärjestelmänsä. Kiinnostava kysymys on, kenen arvostuksista on kulloinkin kysymys. Yhteiskunnissa julkista valtaa käyttää valtio siihen kuuluvine erilaisine instituutioineen (kuten eduskunta), poliittisine käytäntöineen ja valtarakenteineen. Yhteiskunnallista valtaa käyttävät monenlaiset muutkin viralliset instituutiot ja organisaatiot (kuten uskonnolliset yhdyskunnat tai rahoituslaitokset sekä raha- ja arvopaperimarkkinat). Ongelmana on, että nämä tahot toimivat yksilöiden arvostusjärjestelmien ja siihen perustuvien pyrkimysten yläpuolella.

Perustuslain mukaan Suomi on kansanvaltainen, johon kuuluu yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Lain kohdassa *Vastuu ympäristöstä* todetaan erikseen, että vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille ja että julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon. Myös valtiolta kuuluu perustuslain mukaan kansalle. Sitä edustaa kuitenkin valtiopäiville kokoontunut eduskunta, johon kuuluu kaksisataa neljän vuoden välein vaaleilla valittua yksilöä.

Yhteiskunnan arvostusjärjestelmän kehittämiseen ja siihen perustuvaan päätöksentekoon kuuluu siis se, että voi osallistua ja vaikuttaa. Tämä voi tapahtua lähinnä kolmella eri tavalla. Ensinnäkin, jokainen voi vaikuttaa välittömästi omaan arvostusjärjestelmäänsä siten, että siihen sisältyy mahdollisimman paljon aidosti arvokkaita, universaaleihin arvoihin perustuvia asioita. Tähän kuuluu tietysti myös se, että toimii kaikissa valinnoissaan mahdollisimman tinkimättömästi näiden arvostustensa mukaisesti. Toiseksi,

kaikki voivat osallistua enemmän tai vähemmän aktiivisesti kansalaisyhteiskuntaan eli omia arvostuksia edistävään kolmannen sektorin vapaaehtoismintaan joko yhdistyksissä tai vapaamuotoisissa ryhmissä. Ja kolmanneksi, itsestään selvä välillisen vaikuttamisen muoto on äänestää kaikissa mahdollisissa vaaleissa ehdokasta, jonka arvostusjärjestelmä ja pyrkimykset vastaavat mahdollisimman hyvin niitä omaan arvostusjärjestelmään kuuluvia arvostuksia, joita itse pitää erityisen tärkeinä.

2.5 Yliyksilöllisistä arvoista yksilöllisiin tarkoituksiin

Kuten aiemminkin olen todennut, silloin kun puhun universaaleista arvoista, tarkoitan arvojen olevan olemukseltaan pysyviä, objektiivisia ja ehdottomia eli ikuisesti päteviä, yli-inhimillisiä ja ihmisistä riippumattomia. Voidaan myös puhua yliyksilöllistä arvoista, jollaisia ovat kuitenkin kaikki muut kuin puhtaasti yksilölliset arvostukset. Yliyksilöllisiä ovat siten kaikki kulttuurien, yhteiskuntien ja erilaisten yhteisöjen arvostukset. Ne eivät kuitenkaan ole universaaleja arvoja, vaan ihmisten itse määrittelemiä asioita, joita he pitävät arvokkaina itsensä kannalta. Arvostukset ovat siten subjektiivisia ja ne voivat vaihdella ajankohdasta ja tilanteesta toiseen.

Sekä yhteiskuntien että yksilöiden arvostuksilla tulisi olla mahdollisimman kiinteä yhteys universaaleihin arvoihin. Samoin yhteiskuntien arvostuksilla tulisi olla elimellinen yhteys sen jäsenten yleisiin arvostuksiin. On siis jollain tavalla pyrittävä varmistamaan, että näiden välinen suhde toisiinsa säilyy mahdollisimman yhdenmukaisena. On siis ratkaistava, miten rakentaa yhtenäisiä jatkumojä jatkumojä universaalisesta partikulaariseen, yleispätevästä ihmisryhmää ja yksilöä koskevaan, ainutkertaisella ja ainutlaatuisella tavalla erityiseen.

Miksi edellä mainittu on tärkeää? Universaaleja arvoja voidaan pitää myös yleisinhimillisinä ja ydinhimillisinä. Mihin tämä liittyy? Viitataan Erik Ahlmanin¹¹¹ ajatuksiin: ”Meidän tulee kasvattaa ihmistä ihmiseksi, meidän tulee pyrkiä ihmisiin, ihmisille on tehtävä mahdolliseksi olla ihmisiä.” Ahlman toteaa myös, että ihminen voi olla enemmän tai vähemmän

111 Ahlman, E. 1953. Ihmisen probleemi. Helsinki: WSOY.

ihminen. Raili Kauppi¹¹² täydentää ajatusta korostamalla, että ihmisen korkeimmassa mahdollisuudessa, mahdollisuudessa ihmisyyteen, kaikki ovat yhtäläisiä. Ihmisellä on sekä yleisinhimillisiä että yksilöllisiä kykyjä ja mahdollisuuksia. Ihmisen voidaan sanoa olevan perimmäistä itseään, ytimesään olevaa ihmisyyttään, ja subjektiivisia mahdollisuuksiaan toteuttava olento. Kauppi aprikoi, mitä Pindaros (n. 522–443 eKr.) mahtoi tarkoittaa kehottaessaan, ”tule siksi, mitä olet”.¹¹³ Ilmeisesti juuri universaaliala ihmisyyden ideaa, jota ihminen pyrkii toteuttamaan yksilöllisellä tavalla ja omissa yksilöllisissä elämäntilanteissaan, situaatioissaan. Subjektiivisten arvostusten taustalla näitä pyrkimyksiä ohjaa universaalinen ideaali, jota ihminen pyrkii toteuttamaan omaan ihmisyyteensä sisältyvien mahdollisuuksien mukaisesti ja muotoutumaan sen perusteella yleisinhimillisen ihanteen suuntaisesti. Tämä suuntautuminen ja siihen kuuluva suhde yleisinhimilliseen tai jopa yli-inhimilliseen antaa elämälle tarkoitusta yksilöllisten olosuhteiden satunnaisuudesta riippumatta.¹¹⁴

Omana itsenään oleminen ja itsensä toteuttaminen saavat edellä esitetyn valossa merkityksen, joka poikkeaa ajassamme yleisesti vallitsevista käsityksistä. Vastuullisena ihmisenä oleminen tarkoittaa sitä, että ihminen todellistaa omaa ihmisyyttään kaikessa sen potentiaalisuudessa. Toisin sanoen, hän pyrkii olemaan sitä, mitä hän ytimeltään on ja millaiseksi hän voi ja millaiseksi hänen pitää tulla. Vastuullinen ihmisyyden määrittely tämän mukaisesti universaaliksi maailmassa olemiseksi yhdessä muiden ihmisten kanssa sekä arvot sellaisiksi, joilla on yleisinhimillinen ja ydininhimillinen pätevyys, jolloin ne ovat arvoja kaikille ihmisille. Lienee selvää, että elämän tarkoituksellisuus edellyttää sellaisen arvokkaan olemassaolon, jolla on arvo itsessään. Se, millä on tällainen tarkoitus, on hyvää ihmiselle ja sen täytyy myös toteutua käytännön toiminnassa.¹¹⁵

112 Kauppi, R. 2001. Arvoista ja ideaaleista filosofisessa antropologiassa. Teoksessa: I. Koskinen & J. Palomäki (toim.) Raili Kaupin kirjoitukset 3.1 Filosofia. Tampere University Press, 283–292.

113 Ks. Kauppi, R. 2001. Philosophia perennis ja sen merkitys ihmiselle. Teoksessa: I. Koskinen & J. Palomäki (toim.) Raili Kaupin kirjoitukset 3.1 Filosofia. Tampere University Press, 267–282.

114 Kauppi, R. 2001. Arvoista ja ideaaleista filosofisessa antropologiassa. Teoksessa: I. Koskinen & J. Palomäki (toim.) Raili Kaupin kirjoitukset 3.1 Filosofia. Tampere University Press, 283–292. Kauppi viittaa siis Viktor Frankl'n aiemmin kuvailemiani käsitteitä käyttäen sekä ihmisen olemukselliseen tahtoon tarkoituksen löytämiseen että ihmisen omaantuntoon universaaleihin arvoihin yhteydessä olevana tarkoituksen tunnistamisessa auttavana elimenä.

115 Ks. mt.

Toisin sanoen, ihmisen on suuntauduttava universaaleihin arvoihin, jotta voi löytää toiminnastaan tarkoitusta elämäänsä. Arvokkaan sijaan olisi selkeyden vuoksi ehkä syytä puhua *arvokkaasta ja hyvästä*. Arvokkaan on myös oltava hyvää, toisin sanoen, se ei voi olla arvokasta vain minulle ja huonoa tai pahaa jollekin muulle. Hyvä merkitsee tässä yhteydessä nimenomaan sitä, että jokin on hyvää mahdollisimman monelle, mieluiten jotain, joka lisää kaikkien yhteistä eli yleistä hyvää. Tästä seuraa loogisesti, että yksin ei voi olla hyvä eikä itsellensä voi toteuttaa jotain, joka olisi aidosti arvokasta. Samanaikainen arvokas ja hyvä edellyttää aina maailmasuhdetta.¹¹⁶

Palaan siis kysymykseen, miten universaalien arvojen toteutuminen käytännössä voidaan pyrkiä varmistamaan. Ihmiset pohtivat toisinaan elämänsä päämääriä – jollei muulloin, niin varsinkin erilaisten epätoivoa aiheuttavien elämän tasapainoa järkyttävien kohtalokkaiden tapahtumien yhteydessä. Frankl'n¹¹⁷ mukaan kärsimys saa ihmisen oivaltamaan miten asioiden ei tulisi olla, mikä ei ole oikein. Kärsimys osoittaa myös, miten asioiden tulisi olla ja mikä on mahdollista. Asennoitumalla kärsimykseen toivonsa säilyttävällä tavalla, on sen avulla mahdollista löytää uusia tarkoituksia elämäänsä.

Kyse on sen pohtimisesta, millaiseksi tahtoo tulla, millaisen henkilökohtaisen arvojärjestelmän tahtoo itsellensä luoda ja millaisia tarkoituksia kohti tahtoo elämässään pyrkiä. Vain tätä kautta voit saavuttaa sen onnellisuuden, mikä elämässä on mahdollista. Tämä vastaa sitä, mitä Frankl on todennut onnellisuuden suoran saavuttamisen mahdottomuudesta. Onni ei löydy etsien, mutta jos onnellisuuteen on aihetta, se seuraa automaattisesti ikään kuin itsestään. Elämän tarkoituksen ja päämäärän löytäminen antaa ihmiselle aiheen olla onnellinen. Onnellisuus on siten tarkoituksen löytämisen sivuvaikutus. Toisin sanoen, onnellisuuden voi löytää, mutta sitä ei voi etsiä; onnellisuuden voi saavuttaa, mutta sitä ei voi hankkia.¹¹⁸

Arvokkaiden ja tarkoituksellisten päämäärien etsiminen voi kuitenkin johtaa myös harhaan, jollei ihminen ole ensin selkiyttänyt itsellensä, miten henkilökohtaiset arvostukset, päämäärät ja tarkoitukset – sellaiset tehtävät ja

116 Purjo, T. 2012. Viktor Franklin logoteoria – tie arvopitoiseen ja tarkoituksentäyteiseen elämään. Porrum: Loppi, 167.

117 Mt., 173–174.

118 Mt., 173. Käsitän, että Frankl puhuu aristoteelisesta ”aidosta” onnellisuudesta, eudaimonias-ta, eikä esim. Freudin korostamasta ja ajallemme tyypillisestä mielihyvästä, hedonismista.

tavoitteet, jotka voivat toimia elämän ”punaisena lanka” – tulisi käsittää. Kun ihminen pohtii omia yksilöllisiä ja henkilökohtaisia henkisiä ja eettisiä arvostuksiaan, tulee hänen aina perustaa ne universaaleihin arvoihin. Universaalit arvot ovat pysyviä ja yleispäteviä peruspilareita, joille voit perustaa omat arvostuksensa siten, että voi lähtökohtaisesti olla vakuuttunut niiden eettisyydestä.¹¹⁹

Aina kun ihminen pohtii arvostuksiaan, tulee hänen ensin miettiä, mihin universaaleihin, objektiivisiin arvoihin hän kiinnittää ne. Tällöin hänen omiin subjektiivisiin arvostuksiin perustuvat päämäärätkin kumpuavat objektiivisten arvojen mukaisista päämääristä. Tehtäviksi ja tavoitteiksi kutsutaan tässä pysyvälouhteisia oman elämän tarkoituksia, joiden mukaisesti elämää pyritään suuntaamaan. Niitä on toki syytä tarkistaa aika ajoin, mutta niin kauan kuin ne ovat voimassa, niiden avulla voidaan tehdä valintoja eri vaihtoehtojen välillä käytännön tilanteissa, joissa elämä kysyy ihmiseltä vastauksia. Toisin sanoen, päämäärät ohjaavat hetken tarkoitusten¹²⁰ valintaa eräänlaisina rajoina, joita ihmisen ei ole syytä ylittää, mikäli hän tahtoo noudattaa itsellensä pitkän tähtäyksen kiinnekehdeksi asettamiaan, universaaleihin arvoihin perustuvia henkisiä ja eettisiä arvostuksiaan.¹²¹

Seuraavassa kuvassa (kuva 5) pyrin havainnollistamaan edellä esitettyä yksinkertaistetun, hierarkkisen kaavion avulla. Siinä tarkastellaan yhteen objektiiviseen arvoon perustuvia henkilökohtaisia, subjektiivisia arvostuksia. Kyseisellä arvolla on jokin päämäärä, jokin ihanteellinen tilanne, johon sen tulisi täydellisesti toteutuneena johtaa – jota se ei kuitenkaan koskaan voi olemassa olevassa todellisuudessa kaikessa täyteydessään saavuttaa. Päinvastoin kuin yksinkertaistetussa kaaviossa esitetään, yhteen arvoon voi perustua useita arvostuksia ja kullakin niillä on omat päämääränsä. Kunkin arvostuksen tulisi kuitenkin perustua johdonmukaisesti kyseiseen arvoon samoin kuin kunkin arvostuksen mukaisen päämäärän tulisi perustua kyseisen arvon mukaiseen päämäärään. Samalla tavalla kuin arvon päämäärän, myöskään arvostusten päämäärien ei tarvitse sellaisenaan koskaan toteutua, mutta niiden tulee kuitenkin osoittaa suuntia, joita kohti kyseiset arvostukset itsellensä asettanut ihminen pyrkii. Kaavion on luonnollisesti oltava sisäisesti

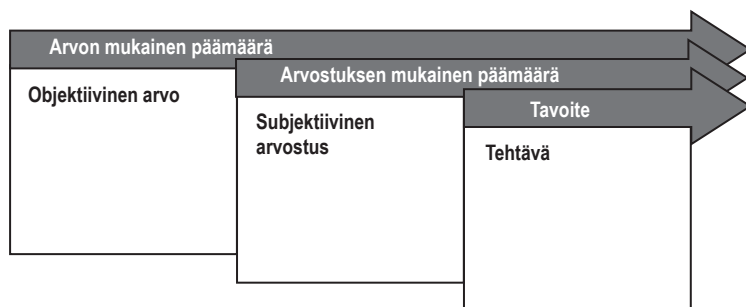
119 Mt., 174–175.

120 Palaan käsitteeseen kirjan lopussa luvussa ”Hetken tarkoituksia toteuttava eettinen subjekti”.

121 Ks. mt., 175.

yhtenäinen myös siltä osin, että arvo ja sen päämäärä samoin kuin arvostukset ja niiden päämäärät ovat johdonmukaisessa, loogisessa suhteessa keskenään.

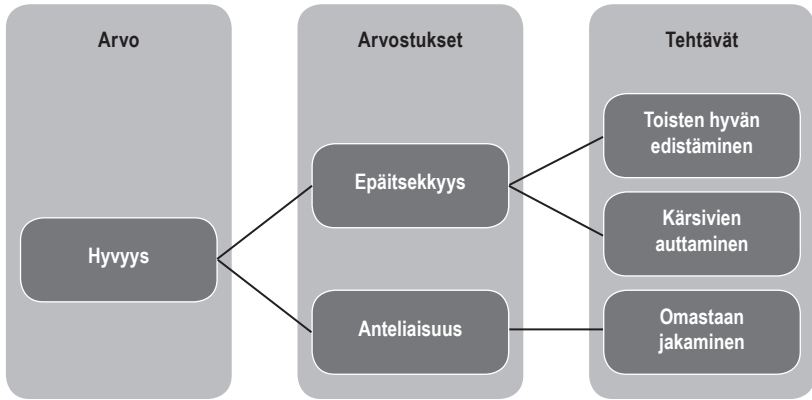
Kolmas taso kuvion hierarkiassa ovat eri arvostuksien mukaisista päämääristä johdetut aiempaa konkreettisemmat oman elämän tavoitteet ja niiden mukaan määräytyvät keskeiset elämäntehtävät, joita pyrkii käytännön toimissaan pääasiallisesti toteuttamaan. Kuten edelläkin, kukin päämäärä voidaan pilkkoa useaan tavoitteeseen ja kunkin toteutumista edistäviin tehtäviin. Elämäntehtävillä tarkoitetaan kaikkia niitä tehtäviä, joita elämässä on tehtävä erilaisten edellä kuvatun prosessin tuloksena itselle asetettujen tavoitteiden toteutumiseksi. Lopulta kyse on siitä, että pyritään elämään käytännön arkisissa toiminnoissa ja niihin liittyvissä yksittäisissä teoissa siten, että kurotetaan ja ojentaudutaan kohti kaiken taustalla ja lähtökohtana olevaa universaalista arvoa ja sen mukaista päämäärää kohti.

Kuva 5. Henkilökohtaisten tehtävien ja tavoitteiden johtaminen arvoista ja niiden päämääristä

Seuraavassa esitän yksinkertaistetun esimerkin, kuinka universaalista hyvyyden arvosta voidaan johtaa omia arvostuksia – tai omia henkilökohtaisia arvostuksia verrata universaaleihin arvoihin ja arvioida niiden yhteensopivuutta objektiivisiin arvoihin. Kyse on siis konkreettisen arvoanalyysin tekemisestä. Taulukon kolmannessa tasossa on myös esitetty esimerkinomaisesti eri arvostuksiin sopivia tehtäviä, joita ihminen voi ottaa oman elämänsä ohjenuoriksi.

Samanaikaisesti on myös säilytettävä yhteys syihin tai kysymykseen *miksi*, mihin tai mitä kohti tällä kaikella tällä pyritään – miksi jokin arvo on itseis-

Kuva 6. Arvojen, arvostusten ja elämäntehtävien hierarkkisuus

arvo. Toisin sanoen, rinnalla on pohdittava päämääriä ja tavoitteita; joko oma taulukkonaan tai jollain muulla tavoin jäsenneltyä.

Ajallemme on ominaista, että yhteiskunnissa – niiden osana toimivissa valtioissa ja valtiota käytännössä johtavien päätöksentekijöiden keskuudessa – arvostetaan keinoja, joilla saavutetaan satunnaisesti ilmaantuvia erilaisia päämääriä. Sen sijaan laiminlyödään sitä, että pohdittaisiin arvoja, joihin kaikkien päämäärien ja niistä johdettujen toimenpiteiden tulisi perustua. Tämä johtaa lyhytjänteiseen ja vaalikausittain tai muihin vastaaviin valtaapitävien valtakausiin sidoksissa olevaan, poukkoilevaan toimintaan. Samalla tämä johtaa siihen, että satunnaisesti tavoiteltujen päämäärien suhde siihen, mikä on ihmiselle ja ihmiskunnalle todella tärkeää elämän jatkumisen kannalta on hämärtynyt. Olemme tilanteessa, jossa ”minun halujeni tyydytyksen sallitaan tapahtuvan sinun tarpeittesi kustannuksella.”¹²² Toisin sanoen, yhteiskunnallisesta valtaa kulloinkin hallussaan pitävien asettamien päämäärien suhde sekä universaalien arvojen mukaisiin päämääriin että niihin omissa arvostuksissaan, päämäärissään ja tarkoituksissaan kiinnittyneiden kansalaisten arvostuksiin on katkennut. Jonkinlainen julkinen päätöksentekijöihin kohdistuva arvoanalyysi olisi siten paikallaan ainakin

122 Futurix-ympäristö, http://www.futunet.org/fi/materiaalit/tutkimus/03_lahestymistapoina/01_arvot_ja_elamanodotukset/01_arvot_ja_elamanodotukset?C:D=347620&selres=347620, luettu 30.12.2013.

aika ajoittain – erityisesti tämä koskee Suomen perustuslain mukaan kansalle kuuluvaa valtiovaltaa edustavaa eduskuntaa ja sen jäseniä.

Samankaltainen arvoanalyysi voi olla hyödyllinen keino arvioida myös eri kulttuurien edustamia arvomaailmoja. Jokaisessa historiallisessa ja tässä päivässä esiintyvässä kulttuurissa on esillä osa pysyvistä arvoista. Mikään niistä ei siten edusta koko totuutta arvoista ja tältä osin kaikki kulttuurit asettuvat samaan asemaan. Nykyisessä monikulttuurisessa todellisuudessa universaalit, objektiiviset arvot tarjoavat mahdollisuuden keskinäiselle ymmärrysyhteydelle ja parhaimmillaan myös osittaiselle yhteisymmärrykselle eli yksimielisyydelle ainakin perimmäisten itseisarvojen yleispätevydestä. Tällöin avautuu mahdollisuus sellaiselle kulttuurien väliselle vuoropuhelulle, joka voi johtaa arvomaailman avartumiselle, uusien arvojen ja arvostusten omaksumiselle ja arvostusjärjestelmien vinoutumien korjaamiselle. Tällä en tarkoita omassa kulttuurissa hyvinkin arvokkaiksi koetuista asioista luopumista jonkin toisen kulttuurin hyväksi, vaan eri kulttuurien näkemistä tasa-vertaisiksi ja samalla tavalla epätäydellisiksi. Tällöin kullakin kulttuurilla on mahdollista oppia toinen toisiltaan sellaisia eetoksia, normeja ja tapoja, joiden avulla universaaleja arvoja toteutetaan käytännön arkisessa toiminnassa yhä täydellisemmin.¹²³

123 Purjo, T. 2012. Viktor Franklin logoteoria – tie arvopitoiseen ja tarkoituksentäyteiseen elämään. Porrum: Loppi, 45–46.

3 EETTISENÄ OLEMINEN YHDESSÄ TOISTEN KANSSA

Jokaisella ihmisellä, joka on yksilöllistynyt, personoitunut ja alkanut toimia eettisenä subjektina, on mahdollisuus muuttaa maailmaa paremmaksi paikaksi elää kuin se ehkä on ollut hänen tänne syntyessään. Kuten Stefan Einhorn¹²⁴ toteaa, tämä on suorastaan jokaisen ihmisen erityinen ja kaikkien ihmisten yleinen elämän tarkoitus.

Einhorn myös kehottaa jokaista ihmistä kantamaan oman osuutensa vastuusta maailmasta ja aloittamaan itsestä. Myös Mahatma Mohandas Gandhi on aikanaan kehottanut: ”Ole muutos, jota etsit”. Olen itse ilmaissut asian korostamalla vanhaa totuutta, jonka mukaan *esimerkki on paras kasvattaja*. Oma henkilökohtainen esimerkki on siten paras ja kaikkien käytettävissä oleva tapa vaikuttaa sekä toisten yksilöiden arvomaailmaan että erilaisten pienten ja suurien yhteisöjen arvostuksiin. Pienikin, asiaansa sitoutunut ihmisryhmä kykenee muuttamaan maailmaa ja se on itse asiassa ainoa rauhanomainen ja väkivallaton tie muutokseen. Suuriakin asioita voi saavuttaa olemalla tiennäyttäjänä parempaan maailmaan yhdessä samanhenkisten ihmisten kanssa, joilla on samankaltainen arvomaailma.

Emme voi muuttaa kaikkea, jonka kohtaamme. Mutta emme voi muuttaa mitään ennen kuin olemme aidosti kohdanneet sen. Etsin tässä luvussa suuntaviivoja ja kiinnekohtia sille, miten meidän olisi yritettävä ymmärtää toisiamme, jotta voisimme kohdella toisiamme niin arvokkaasta ja eettisesti kuin se kussakin kohtaamisessa on mahdollista.

124 Einhorn, S. 2008. Ihmisen tehtävä. Helsinki: Otava.

3.1 Normit, moraalit ja etiikka

Jukka Hankamäki¹²⁵ erittelee selkeästi eettisten ja arvokysymysten perusteissa kolme eri pätevyystasoa. Alimmalla tasolla on 1) juridinen taso, jonka keskeisiä käsitteitä ovat ”laillinen” ja ”laiton”. Seuraava taso on 2) moraalinen taso, jossa vallitsevat niin ikään suhteelliset (relatiiviset) arvostelmat ”oikea” ja ”väärä”. Ylin taso on 3) eettinen taso, jolla etsitään vastauksia siihen, mikä on ”hyvää” ja ”paha” sinänsä. Tällä tasolla etsitään filosofisen ja eettisen arvoanalyysin avulla, mitä kyseiset ilmiöt ovat ja miten ne ovat olemassa yhtäältä absoluuttisesti ja toisaalta suhteissa ihmisiin. Vain eettisellä tasolla voidaan käsitellä arvoja, kun taas moraaliseen tasoon kuuluvat subjektiiviset arvostukset. Niistä puolestaan voidaan johdatella normeja eli jonkin yhteisön (yhteiskunnan, kulttuurin) käskyjä, kieltoja, oikeuksia, velvollisuuksia ja lakeja.

Normeista ei sen sijaan koskaan voida johdatella arvostuksia tai arvoja eikä siten päätellä eettistä hyvää. Filosofiasa käsitellään kysymyksiä, jotka nousevat suoraan elämästä ja ihmisyydestä itsestään, pelkästään siitä, että olemme ihmisiä olemassa. Filosofiset kysymykset ovat erityisen haasteellisia, koska ne sisältyvät olemiseen itseensä. Sellaisina ne ylittävät inhimillisen käsityskyvyn eikä niistä siksi voida koskaan saada yksiselitteistä ”tietoa”. Niitä voi kuitenkin pyrkiä tajunnallisesti ymmärtämään erilaisten tunnetujen tosiasioiden perusteella.¹²⁶ Filosofisiin eettisiin ja arvokysymyksiin kuuluvat kysymykset, jotka koskevat elämän mielekkyyttä, merkitystä ja tarkoitusta, erilaatuisia arvoja, hyvää elämää jne.

Etiikka vaatii jokaista ihmistä ottamaan kantaa eettiseen hyvään ja pahaan (tai eettisesti huonoon, ei-hyvään), moraaliseen oikeaan ja väärään sekä niistä johdateltavissa oleviin normeihin. On kuitenkin muistettava, että näiden kolmen eri tason kysymysten pitää olla alisteisia kaiken yläpuolella olevaan eettiseen hyvään – siitäkin huolimatta, että hyvän käsite on moniselitteinen ja sen arvoluonteesta takia mahdoton selittää tyhjentävästi.

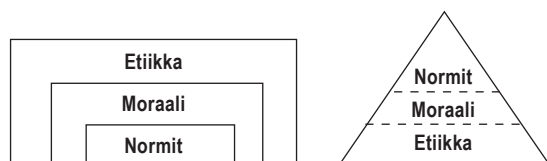
Käytännössä peräänkuulutetaan eri yhteyksissä arvokeskustelua, mutta ryhdytäänkin puhumaan omista arvostuksista tai viranomaisten toimesta

125 Hankamäki, J. 2008. Dialoginen filosofia. Teoria, metodi ja politiikka. Toinen, uudistettu painos. Helsinki: BoD. Tämä luku perustuu kokonaan Hankamäen kyseisessä kirjassa esittämiin ajatuksiin.

126 Salomaa erottaa kirjassaan ”Totuus ja arvo” toisistaan tajutun totuuden ja totuuden sinänsä.

jopa pelkästä lainsäädännöllisistä näkökohdista. Ihmisiin pyritään vaikuttamaan sen kaltaisilla argumenteilla, kuten ”ajatuksen taustalla ovat vahvat arvot, joista vallitsee laaja yksimielisyys”. Voi kunpa asia olisikin näin eikä kyse olisi vain siitä, että joidenkin suppeiden valtapiirien subjektiivisia mielipiteitä ja pyrkimyksiä esitetään yleisesti hyväksytyinä valintoina erilaisten eettisten arvokkaiden vaihtoehtojen välillä.

Pyrin selkiyttämään asetelmaa seuraavien kuvioiden avulla. Molempien ideana on havainnollistaa käsitteiden keskinäistä hierarkkisuutta sekä etiikkaa kaiken ylätasona tai perustana.

Kuva 7. Etiikan, moraalin ja normien ideaalinen hierarkkisuus

Emme kuitenkaan saa elää ideaalisessa maailmassa, vaan maailmassa, jossa epätäydelliset ihmiset tekevät päätöksiä. Tämä on ainakin tähän saakka johtanut siihen, että ihmisyksilön eettinen omatunto ohjaa häntä toimimaan vastoin sen kanssa ristiriidassa olevia yleisiä yhteiskunnan tai kulttuurin sen hetkisiä normeja ja niiden mukaisia lakeja ja asetuksia. Miten vastuullisena persoonana ja eettisenä subjektina olemiseen tähtäävän ihmisyksilön tulisi toimia tällaisessa tilanteessa? Vastaukseni tähän dilemmaan kirkastuu lukijalle kirjani loppupuolta kohti.

3.2 Fenomenologia ja dialogifilosofia¹²⁷

Kun ihminen yrittää ymmärtää ihmisenä olemisen arvoitusta, joka jää ikuisesti selittämättömäksi salaisuudeksi, mysteeriksi,¹²⁸ on hänen turvaudut-

127 Mainio taustalukemisto kaikille, jotka ovat kiinnostuneita syventämään ymmärrystään aihepiiristä, on Michael Theunissenin teos: Theunissen, M. 1977. Der Andere. 2. Auflage. Berlin: de Gruyter.

128 Lähtökohtana on ihmiskäsitys, jonka mukaan ihminen jää toiselle ihmiselle aina salaisuudeksi, suureksi arvoitukseksi, joksikin, jota ei voi hallita, yleistää, keskiarvoistaa, luokitella, tyypitellä tai millään muullakaan tavalla tyhjentävästi määritellä.

tava sellaisiin teoreettis-metodologisiin lähestymistapoihin, jotka vastaavat ihmisen omalaatuisuutta tutkimuskohteena. Ainoaksi tavaksi lähestyä tutkimuskohteen mieltä ihmistutkimuksessa jää hermeneuttinen filosofia. Lauri Rauhala¹²⁹ käsittää kuitenkin hermeneutiikan vain filosofis-tieteelliseen suuntautumiseen viittaavaksi yleiskäsitteeksi vastaavalla tavalla kuin puhutaan luonnontieteiden tieteenfilosofiseen tutkimukseen kehitetystä positivismista.

Rauhala¹³⁰ pitää eksistentiaalista fenomenologiaa hermeneuttisen tieteenfilosofian päämetodinä. Eksistentiaalisella fenomenologialla tarkoitetaan yleisesti Heideggerista eteenpäin tapahtunutta fenomenologian kehitystä. Kyseessä ei ole mikään yhtenäinen koulukunta, vaan filosofoinnin perussuuntaus, jossa kehitellään edelleen Edmund Husserlin ja Martin Heideggerin esittämien ongelmien analyysia. Rauhalan mukaan tähän suuntaukseen kuuluvilla filosofeilla on tavoitteena Husserlin ja Heideggerin ajattelun yhdistäminen siten, että saavutetaan ihmisen ongelman analyysia varten kattavampi kokonaisuus kuin kumpikaan filosofioista on erikseen kyennyt löytämään. Rauhala katsoo Husserlin kokemuksen konstituution eli elämyksellisen kokemuksen kokonaisuuden analyysin ja Heideggerin ihmisenä olemisen eli olemassaolon analyysin sopivan yhteen ja täydentävän toisiaan harvinaisen hyvin, ja hän on myös onnistunut niiden yhteensovittamisessa.

Kun puhun eksistentiaalisesta fenomenologiasta, tarkoitan sillä nimenomaan sitä yhdistelmää Husserlin ja Heideggerin fenomenologioista,¹³¹ joka on Rauhalan toteuttama.¹³²

129 Rauhala, L. 2005. Hermeneuttisen tieteenfilosofian analyysseja ja sovelluksia. Helsinki: Yliopistopaino, 15.

130 Mt.

131 Husserlin alkuvaiheen fenomenologiaa voidaan luonnehtia realistiseksi fenomenologiaksi, josta hän kehitti myöhemmin transsendentaalisen fenomenologiansa. Heideggerin fenomenologiaa voidaan puolestaan luonnehtia hermeneuttiseksi tai eksistentiaaliseksi fenomenologiaksi. Vrt. Smith, D. W., 2013. Phenomenology. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, <http://plato.stanford.edu/entries/phenomenology/>, luettu 17.12.2013.

132 On syytä korostaa, että Rauhalan eksistentiaalinen fenomenologia on hänen oma ainutlaatuinen kehityksensä, johon hän on yhdistänyt vain jotain Husserlilta ja Heideggerilta ja sen lisäksi hän on ottanut paljon vaikutteita myös monista muista lähteistä. Husserl ja Heidegger on siten ymmärrettävä vain viitteellisinä eikä kenenkään pidä luulla, että Rauhalan filosofian voisi palauttaa Husserlin tai Heideggerin filosofioihin. Niiden tutkiminen ei siten juurikaan tuo lisävalistusta Rauhalan eksistentiaaliseen fenomenologiaan, vaan saattaa jopa hämärtää ja vääristää siihen liittyviä käsityksiä.

Rauhalan eksistentiaalis-fenomenologista ajattelua koskevan kehitystyön tavoitteena on luoda sellainen filosofinen perusta, että sitä voidaan hyödyntää myös käytännössä inhimillisen elämyksellisen kokemuksen ymmärtämiseksi. Fenomenologisen analyysin lähtökohtana on ihmisen tajunta, joka käsitetään inhimillisen kokemuksen kokonaisuudeksi, jota kutsutaan myös merkityssuhteista muodostuvaksi subjektiiviseksi maailmankuvaksi. Maailmankuvan eksistentiaaliseen olemassaoloon ja elämäntilanteeseen liittyvien ehtojen huomioimisen lähtökohtana Rauhala käyttää Heideggerin tilaation käsitettä, jonka hän on ottanut myös yhdeksi ihmiskäsityksensä olemuspuoleksi. Ihmisen auttamistoiminnassa on usein syytä tarkastella ihmisen tajuntaa ja tilaatiota myös erikseen, mutta käytännössä ne kietoutuvat lopulta yhteen siten, että ihmisen maailmankuvassa, kokemuksen kokonaisuudessa, ne esiintyvät ikään kuin sisäkkäin. Ihmisen situationaalinen historiallisuus vaikuttaa maailmankuvan syvärakenteeseen erilaisten tapahtuneiden eksistentiaalisten valikoitumien kautta. Koska uudet elämykselliset kokemukset kiinnittyvät olemassaolevaan, historiallisista merkityssuhteista rakentuneeseen verkostoon, se toimii kaiken uuden ymmärtämisen horisonttina tai ymmärtämisyhteytenä. Toisin sanoen, kuljetamme mukanaamme kaikkea sitä, mitä olemme elämässämme kohdanneet että sitä, miten olemme sen kokeneet.¹³³

Eksistentiaalisessa fenomenologiassa ei keskitytä siten pelkän kunakin hetkenä tapahtuvan, puhtaasti kokemuksen tarkasteluun, vaan siinä otetaan huomioon myös maailmankuvan merkityssuhteiden muodostuminen sen perusteella, mistä merkityssuhteet ovat peräisin. Toisin sanoen, eksistentiaalis-fenomenologisessa filosofiassa ja siihen perustuvassa ihmisen ymmärtämisen pyrkivässä toiminnassa tavoitellaan kokemuksen transsendentaalisten ehtojen käsittämistä. Sekä tajunnassa jo aikaisemmin koettu ja jollain tavalla ymmärretty että ihmisen olemassaolon tilaation rajaama perusta (eksistentiaaliset rakennetekijät) muodostavat kaiken tulevan kokemuksen ja ymmärtämisen transsendentaaliset ehdot.¹³⁴ Näiden ehtojen käsittäminen auttaa ymmärtämään, miksi joku arvottaa, tuntee, suhtautuu tai toimii jossain

133 Viktor Frankl'n logoteoria on myös fenomenologinen oppi, joka kiinnittyy eksistentiaaliseen ja transsendentaaliseen fenomenologiaan. Frankl jakaa teoriansa ja siihen perustuvan käytännön ihmistyön eksistenssianalyysiin ja logoterapiaan, joista ensiksi mainittu vastaa tilaation eksistentiaalista analyysia ja jälkimmäinen on luonteeltaan tajunnallista fenomenologista työskentelyä.

134 Rauhala, L. 2005. Hermeneuttisen tieteenfilosofian analyyseja ja sovelluksia. Helsinki: Yliopistopaino, 15.

tilanteessa ”välttämättä” jollain määrättyllä tavalla sikäli kun hän ei käytä tahdonvapauttaan tahtoa olla siinä tilanteessa jollain toisella tavalla.¹³⁵

Eksistentiaalinen fenomenologia on siis hermeneutiikan periaatteiden soveltamista ihmisen elämyksellisen kokemuksen eläytyvään ymmärtämiseen. Filosofisen hermeneutiikan merkittävin edustaja Hans-Georg Gadamer¹³⁶ tuo hermeneutiikkaan eettisen ulottuvuuden, joka vaatii meitä asettumaan dialogiseen suhteeseen kohtaamamme inhimillisen todellisuuden kanssa.

Emmanuel Levinas luetaan milloin transsendentaalisen fenomenologian ja milloin taas eksistentiaalisen fenomenologian kehittäjiin kuuluvaksi. Tällaiset luokittelut ovat kovin keinotekoisia, koska jokainen filosofi luo oman ainutlaatuisen filosofiansa, jossa voi olla aineksia lukemattomista muista filosofioista aina antiikin ajoista lähtien. Esitetyt määreet viitannevat kuitenkin siihen, että Levinas ottaa oman filosofiansa lähtökohdaksi sekä Husserlin transsendentaalisen fenomenologian että Heideggerin eksistentiaalisen fenomenologian. Lisäksi hänen filosofiansa taustalla on sokraattinen filosofia.

Fenomonologisen filosofian kehitys on toisinaan jaettu kolmeen historialliseen kehitysvaiheeseen,¹³⁷ joka vaikuttaa jollain tavalla perustellummalta kuin luokittelu erilaisiin ”koulukuntiin”. Esimerkiksi Nicolai Hartmanin, Edmund Husserlin ja Max Schelerin voidaan katsoa edustavan fenomenologisen filosofian ensimmäistä vaihetta. Ensimmäisen vaiheen päätyminen alkoi Heideggerin julkaistua fundamentaaliontologisen pääteoksensa *Sein und Zeit* (Oleminen ja aika). Heideggerin lisäksi toisen vaiheen kärkinimiin kuuluvat mm. José Ortega y Gasset ja Maurice Merleau-Ponty. Kolmannen vaiheen kirkkaimpiin tähtiin kuuluu Levinas, joka korosti ainutlaatuisena

135 En katso tarkoituksenmukaiseksi ryhtyä kuvailemaan tämän tarkemmin tajunnan fenomenologiaa yleensä tai eksistentiaalista fenomenologiaa erityisesti. Rauhalan teoksista samoin kuin omasta väitöskirjastani löytyy laajasti sekä teoreettista että käytännönläheistä aineistoa aiheesta. Aikomukseni on myös kirjoittaa erillinen kirja fenomenologisesta ihmistyöstä.

136 Erna Oeschin mukaan. Ks. Oesch, E. 1994. Totuus ja metodi hermeneutiikassa. Niin & näin 1 (2), 9–12.

137 Ks. Ks. Hankamäki, J. 2008. Dialoginen filosofia. Teoria, metodi ja politiikka. Toinen, uudistettu painos. Helsinki: BoD.

persoonana olemista ja hänen dialogisia suhteitaan toisiin.¹³⁸ Levinasin¹³⁹ mukaan toisen kokonaisvaltaiseen kohtaamiseen perustuva dialogisuus voisi muodostaa eettisen toiminnan ytimen niin, että etiikka voitaisiin asettaa ”ensimmäiseksi filosofiaksi”, joka luo perustan kaikelle muulle filosofialle.¹⁴⁰ Pitäen tämän lähtökohtana, Levinas ei pyri kehittämään omaa etiikkaansa, vaan etsimään sille merkityksiä.

Koska sanaa ”dialogi” käytetään arkikielessä kuvailemaan lähes mitä tahansa jutustelua vastoin sen dialogifilosofista merkitystä, ja muutoinkin siitä on tullut eräänlainen muotisana, joka on tyhjentynyt alkuperäisestä sisällöstään, puhun jatkossa mieluummin aidosta (autenttisesta) tai eettisestä kohtaamisesta – tai näitä tarkoittaen pelkästä kohtaamisesta. Yhtä hyvin voisın puhua myös vastuullisesta kohtaamisesta osana ihmisen perustavanlaatuista ja kokonaisvaltaista vastuullisena olemisen eetosta, jota myös Viktor Frankl korostaa. Kohtaamisen periaatteet ovat minulle siten identtisiä filosofisesti ymmärretyin dialogin periaatteiden kanssa ja toisaalta kohtaaminen on myös jotain kokonaisvaltaisempaa ihmisten lähentymistä – läheisenä olemista eettisenä tekona ja vastuullisena suhteena¹⁴¹ – kuin puhdas dialogi. Sanapari dialoginen kohtaaminen olisi tällöin toistoa ilman lisäinformaatiota tai sen huomioonottamatta jättämistä, mitä kaikkea muuta kuin dialogisuutta liittyy ihmisten toisilleen olemiseen.

Dialogisen filosofian keskeisiä käsitteitä ovat keskustelu, kohtaaminen ja toisuus.¹⁴² Koska keskustelu voidaan ymmärtää monella eri tavalla, selvitän lyhyesti, mitä sillä ei tarkoiteta ja mitä sillä tarkoitetaan tässä yhteydessä. Dialogisella keskustelulla ei tarkoiteta monologiluonteista keskustelua, jossa

138 Toinen dialogisen filosofian kärkinimi on Martin Buber, jonka teokset ovat dialogisen filosofian klassikoita. Buberin teosten *Ich und Du* (Minä ja sinä) ja *Die Schriften über das dialogische Prinzip* lisäksi kannattaa hänen filosofiansa soveltamisesta käytäntöön kiinnostuneiden tutustua Veli-Matti Värriin jo klassikoksi muodostuneeseen filosofiseen väitöskirjaan vuodelta 1997 *Hyvä kasvatus – kasvatus hyvään*, jossa hän tarkastelee dialogista kasvatusta erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta.

139 Levinas, E. 1996. *Etiikka ja äärettömyys*. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa. Helsinki: Gaudeamus.

140 Käsite viittaa Aristoteleeseen, jonka mielestä metafysiikka oli ensimmäinen filosofia, tiedon laji, joka ei ole riippuvainen mistään muusta tiedosta. Siten se oli myös tietoteoriaa edeltävä, kaikkein korkein tiede. Ks. Aristoteles. 1990. *Metafysiikka*. Teokset osa VI. Helsinki: Gaudeamus.

141 Ks. läheisyydestä myöhemmin Levinasin filosofiaa käsittelevästä luvusta 3.3.1.

142 Hankamäki, J. 2008. *Dialoginen filosofia*. Teoria, metodi ja politiikka. Toinen, uudistettu painos. Helsinki: BoD.

yksi keskustelija sanoo jotain omasta näkökulmastaan ja toinen puhuu sen jälkeen jotain muuta omasta näkökulmastaan. Toisen ajatus joko hyväksytään tai kielletään ja enimmäkseen sivuutetaan, jotta oma ajatus saadaan sanottua. Dialogisella keskustelulla ei myöskään tarkoiteta ärsyккеeksi ja reaktioksi tyypistävää vuorovaikutusta (interaktiota) tai muutenkaan keskustelua, jossa osapuolet vain kyselevät ja vastailevat keskenään.¹⁴³

Dialogisessa keskustelussa tarkoitus ei myöskään ole ryhtyä väittelemään niin, että joku yrittää kumota omilla argumenteillaan toisen esittämän väittämän osoittaakseen olevansa itse oikeassa. Hankamäki¹⁴⁴ viittaa sokraattiseen ajattelutapaan ja toteaa, että sitä seuraten dialogisessa filosofiassa suhtaudutaan ”varauksellisesti myös valvottuihin väittelyihin, sillä niissä motiiviksi nousee usein itsetehostuksen tai vaikutusvallan halu, kuten sofismissa”.

Dialogisessa filosofiassa keskusteluihin liittyy olennaisena eetos (*ethos*) tai eettinen asenne, jonka mukaan keskustelun pyrkimyksenä on vaikuttaa toisen osapuolen parhaaksi¹⁴⁵ – vaikka toisen parasta ei välttämättä voi tietääkään. Dialogisen keskustelun lähtökohtana on joka tapauksessa yleiseen ja yhteiseen hyvään pyrkivä eettisyys sekä totuuden etsintä yhdessä. Keskustelun lopputuloksena odotetaan olevan, että sen kuluessa löydetään jotain uutta tai ainakin onnistutaan avaamaan uusia näkökulmia, uusia vaihtoehtoisia tapoja suhtautua asioihin. Dialoginen keskustelu muuttaa siten väistämättä molempia osapuolia, heidän perimmäistä itseään.

Koska dialogisen keskustelun molempien osapuolien on tarkoitus kasvaa, voidaan dialogia pitää keskeisimpänä kasvatuksen muotona. Ja koska ihmisen on tarkoitus olla keskustelun aikana dialogisessa suhteessa myös omaan itseensä ja historiaansa – omaan syvimpään ihmisyyden ytimeensä, jossa hän on suhteessa transsendenttiseen universaalien arvojen maailmaan – kyse on nimenomaan arvokasvatuksesta. Dialogin osapuolina on siten kaksi tasa-vertaisella tavalla epätäydellistä, ikuisesti keskeneräistä ja vajavaista ihmistä. Kyse on siis yleisesti ihmissuhteesta ja erityisesti kasvatussuhteesta, mutta

143 Sokraattinen menetelmä, joka oli enemmän dialektiikkaa kuin dialogia, perustui nimenomaan kysymiseen ja vastaamiseen. Kysyminen ja keskustelun aiheiden asettaminen sisälsivät kuitenkin tietoista vallankäyttöä ja myös Sokrateen mielestä väärin ja ristiriitaisten uskomusten ja väitteiden kumoaminen kuului menetelmään. Ks. mt., 36.

144 Ks. mt., 37.

145 Ks. mt., 37.

ymmärrettyä kahden kasvavan, yhtä lailla ihmettelevän ja etsivän persoonan keskusteleavasta suhteesta.

Buber korostaa Minä-Sinä-symboliikallaan vaatimusta dialogin osapuolten tasavertaisuudesta, Levinas asettaa filosofiassaan toisen jopa oman itsen yläpuolelle. Yleisesti katsotaan, että kasvatussuhde ei voi olla aidosti dialoginen. Olen eri mieltä. Pitkäaikainen kokemukseni nuorten kasvattamisesta on osoittanut ensinnäkin, että myös nuoret pyrkivät vaikuttamaan heitä ”kasvattaviin” aikuisiin jonkin suuntaisesti jossain tarkoituksessa. He pyrkivät suostuttelemaan aikuisia ja myös manipuloimaan sekä toisinaan jopa kiristämään tai uhkailemaan. Nuoret ovat usein niin taitavia vaikuttamispyrkimyksissään, etteivät aikuiset aina edes huomaa, mitä tapahtuu, vaan he menevät tiedostamattaan sinne, minne nuoret heitä ohjaavat. Nämä pyrkimykset korostuvat ryhmätilanteissa.

Toiseksi ja paljon olennaisempaa on, että aikuisilla on usein paljon enemmän opittavaa aidosta ja välittömästä, viattoman avoimesta ja ihmettelevästä suhtautumisesta maailmaan, kuin nuorilla on aikuisilta. Koska arvoihin suhteissa oleminen edellyttää juuri tämän kaltaista avautumista maailmalle, voi kasvatussuhde olla mitä antoisin, luovin ja rikastuttavin kokemus vastavuoroisesta ja ennen kaikkea yhdessä oppimisesta. Ja koska kyse on aina ainutkertaisesta, tilannekohtaisesta kohtaamisesta kahden omalla ainutlaatuisella tavallaan epätäydellisen persoonan välillä, on uuden ymmärryksen kehkeytyminen erilaisesta arvokkaasta ja hyvästä aina mahdollista. Jokainen kohtaaminen yksittäisen nuoren ja aikuisen – kuten muidenkin ihmisten – kesken on aina ennalta-arvaamaton vaikutuksiltaan, joka sillä on molemminpuoliseen kasvuun kohti eettisesti vastuullisen ihmisyyden ihannetta.

Edellä kuvatun kaltainen aito kohtaaminen¹⁴⁶ on mahdollista vain, jos nk. kasvattaja asennoituu suhteeseen ennakkoluulottomasti, varauksettomasti ja myönteisesti avautuen toiselle (tässä tapauksessa itseään kronologiselta iältään nuoremmalle) ihmiselle hänen toiseutensa ja persoonuutensa tunnustaen sekä vastaanottavaisena kaikelle, mitä hän voi toiselta ja yhdessä hänen kanssaan oppia elämän ja arvojen totuuksista. Hänen on myös kyet-

146 Väärinkäsitysten välttämiseksi on syytä korostaa, että tässä tarkoitettu aito kohtaaminen – Buberin käsittein Minä-Sinä-suhde – on aina vain hetkittäinen, mutta ideaalina kuitenkin kaiken aikaa tavoiteltava. Käytännössä se voi rakentua vain tilannekohtaisessa kohtaamisessa toisen kanssa. Pääasia on, että kasvattajan pyrkimyksenä on saavuttaa tämän kaltainen aito kohtaaminen kasvatetaviensa kanssa edes ajoittain.

tävä heittäytymään koko olemuksellaan kokemuksen yhteiseen virtaan, avatava omat tajunnalliset horisonttinsa ja annettava niiden sulautua yhteen toisen kanssa yhteisen todellisuuskokemuksen ja kontekstin saavuttamiseksi. Tavoitteena on tulla tietoiseksi sekä toisen ymmärryksestä että omastaan, aikaansaada vastavuoroinen ymmärrysyhteys ja rakentaa yhdessä molemmille hyvän elämän ideaalin suuntaista uutta ymmärrystä.¹⁴⁷

Toisen toiseuden ja persoonuuden tunnustamisen lisäksi olennaista tasa-vertaisessa kasvatus- tai kasvamissuhteessa on myös sen tunnustaminen, että Minä tarvitsen Sinua tullakseni itsekseeni. Toisen persoonan – oli hän iältään miten nuori tahansa¹⁴⁸ – mitään kokemusta ei tulisi väheksyä, onhan se hänelle ja siten ihmisyksilölle todellista kokemista, josta voi oppia jotain. Viisas kanssakasvava suhtautuuikin herkästi toisen kasvavan koko ihmisenä olemiseen ja kaikkeen siihen liittyvään eli suhtautuu häneen kokonaisvaltaisenä ihmisenä. Tällöin hän ottaa välimatkaa omasta itseriittoisuudestaan ja itsekeskeisyydestään yhteisyyteen ja kanssaolemiseen sekä toisen, mutta myös oman itsensäkin vuoksi. Kyky kasvaa ja kehittyä itse on looginen perusedellytys sille, että voi kuvitella olevansa pätevä edistämään jollain kohdallisella tavalla toisten kasvua ja kehittymistä. Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, että kasvattajan muodollisessa asemassa toimiva ihminen kykenee paljastamaan itsensä kasvatettaviensa edessä epätäydellisenä. Kuitenkin se, että pystyy rohkeasti tunnustamaan oman haavoittuvuutensa, erehtyväisyytensä ja kyvyttömyytensä puolustautua kaikilta mahdollisilta hyökkäyksiltä, on oman kokemukseni mukaan jopa välttämätön ehto aidon kohtaamisen edellytysten muodostumiselle.

Aito kohtaaminen rakentuu käytännössä kyselemiselle ja kuuntelemiselle, jossa kyselemisessä pyritään avaamaan kaikki omat ymmärtämisyhteydet, tajunnan syvät horisontit, ja kuuntelemisessä pyritään kuulemaan nuorta koko omalla olemuksella. Tällöin voidaan saavuttaa sellainen turvallisuuden ja luottamuksen tunne, että nuori uskaltaa puhua mistä tahansa.

147 Ks. Silkelä, R. 2003. Aito kohtaaminen opetusharjoittelun ohjaamisessa. Teoksessa: R. Silkelä (toim.) Tutkimuksia opetusharjoittelun ohjaamisesta. Joensuu: Suomen harjoittelukoulu, 79–84.

148 Ajattelen tässä kuitenkin lähinnä vähintään esikouluikäistä ja sitä vanhempia lapsia ja nuoria, ks. väitöskirjani luku 6.4.3 Nuori persoonana. Toisaalta sitäkin nuoremmilta pikkulapsilta voi oppia paljonkin sellaista suhtautumista elämään, joka helpottaisi aikuistenkin maailmassa olemista. Kadotamme kuitenkin lapsuuden viattomuuden ja välittömyyden mitä aikuisemmaksi tulemme ja täytyimme kaikenlaisilla vioilla ja välillisillä arvostuksilla.

Tällainen kohtaamisessa oleminen on täysin jotain muuta kuin pyrkimystä hankkia tietoa toisesta ja hallita sekä tietoa että toista sen avulla. Tavoitteena ei myöskään ole saada toista hyväksymään omia subjektiivisia käsityksiä esimerkiksi universaaleista arvoista, eikä edes saavuttaa keskinäistä yhteisymmärrystä niistä, vaan ymmärryssyhteys toisen kanssa ja sitä kautta edellytys luoda yhdessä jotain molemmille uutta tai aiempaa selkeyttävää ymmärrystä niiden olemuksesta ja maailmassa ilmenemisestä.

Aitoa kohtaamista voidaan kuvailla myös siten, että ihminen lahjoittaa siinä omaa olemistaan toisen hyväksi. Parhaimmillaan se on siis olemista toiselle ja toista varten – itsestään ja itsensä antamista eettisesti ja vastuullisesti toisen hyväksi. Yleensä korostetaan, että tämän tulisi tapahtua vain toisen itsensä vuoksi. Tällä tarkoitettaneen, että eettisesti ajatellen ei ole minkäänlaista oikeutta odottaa saavansa itse jotain vastineeksi tällaisesta toiminnasta. On kuitenkin varauduttava siihen, että itsekin muuttuu samalla jollain tavalla paremmaksi ihmiseksi ja sille on myös oltava vastaanottavainen. Muutoin syyllistyisi mielestäni jonkinlaiseen kuvitelmaan omasta ylemmyydestä ja paremmuudesta vähäisempiensä ja huonompiensa elämän parantajana. Tällaiseen auttajan syndroomaan ei pidä sairastua, vaan on kyettävä olemaan nöyrä ja hyväksymään myös oman kasvun mahdollisuus jopa ja ehkäpä ennen kaikkea kaikkein vähiten muilta vaativien ihmisten avulla.

Palaan vielä ”puhtaaseen” dialogiin keskusteluna. Dialogisuuden perusidea on keskustella siitä, mitä elämässä on koettu eli erilaisista koetuista asioista ja niiden laadusta.¹⁴⁹ Suhdetta toiseen ihmiseen tulee leimata aito tahto ymmärtää häntä, jolla tarkoitan pyrkimystä ymmärtää toista fenomenologis-hermeneuttisessa mielessä. Toisen oman elämän, hänen yksilöllisen arkisen elämäntilanteensa, situaationsa, ja siihen perustuvien tajunnallisten – joko situaatiota vastaavien tai siitä vieraantuneiden – kokemustensa on siten oltava keskuksena, jonka ympärillä liikutaan *keskus-telussa*. *Keskus-telussa* käyskennellään siis keskuksen, teemana olevan asian, ympärillä, kunnes osallistujien keskelle ikään kuin pöydälle noussut kaikkien nähtäväksi jokin uusi kokemus.¹⁵⁰ Tämä kehkeytyy sitä kautta, että etsitään yhteyttä toiseen ihmiseen pyrkimällä ymmärtämään häntä sekä olemalla kiinnostunut – ja osoittamalla jopa innostuneisuutta – hänen asioille antamistaan merkityk-

149 Silkelä, R. 2003. Aito kohtaaminen opetusharjoittelun ohjaamisessa. Teoksessa: R. Silkelä (toim.) Tutkimuksia opetusharjoittelun ohjaamisesta. Joensuu: Suomen harjoittelukoulut, 79–84.

150 Ks. Salovaara, P. 2007. Ajattelun haaste filosofin vastaanotolla. Niin & näin 14 (4), 31–35.

sistä ja hänen maailmankuvastaan. Samalla oma suhde teemana olevaan asiaan muuttuu kahden perspektiivin välille syntyvän yhteyden avulla siten, että kehittyä jotain sellaista uutta, mitä kumpikaan ei olisi voinut yksinään luoda.¹⁵¹

Veli-Matti Värri¹⁵² tiivistää edellä laveasti kuvailemani dialogifilosofian perusajatuksen seuraavasti:

Alussa oli suhde (*Beziehung*). Ensijainen ei ole Minä eikä Sinä, vaan kohtaaminen (*Begegnung*), ja siinä kahden kohtaavan välille syntyvä tila, johon Buber viittaa saksankielisellä termillä *Zwischen* – välillä oleva, välitila. Kohtaaminen välittömässä tapahtumassa syntyvä välitila on molemminpuolisuutta (*Gegenseitigkeit*), joka ei ole kummankaan kohtaavan subjektin aikaansaannosta. Buberin välitila on ihmisen eksistenssissä perimmäistä – se antaa perustan niin Minälle, intersubjektiivisuudelle kuin etiikallekin. Se on redusoimaton ontologinen lähtökohta, joka mahdollistaa ulospääsyn individualismin ja kollektivismin joko–tai-umpikujasta, joka estää ihmisen persoonallisen olemassaolon ja vastuun toteutumisen.

3.3 Kohtaamisetiikka ja eettinen kohtaaminen

Kun perustin nuorisokasvatusjärjestö Non Fighting Generation ry:n vuonna 1996, otin käyttöön käsitteen *kohtaamispedagogiikka* kuvastamaan yhtäältä sitä kasvatusoppia, jonka ytimessä on nuoren aito kohtaaminen ja toisaalta sitä kasvatustaitoa, jonka avulla tämä toteutuu konkreettisesti kasvatus-todellisuudessa. Kohtaamispedagogiikan taustalla vaikuttavaa arvofilosofista oppia voidaan vastaavasti kutsua *kohtaamisetiikaksi*.

Ihmisen olemus on siinä, että ihminen kohtaa toisia ihmisiä moninai-sissa ihmisjoukoissa, joissa hän on toisten kanssa. Ihmisenä oleminen on siten perustavalla tavalla yhdessä olemista, toisten-kanssa-olemista. Ihmisen

151 Laine, T. 2008. Filosofaa dialogisissa suhteissa. Teoksessa: T. Tomperi & H. Juuso (toim.) Sokrates koulussa – Itsenäisen ja yhteisöllisen ajattelun edistäminen opetuksessa. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura, 266–282.

152 Värri, V-M. 2004. Hyvä kasvatusta – kasvatusta hyvään: Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta. Akateeminen väitöskirja. 5. painos. Tampere University Press, 65.

olemus ei siten ole pelkkä yksilöys eli se, että joku on yksilö. Ihmiselle on ominaisempaa olla suhteissa toisiin kuin korostua yksinäisenä, toisista eristäytyneenä ja irrallisena yksilönä. Lauri Rauhalan ihmiskäsityksen situationaalisuus ihmisen yhtenä olemuspuolena kuvastaa juuri tätä perustavanlaatuisia suhteissa olemista oivallisesti. Ihmisenä olemisen keskeinen olemus on suhteissa oleminen maailmaan siten, että jokainen ihminen on pala maailmaa ja osa palapeliä, jossa hän on kiinnittynyt lukuisiin toisiin paloihin. Toisten palojen kohtaaminen on väistämättömyys.

Kohtaamme toisemme jossain kohdassa, paikassa, mutta kohtaaminen ei varsinkaan nykyaikana välttämättä edellytä jotain yhteistä fyysistä paikkaa, vaan ensisijaisesti kyse on siitä, että luomme asenteillamme edellytykset keskinäiselle aidolle kohtaamiselle. Kyse on siten fyysisen paikan sijaan tai lisäksi *henkisestä tilasta*, jossa voimme kohdata toinen toisemme sellaisina todellisina persoonina, joita olemme, ilman, että mikään meidän ulkopuolinen voi vaarantaa aitouttamme. Kun molemmat olemme aitoina itsellemme, olemme sitä väistämättä myös toisillemme. Tällöin ylitämme kaiken välillämme olevan tai vältämme minkään tulemasta meidän väliimme kohtaamistamme heikentämään. Näin voimme välittää toisillemme vapaasti kaiken mitä tahdomme toisillemme itsestämme välittää tai sallimme itseltämme välittyvän toiselle. Itse asiassa voimme niin tahtoessamme vapautua tahtomisestakin, jolloin kaikki voi vapaasti virrata välillämme siten, että se välittyy aitona ja alkuperäisenä toinen toisillemme.

Rauhalan situationaalisuuden käsitteeseen sisältyy se, että toisessa on aina osa minua samoin kuin minussa on aina osa toista. Situaatioidemme kietoutuneisuudesta johtuen meissä on aina jotain yhteisesti tuntemaamme, joka luo edellytyksiä ainakin jonkinasteiseen samaistumiseen ja sitä kautta aitoon ja välittömään kohtaamiseen.

Eettisesti on tärkeää, että kohtaavat persoonat antavat toisen vaikuttaa itseensä sellaisella tavalla, joka luo jotain sellaista uutta molemmissa, joka kummallekaan ei olisi ollut mahdollista ilman toista. Tämä edellyttää, että kumpikin tunnustaa toisensa vaikuttamaan kykeneväksi persoonaksi. Toista ei siis havainnoida ensin jonain kohteena, johon sitten pyritään suhtautumaan eettisesti. Sen sijaan toinen nähdään ja tunnustetaan alunalkaenkin tasavertaiseksi kohtaamiskumppaniksi. Vaikuttaminenkaan ei silloin ole eettisesti arveluttavaa vaikuttamista tai piilovaikuttamista, jota kutsutaan indoktrinaatioksi. Pyrkimyksenä ei ole pakotettu yksimielisyyttä, vaan pakot-

tamaton yhteinen merkitys sille, mitä kohtaamisessa kehkeytyy. Samanlais-
tumisen sijaan molemmat säilyvät erilaisina ja erillisinä persoonina, vaikka
he jakavat jotain keskenään.¹⁵³

Johann Wolfgang von Goethe on tunnetusti sanonut: ”Joka kohtelee
ihmisiä sellaisina kuin he ovat, tekevät heistä huonompia. Mutta joka
kohtelee heitä sellaisina mitä he voisivat olla, tekevät heistä parempia.” (*Wer
die Menschen behandelt wie sie sind, macht sie schlechter. Wer sie aber behandelt
wie sie sein könnten, macht sie besser.*) Tällaista toisen kohtelua voidaan kutsua
kunnioituksen tunnustusasenteeksi. Immanuel Kantin mukaan alaikäisyys
on kykenemättömyyttä käyttää omaa järkeään ilman toisen opastusta.¹⁵⁴
Kun toista ihmistä kohdellaan kunnioittavasti aitona persoonana, on sen
päämääränä, että häntä edesautetaan kehittymään henkisesti täysi-ikäiseksi
riippumatta hänen sen hetkisestä kronologisesta iästään. Toisin sanoen hänet
pyritään kohottamaan henkisesti sellaiselle tasolle, jolle hän voi kehittyä ja
jolle hänen myös pitäisi pystyä kehittymään.

Beda Wicki perustelee sekä useiden muiden tutkijoiden ajatusten¹⁵⁵ että
omien empiiristen esimerkkien avulla¹⁵⁶, että lapsessa on jo esikouluiässä
henkistä kyvykkyyttä, joka voi myös ilmetä käytännössä, mikäli siihen
vedotaan. Kunnioittava asennoituminen lapseen tai nuoreen on konkreet-
tista tämän henkisyyteen vetoamista. Kun häntä kohdellaan sellaisena, mitä
hänen tulisi olla ja mitä hän voi olla, hänestä myös tulee, mitä hänen tulisi
olla ja mitä hän voi olla: *tasavertainen kohtaamiskumppani ja kanssakeskus-
telija*. Tällöin iältään vanhempi ei yritä saada itseään nuorempaa uskomaan
johonkin vain siksi, että hän väittää niin, vaan hän sitoutuu myös käymään
avointa ja vapaata keskustelua, jossa kaikkea esille tulevaa harkitaan ja
arvioidaan.

Asennoituminen kunnioittavasti nuoreen ilmenee ensinnäkin hänen
ihmisarvonsa kunnioittamisena. Koska hän on yhtä paljon ihminen kuin

153 Ks. Hankamäki, J. 2008. Dialoginen filosofia. Teoria, metodit ja politiikka. Toinen, uudistet-
tu painos. Helsinki: BoD.

154 Koivisto, Juha, Mäki, Markku & Uusitupa, Timo (toim.) 2007. Mitä on valistus? Tampere:
Vastapaino. <http://www.vastapaino.fi/vp/ekirjat/valistus.pdf>.

155 Wicki, B. 1991. Das Kind als Person. Teoksessa: Längle, A. (Hrsg.) Das Kind als Person. Ent-
wicklung und Erziehung aus existenzanalytischer Sicht. Wien: Gesellschaft für Logotherapie und
Existenzanalyse, 14–26.

156 Wicki, B. 1988. Das Kind als Person. Teoksessa: Längle, A. (Hrsg.) Entscheidung zum Sein.
Viktor. E. Frankls Logotherapie in der Praxis. München: Piper, 191–213.

iältään vanhemmatkin, nämä ovat olleet ihmisiksi hänen kanssaan ja kohdelleet häntä kohteliaasti, mitä kaikilla samanarvoisin ihmisoikeuksin syntyneillä ihmisillä on oikeus vaatia toisiltaan. Vanhemmat ihmiset suhtautuvat nuoreen siten, että hänessä on mahdollisuuksia arvokkaaseen ja hyvään aivan samalla tavalla kuin kaikissa ihmisiksi syntyneissä olennoissa on. Sitä täydentää usko ja luottamus siihen, että nuori on persoona, jonka persoonallisuuden on mahdollista kasvaa ja kehittyä nuorena piilevien yksilöllisten arvokkaiden ja hyvien aineiden mukaisesti.

Kun nuorta kohdellaan persoonana, merkitsee se automaattisesti sitä, että hänen katsotaan olevan keskustelukumppani, jonka kanssa voi olla vastavuoroisessa vuorovaikutussuhteessa. Tämä ei tarkoita lapsen ja vielä nuorekaan erityisyyden unohtamista siltä osin, että tämä ei vielä voi pohtia aikuisen tavoin aikuisten olennaisina pitämiä kysymyksiä. Hän voi kuitenkin ajatella niitä lapselle tai nuorelle samoin kuin omalle yksilölliselle persoonallisuudelleen ominaisella tavalla. Oman nuoruusiän ohittaneet eivät enää voi tuntea tämänhetkisen nuoren käsitejärjestelmää ja kokemismaailmaa. Siksi nuoreen on asennoiduttava kanssaihmetelijänä ja kumppanina sellaisen yhteyden etsinnässä, joka mahdollistaa keskinäisen ymmärryksen. Vanhemman ihmisen on usein oltava itse aloitteellinen, jotta hän saisi lapsen kiinnostumaan haluamastaan asiasta. Edellytyksiä alkuun pääsulle luovat kiinnostuksen osoittaminen lapseen itseensä sekä ulkoisesti näkyvä ja todellisesti aito innostuneisuus kyseiseen asiaan. Mitä lähempänä itse asia, tai ainakin tapa lähestyä sitä, ovat lapsen elämismaailmaa, sitä luontevammin voidaan päästä aiheeseen. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä tärkeämpää onkin ”elävöittää” aiheen tarkastelutapoja lapsen elämismaailmaa ja hänelle ominaisia eläytymiskeinoja mukaileviksi.

Kun lapsen asennoidutaan hänen persoonuuttaan kunnioittavalla tavalla, hänen esittämät väittämät otetaan vakavasti. Niihin suhtaudutaan ehdotuksina, joiden pätevyys edellyttää yhteistä arviointia. Mitä vanhemmaksi nuori tulee, sitä yleisemmin tunnustetaan, että hänellä on kokemuksia elämästä ja katsomus maailmasta sekä ajatuksia, jotka ovat kuulemisen arvoisia. Tämän perusteella häneltä voidaan vastaavasti edellyttää myös arvostelukykyisyyttä ja autonomista ja itsenäistä järjenkäyttöä. Nuori käsitetään siis itsenäiseksi ajattelijaksi ja toimijaksi ja häntä kohdellaan sen mukaisesti arvostelukykyisenä kommunikaatiokumppanina, kanssasubjektina jonkin yhteisesti merkityksellisen luomisessa.

On selvää, että kaikki, mitä olen edellä puhunut suhteesta lapseen tai nuoreen, pätee kahden (tai usean) aikuisen välisessä kohtaamisessa. Voidaan kuitenkin kysyä, päteekö tämä myös kohtaamiseen älyllisesti vaikeasti vammaisen ihmisen kanssa. Ehkä on kysyttävä erikseen, voidaanko heitä pitää ihmisoikeuksia ja arvoja omaavina ihmisinä ja toisaalta, voidaanko heidät tunnustaa persooniksi. Kaiketi jokainen eettisenä pidettävä ihminen ajattelee, että vaikeasti vammaisellakin on luontaisia oikeutta ja arvokkuutta pelkästään siksi, että hän on ihminen.¹⁵⁷ Persoonuuden kriteerinä pidettiin edellä kommunikointikykyä. Jos lähdetään siitä, että älyllisesti vaikeasti vammaisen potentiaalinenkin kyky kommunikoida tai sen yrittämiseen on vajavaisempi kuin terveen vastasyntyneen tai hyvin nuoren ihmislapsen, on kysymys persoonuuden tunnustamisesta ”syväeettinen”.

Mielestäni kysymystä ei voida ratkaista yleisellä tasolla, vaan jokaisen on tehtävä ratkaisunsa itse sen perusteella, miten hän suhteensa kyseiseen vaikeasti vammaiseen kokee. Toisin sanoen, katsooko hän kykenevänsä kommunikoida kyseisen ihmisen kanssa siten, että siinä tapahtuu aitoa kohtaamista. Kerron esimerkin hetkestä dementoituneen isäni kanssa ennen hänen kuolemaansa. Pidimme toisiamme kädestä kiinni – minä toki vahvemmin kuin fyysisesti jo liikuntakyvyttömäksi heikentynyt isäni. Koin siinä hetkessä välillämme tapahtuvan valtavasti vuorovaikutusta, jossa selvitimme keskinäisiä suhteitamme ja vapautimme toisemme siihen liittyvästä syyllisyyden taakasta. En näe mitään syytä olla uskomatta siihen, että isäni koki minun yrittävän antaa anteeksi hänelle sekä siihen, että hän hyväksyi anteeksiantoni vapauttavana. Välillämme vallitsi vahva henkinen yhteys siitä huolimatta, että isäni oli jo fyysisesti ja psyykkisesti hyvin heikko. Tai täsmällisemmin, isäni ja minun välillä tapahtui kohtaamista meidän molempien henkisen tajunnallisuuden avulla. Viktor Frankl korostaakin, että ihmisen persoonallinen henkinen ei koskaan sairastu samalla tavoin kuin hänen fyysinen ja psyykinen olemuspuolensa tekevät.¹⁵⁸

157 Eettinen ihminen ajattelee todennäköisesti yleensä myös, että luontaiset oikeudet ja arvot eivät ole jollain välttämättömyydellä rajattavissa yksinomaan ihmislajiin kuuluville olennoille.

158 Lauri Rauhala ilmaisee saman toteamalla, että merkityssuhteet eivät voi koskaan sairastua, vaikka ne olisivat kuinka vääristyneitä tai virheellisiä tahansa. Toisin sanoen, kaikki mitä ihminen mihin tahansa suhteissa kohtaamisessa tajunnassaan kokee, merkitsee hänelle jotain. Ks. Rauhala, L. 1984. Rakkaudesta merkityssuhteena. Teoksessa: E. Saarinen, L. Alanen & I. Niiniluoto (toim.) Rakkauksen filosofia. Helsinki: WSOY, 47–55.

On myös syytä todeta, että kukaan meistä ei ole täydellinen ihminen – tässäkään suhteessa. Uskon, että jokaisella meistä on jonkinlaisia rajoituksia eettisessä kyvyssämme kohdata joitakin persoonia heidän potentiaalista tai olevaksi todellistunutta persoonuuttaan vastaavasti. Toisaalta esimerkiksi Lauri Rauhala ja Viktor Frankl korostavat ihmisen ainutlaatuisuutta ja erityisesti Frankl persoonan ainutlaatuista epätäydellisyyttä. Meidän arvomme ja merkityksemme persoonana on keskeisesti siinä, että olemme kaikki omalla yksilöllisellä tavallamme epätäydellisiä ja siinä suhteessa välttämättömiä ja korvaamattomia. Maailma olisi epätäydellisempi ilman ketä tahansa yksittäistä ihmistä. Kukaan ei siis ole korvattavissa kenenkään toisen toimesta. Tarvitsemme kaikki täydellistymiseemme niitäkin ihmisiä, joita jostain syystä pelkäämme heidän erilaisuutensa takia.

Pelkkä erilaisuus ja siitä aiheutuvat yksilölliset haasteet on kuitenkin vain suppea näkökulma kahden persoonan yhteisen, aidon kohtaamisen olemukseen. Vielä perustavammin kuin erilaisuudesta, kohtaamisessa on kyse toiseudesta. Meidän on tunnistettava ja tunnustettava toinen persoona kokonaan toiseksi, joka on erillinen itsestämme. Sen jälkeen voimme hahmotella, millä erityisillä tavoilla hän on toinen, toisenlainen kuin itse olemme. Eettisenä velvoitteenamme on kuitenkin tunnustaa hänen oikeutensa olla toinen, erillinen sellaisena kuin hän on.¹⁵⁹

Erilaisuus ja toiseus voivat käsitteinä synnyttää helposti jonkinlaisen raja-aitoja luovan vaikutelman. On kuitenkin huomioitava, että käsitteet liittyvät tässä kohtaamisen sellaiseen lähtökohtaan, että emme koskaan voi perustaa kohtaamistamme kuvitelmalle, että voisimme etukäteen tietää toisesta varmuudella jotain. Meidän olisi siis kyettävä toisen kohtaamisessa luopumaan kaikista ennakkokäsityksistämme, jopa sellaisista, jotka perustuvat aiempiin kohtaamisiimme. Tämä pätee etenkin, jos kohtaamisesta on jo kulunut sen pituinen aika, että toinen on voinut muuttua merkittävällä tavalla – *toisen*laiseksi.

Ihmiset ovat täysin samanlaisia filosofis-antropologisen ihmiskäsityksen tasolla. Ihmiskäsitystä voidaan pitää filosofisena ihmisen olemassa olemista kuvastavana rakennemallina, jossa ilmenee kaikille yhteiset olemassaolon perusmuodot. Lauri Rauhalan ihmiskäsitykset nämä ovat kehollisuus, tajunnallisuus ja situationaalisuus. Niiden yksilöllisissä sisällöllisissä toteutumissa

159 Ks. Hankamäki, J. 2008. Dialoginen filosofia. Teoria, metodi ja politiikka. Toinen, uudistettu painos. Helsinki: BoD.

– eli oman kehomme, tajuntamme ja situaatiomme osalta – olemme kaikki erilaisia. Edes identtiset kaksoiset eivät ole syntyessäänkään täysin samanlaisia. Erilaisuus on siis väistämätöntä ja siksi sen hyväksymisen pitäisi olla luonnollista. Sen sijaan, että suhtautumistamme ohjaisi tosiasioiden tunnistaminen eli samanlaisuutemme näkeminen omassa erilaisuudessaamme, pyrimme usein luomaan raja-aitoja keskinäisen erilaisuuden perusteella unohtaen perustavan samanlaisuutemme ihmisolentoina. Me itse kuitenkin päätämme, miten katsomme toisiamme, erottavalla tavalla vai hyväksyvästi, toisen ainutlaatuisesta erilaisuudesta ja erityisyydestä kiinnostuneina. Olemme kaikki vastuussa siitä, miten kohtaamme ja katsomme toisiamme arjen tilanteissa. Aina on mahdollista katsoa toista kohti hyväksyvästi ja kurottautua kohtaamaan hänet.

Aiemmin todettiin, että ”ihmiselle on ominaisempaa olla suhteissa toisiin kuin korostua yksinäisenä, toisista eristäytyneenä ja irrallisena yksilönä”. Tätä voidaan täydentää siten, että ihmiselle on ominaista suuntautua kohti toista, joka on erillinen itsestä. Rakkautta voidaan pitää kahden persoonan välisen suhteen ja siinä toteutuvan kohtaamisen korkeimpana muotona. Rakkaus on rakkautta toiseen ihmiseen koko hänen toiseudessaan. Se sisältää sekä persoonien erilaisuuteen perustuvia erottavia aineksia että pyrkimystä yhdessäoloon, harmoniaan ja ykseyteen.¹⁶⁰

Rakkaus suuntautuu rakastetun ihmisen ainutkertaiseen ja ainutlaatuiseseen olemukseen henkisenä persoonana, hänen henkiseen ytimeensä sekä syvimpään sisimpäänsä. Rakkautta voidaan kuvailla henkisenä liikkeenä kohti rakastetun ihmisen korkeinta mahdollista arvoa. Aitoa rakkautta ilmentää toisen ihmisen todellisen henkisen olemuksen ja arvojen suomien mahdollisuuksien näkeminen. Rakkaudessa rakastava ihminen ei näe rakastettua ihmistä vain sellaisena kuin hän on, vaan myös sellaisena mitä hän voi olla ja millaiseksi hänen on mahdollista tulla. Rakkaus auttaa tätä toista todellistumaan kaikkien niiden arvojen mahdollisuuksien mukaisesti, joita rakkaudessa on tullut ja jotka ovat vain siinä voineet tulla näkyviksi. Molemmipuolisessa rakkaudessa, jossa molemmat haluavat tulla kaikessa arvokkuudessaan sellaiseksi minä toinen hänet näkee, on kyse kohtaamisten

160 Ks. mt.

prosessista, jossa rakastavaiset kohottavat toinen toisensa olemassaolonsa mahdollisuuksien ääriin.¹⁶¹

Rakkaus on myös suhtautumistapa toiseen persoonaan. Tällöin se ei edellytä persoonien välillä vallitsevaa vetovoimaa eikä varsinaista kiintymystä toisiinsa. Rakkaudellisen asenteen avulla on mahdollista päästä niin lähelle toisen ymmärtämistä kuin se yleensä on mahdollista. Rakkaudellinen suhtautuminen toiseen on siten aidon kohtaamisen keskeinen keino. Rakastavan kohtaamisen avulla kehkeytyy edellytykset sellaiseen kokonaisvaltaiseen toisilleen olemiseen, jonka kautta voidaan saavuttaa kokonaan uusi kohtaamisen taso. Rakkaudellisella asenteella toisensa kohtaavat persoonat luovat itsensä ylittämisen ja toisiaan kohti transsendoinnin kautta ontologisesti uuden ”kohtaamisen paikan”. Vain tässä ”kolmannessa maailmassa” on olemassa todellista, aitoa läsnä oloa toiselle. Kumpikin asettuu siihen ollakseen läsnä toiselle ja antautuakseen toisen käytettäväksi sekä luodakseen yhteisiä arvostuksia ja merkityksiä, jotka palautuvat kohtaamisen jälkeen molempiin erikseen lisäten heidän ymmärrystään.

Rauhala korostaa, että rakkaus ei ole olemassa vasta kielen tasolla tai sen avulla, vaan ennen sitä ja siitä riippumatta.¹⁶² Käsitän, että hän viittaa siihen, että rakkautta voi ilmentää esimerkiksi yhtä hyvin asennoitumisessa kuin tunteiden ilmaisussa sanoilla tai ilman niitä. Rauhala toteaa myös, rakkaus on jotain transsendenttista, käsityskykymme ylittävää. Rakkaus on ihmisyouden ydinolemuksessa ja mahdollisuus rakkauteen ja sen ilmaisemiseen – minkä muotoista se kulloinkin onkaan – on keskeisimpiä sisältöjä siinä, miten ihmisen käsitämme. Rakkauden välttämättömänä ehtona on oman itsensä pyyteetön alttiiksi asettaminen. Tämä mahdollistaa sen, että rakkaudellisen kohtaamisen molemmissa osapuolissa heräävät mielet rakkaudesta ja sen merkityksestä. Rakkaus valtaa yhä enemmän sijaa kohtaavien persoonien kokemuksessa. Rakkaudellisen kohtaamisen ”kohteen” kokemuksessa rakkautta osoittava persoona kohoaa tavallisesti sellaiseen arvoon, että rakastettukin persoona kasvaa rakkautta synnyttävään suuruuteen persoonana. Suotuisimmillaan hän voi kasvaa siten, että kaikki muut merkityssuhteet hänen yksilöllisessä maailmankuvassaan ovat rakkaudelle alistaisia ja sen palveluksessa. Rakkaus voi siis olla erittäin voimakas ja kestävä, johon

161 Purjo, T. 2010. Aiemmin mainittu väitöskirjani.

162 Rauhala, L. 1984. Rakkaudesta merkityssuhteena. Teoksessa: E. Saarinen, L. Alanen & I. Niiniluoto (toim.) Rakkauden filosofia. Helsinki: WSOY, 47–55.

perustuu sen kohtaavien persoonien maailmankuvan kokonaisuutta rikastuttava, sitä myönteisesti sävyttävä ja inhimillistävä vaikutus.¹⁶³

3.3.1 Emmanuel Levinasin toiseusfilosofia eettisen kohtaamisen perustana

Emmanuel Levinas¹⁶⁴ pohtii kohtaamisen eettisyyttä syvällisemmin kuin ehkä kukaan toinen ajattelija on pohtinut. Lähtökohtana hänellä on ainutlaatuinen persoona, jonka absoluuttista toiseutta mikään ei saa varjostaa kahden persoonan välisessä kohtaamissuhteessa. Kohtaavien osapuolten on asetettava itsensä suhteeseen omasta perustastaan lähtien ilman, että he yrittävät millään tavoin redusoida toista samuuteen itsensä kanssa.

Levinasin filosofian keskiössä on ihmisen *vastuullisuus*, joka ei hänen mukaansa seuraa vapaudesta, vaan edeltää sitä. Vastuullisuus ei näin ollen ole mikään erityinen hyve, vaan ihmisen suhteissa olemisen tapaan kytkeytyvä perustava kyky vastata. Kyse on siis siitä, että ihminen on alkuperäisesti vastaamiskykyinen. Se on olemuksellista hyvyyttä, joka perustuu luopumiseen kaiken itsensä palauttamiseen pyrkivästä aktiivisuudesta, sikseen jättämiseen, joka tunnustaa toisen vierauden, omaleimaisuuden ja määrittelemättömyyden. Se on kykyä vastata ja vastaanottaa itsen ja toisen välillä tapahtuvassa jatkuvassa liikkeessä.¹⁶⁵

163 Rauhala toteaa myös, että rakkauden merkitystä ihmisen maailmankuvan tasapainottajana ei voi kylliksi korostaa. Esimerkiksi psyykkisissä häiriöissä, joita Rauhala pääosin tarkastelee, rakkaus on aina tavalla tai toisella keskeinen asia. Hän aprikoi myös, olisiko niitä lainkaan olemassa kuvitteellisessa täydellisessä maailmassa, jossa rakkaus oli hallitsevana ensin lasten vanhempien ja sen jälkeen heidän lastensa ja lapsista myöhemmin kasvavien aikuisten maailmankuvissa. Samaan lopputulokseen päädyin väitöskirjassani, jossa esitin väkivallan perimmäiseksi syyksi ihmisten keskinäisen rakkaudettomuuden ja siitä aiheutuvan tarkoituksettomuuden kokemuksen nuorten elämässä.

164 Levinasin suomennettujen teosten ja Hankamäen (2008) kirjan lisäksi olen perehtynyt Riikka Jokisen Jyväskylän yliopistossa tekemään yhteiskuntapolitiiseen lisensiaattitutkielmaan (1997) *Tietämättömyyden etiikka: Emmanuel Levinas modernin subjektin tuolla puolen*. Toistan kuitenkin jo aiemmin toteamani, että tarkoitukseni ei ole referoida toisten tuotoksia, vaan luoda ”minun Levinasini”. Tarkoitin tällä dialogista suhdetta, jossa Levinas toimii erilaisten tekstien välityksellä oman ajatteluni innoittajana ja tiennäyttäjänä niin, että voin kuitenkin säilyttää oman ajattelun vapauteni. Tämä merkitsee myös sitä, etten pyri minkäänlaiseen kokonaisesitykseen Levinasin ajattelusta sinänsä, kuten Hankamäki ja Jokinen selvästikin ovat.

165 Ks. Hankamäki, J. 2008. *Dialoginen filosofia. Teoria, metodi ja politiikka*. Toinen, uudistettu painos. Helsinki: BoD.

Sikseen jättäminen on oman ja toisen epätäydellisyiden ymmärtämistä ja hyväksymistä. Kohtaaminen on vapaa suorituspainesta, jota aiheuttaisi tarve muuttaa toista sen ihannekuvan kaltaiseksi, mitä itsellä on toisesta, itsestä tai täydellisestä ihmisestä sekä saada itsellensä tyydytystä tähän pyrkimisestä. Aitoon kohtaamiseen pysähdytään ja siinä viiptyillään, odotellaan, ihmetellään, ajatellaan ja harkitaan. Vain tällä tavoin on mahdollista ottaa askelia kohti toista ihmistä ja siinä sivussa myös itseän. Toinen jää silti aina arvoitukselliseksi, mittaamattomaksi ja määrittelemättömäksi. Toista ei voi koskaan ottaa haltuun, hallita sitä, mitä hän on. Hänestä ei voi saada tyhjentävää ja lopullista tietoa, vaan hän on pohjattomasti tyhjentämätön ja uusiutuva. Suhteessa toiseen vallitsee aina jännite, jonka toiseus luo kaikessa siinä, mitä siihen kätkeytyy ja mikä siinä on salaperäistä samoin kuin arvaamatonta ja ennakoimatonta. Tämä luo kohtaamiselle omat haasteensa, mutta myös kiinnostuksen löytää yhteys ja janon lisätä ymmärrystään toisesta ja toisista ihmisistä.¹⁶⁶

Levinas asettuu filosofiassaan maailman keskelle. Hänen mielestään etiikka kaipaa ennemminkin ihmisen konkreettisen tilanteen ymmärtämistä kuin kategorisen imperatiivin ja kultaisen säännön kaltaisia ihmisille asetettuja velvoitteita ja yleviä periaatteita.¹⁶⁷ Levinas ajattelee siten samansuuntaisesti kuin Lauri Rauhala, jonka ihmiskäsitykseen situationaalisuus kuuluu tekijänä, joka kuvastaa ihmisen olemassaoloa suhteessa todellisuuteen osoittaen sen, miten maailma kuuluu ihmiseen. Ihmisen maailmasisäisyyden kautta tulee ilmeiseksi, mitä ihmisen vastuullisena oleminen merkitsee käytännössä. Ihmisenä oleminen on alkuperäisesti eettisenä olemista.

Levinas korostaa, että ihmisen kehon ääriviivat piirtävät rajan itsen ja toisen välillä. Paradoksaalisesti toinen paljastuu keskinäisessä kohtaamisessa toiseksi, sitä erillisemmäksi ja vieraammaksi, mitä lähemmässä fyysisessä kosketuksessa olen häneen. Tällöin syntyy konkreettinen ja alkuvoimainen kokemus toisen ihmisen autenttisesta ainutlaatuisuudesta. Toisen kasvojen edessä ihmiseltä riisutaan anonymisyys ja oleminen saa henkilökohtaisen ja eettisen merkityksen. Ihminen tunnistetaan ja tunnustetaan persoonaksi, joka ei ole vaihdettavissa kehenkään. Koska hän ei ole vaihdettavissa, on hän

166 Ks. mt.

167 Ks. mt. Sekä Immanuel Kantin kategorinen imperatiivi että lukemattomiin filosofioihin ja uskontoihin sisältyvä kultainen sääntö kehottavat tekemään lähimmäisillemme samoin kuin toivomme heidän tekevän itsellemme.

korvaamaton ja välttämätön. Tällöin hän on pohjimmiltaan myös vastuullinen – persoona ja hänen maailmansa eivät ole vain itseä varten, ”itsellensä oleva”, vaan ensisijaisesti ja alkuperäisesti toista ja toisia ihmisiä varten.¹⁶⁸ Ihminen ei ole ihmiselle susi, vaan ihminen on ihmistä varten. Se on myös ihmisen yksilöksi eriytymisen ehdoton perusta.¹⁶⁹

Levinas tulkitsee esimerkiksi *jälkeläisyyden* ikään kuin ihmisyyteen itseensä kuuluvaksi, sen olemuspiirteeksi. Levinasin mukaan kaikki ihmiset ovat toisilleen ”jälkeläisiä”. Jälkeläisyyden kautta kuulumme ihmiskuntaan, jolloin olennaisinta onkin jälkeläisyyteen liittyvä tunne kuulumisesta yhteen ja samaan ihmisten yhteisöön. Biologinen jälkeläisyys on Levinasille vain jälkeläisyyden perusmalli. Jälkeläisyydessä, jossa ei ole biologista perustaa toiseen, luodaan suhde, josta Levinas käyttää ilmaisua ”mahdollisen tuolle puolen”. Tällä hän viittaa elämän jatkumiseen oman elämän jälkeenkkin. Ajatus ohjaa ihmistä vastuuseen siitä, mitä jälkiä hän jättää maailmaan kuolemansa jälkeen – hyviä ja arvokkaita vai aivan muunlaisia.

Stefan Einhorn¹⁷⁰ ilmaisee tämän asian hienosti isän sanoina pojalleen, joka pohtii maailmassa ihmisten kesken esiintyviä ongelmia: ”Minä ja sinä emme tietenkään voi yksin ratkaista tätä ongelmaa, mutta se ei estä meitä toimimasta niin kuin koko maailman kohtalo olisi harteillamme. Tämän näkemyksen mukaan jokaisen on kannettava oma osuutensa vastuusta maailmasta. Meidän on aloitettava itsestämme ja ymmärrettävä tehtäväksemme, että jätämme maailman jonakin päivänä vähän parempana kuin se oli tullessamme.” Voisiko ihmisen elämän tarkoituksen ilmaista hienommalla tavalla!

Ihmisellä on vastuu sekä sanoistaan – siitä mikä tulee niiden välityksellä esitettyksi ja sanotuksi – että sanomisistaan toisille ihmisille. Levinas korostaa *sanomisen* ja *sanotun* välistä eroa. Yleisestihän erilaisissa viestintään ja vuorovaikutukseen liittyvissä koulutuksissa painotetaan, miten pieni osuus sanoilla on koko viestin vaikutuksesta ja miten suuri osuus on niin kutsutulla sanattomalla viestinnällä. Tuskin kuitenkaan muistamme usein tätäkään käytännön kohtaamistilanteissa toisten kanssa. Levinasin jako sanomiseen ja sanottuun ulottuu kuitenkin syvemmälle kommunikaation kohtaamis-

168 Ks. mt. Ks. myös väitöskirjani s. 205–207, jossa kuvailen Viktor Frankl’n samankaltaista ajatusta persoonasta.

169 Levinas, E. 1996. Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa. Helsinki: Gaudeamus.

170 Einhorn, S. 2008. Ihmisen tehtävä. Helsinki: Otava, 67–68.

filosofiin taustaehtoihin, koko olemisen pohjavireeseen silloin, kun ollaan kontaktissa toiseen ihmiseen.¹⁷¹

Levinasin mukaan sanominen on aina suunnattua ja tarkoitettua toiselle. Sanottu voi tulla sanotuksi vain toiselle suunnatussa sanomisessa. Sanominen edellyttää suhteen toiseen, koska ei olisi mitään mieltä sanoa jotain ilman, että se suuntautuu itsen ulkopuolelle tietoisuudesta toiseuteen. Jos ”sanottua” ovat lauseet, ”sanominen” on kehollinen, kohtaamisfilosofinen ja kokemuksellinen yhteys sanojan ja toisen välillä. Sanominen ”kantaa” lauseet, se on kaikki kielen ja sanojen ulkopuolinen, eettisesti vetoava ja merkityksellinen aines, jonka vaikutukset eivät ole koskaan paljastettavissa, vaan ne jäävät tavoittamattomiimme.¹⁷² Koska sanomisistamme kuitenkin jää aina jokin jälki toiseen, korostaa se vastuullisuuttamme kohtaamisissamme.

Sanotussa tulevat esille pelkät sanat, jotka ovat itse asiassa vain merkitystensä kalpeita kuvia. Merkityksen kannalta ensisijaista on ei-kielellinen sanominen. Sanottu ei läheskään aina tavoita sanomista. On vaikea sanoa sanottua, jos sanotun sanominen on vain sanojen ”liimaamista sanomisen päälle”, niin kutsutusti päälle liimattua.¹⁷³ Sanottu ja sanominen voivat myös olla ristiriidassa keskenään ilman, että tiedostamme sitä. Toisinaan sanottua ei aidosti tarkoiteta, vaan se on ”pelkkää sananhelinää”. Tällöin sanottu ja sanominen ovat jyrkässä ristiriidassa ja armottominta on, kun toinen aistii sen. Sen sijaan, että yrittäisimme opetella erilaisia tekniikoita, joiden avulla voisimme oppia sanomisen keinoja sanoille eli sanotulle, meidän on keskityttävä toisen aitoon kohtaamiseen. Tällöin sanat löytyvät ilman erillisiä ponnisteluja sanomisemme perustasta, siitä eettisestä asenteesta, jolla suhtaudumme toiseen. Sanominen on eettistä avoimuutta toiselle, asettumista esiin ja itsensä asettamista alttiiksi toisen vaatimukselle, jota ei eettisesti voi kieltää.

Levinas¹⁷⁴ korostaa pyrkimystä kasvojen tavoittamiseen eettisyytenä. Kasvot ovat merkitykselliset itsessään ilman kontekstia. Sinä olet sinä etkä vain sitä, mitä olet suhteessa johonkin erilaisina identiteetteinä. Kyse on kasvojen avoimuudesta ja suoruudesta, niiden alastomasta ja puolustautumattomasta alttiudesta. Toisen kasvot puhuvat meille, ne lähettävät meille

171 Hankamäki 2008.

172 Mt.

173 Mt.

174 Levinas, E. 1996. Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa. Helsinki: Gaudeamus.

kutsun keskusteluun, kohtaamiseen. Edellä tarkasteltu *sanominen* on sitä, että vastaan kasvoille enkä vain tarkastele niitä. Sanomisen syy on toisen toisuus, toisen haastavuus, erilaisuus ja vieraus.¹⁷⁵ Sanominen on tapa tervehtiä *toista*, ja *toisen* tervehtiminen on jo vastaamista hänelle. Puhuminen ja ennen kaikkea vastaaminen hänelle ja hänestä luo autenttisen suhteen toisen kanssa.¹⁷⁶

Levinasin mukaan todellinen yhteys toiseen on siis kasvokkain olemisen yhteyttä. Tämä korostaa kasvokkain kohtaamisen merkitystä. Läheisyys on aina merkitystä kantavaa. Etäisyys heikentää ymmärtämisen edellytyksiä. Fyysisesti kaukana toisistaan olevat ymmärtävät toisiaan huonommin kuin jos he kohtaisivat kasvokkain.¹⁷⁷ Kasvokkain kohtaamista ei minkään väliin välytyksellä tapahtuva kommunikointi voi korvata. Puhelin, tekstiviestit, sähköposti, sosiaalinen media jne. eivät voi korvata kohtaamista kasvokkain. Myöskään minkäänlaiset kuvapuhelut eivät voi korvata kosketusetäisyydellä tapahtuvaa kohtaamista, joka on ”koskettavampaa” ja johon voi tarvittaessa myös sisällyttää fyysisen kontaktin.¹⁷⁸

Levinas¹⁷⁹ käsittelee vastuullisuuden vastuullisuutena *toisen* puolesta, vastuuna myös siitä, mikä ei koske minua itseäni eikä mitenkään kuulu itselleni – tai mikä juuri kuulu itselleni tai katsoo minua itseäni siinä, minkä kohtaan toisen kasvoina. Kasvojen kohtaaminen ei tapahdu yksinkertaisen ja puhtaan havainnon tasolla, vaan silloin kun toinen katsoo minua, olen heti vastuussa hänestä ilman, että *otan* vastuuta hänestä. Vastuu ikään kuin *lankeaa* minulle. Vastuullisuuden lähtökohtana on näin ollen ”oleminen toisen puolesta”.

Levinasin¹⁸⁰ mukaan subjektin vastuullisuus tai eettisyys ei ole jotain joka olisi olemassa sinänsä, vaan persoonasta tulee eettinen hänen tuntiessaan itsensä vastuulliseksi, olevansa vastuullinen toisesta. Tällöin toinen tulee

175 Hankamäki 2008.

176 Ks. myös Jokinen 1997, erityisesti luvut 4 ja 5, sivuilla 58–95.

177 Hankamäki 2008.

178 Kun kohtaamisesta pyritään tekemään mahdollisimman esteettöntä, huomiota on kiinnitettävä myös tilajärjestelyihin. Esimerkiksi koulumainen kateederi-pulpetit-asetelma kangistaa ja lukkiuttaa keskustelua.

179 Levinas, E. 1996. Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa. Helsinki: Gaudeamus.

180 Ks. mt.

lähemmäksi itseä, toisesta tulee läheinen. Liittyminen ja kiinnittyminen toiseen muotoutuvat vain vastuullisuutena – riippumatta siitä, hyväksytäänkö se vai kieltäydytäänkö siitä, tai tiedetäänkö, miten se otetaan vastaan tai voidaanko toisen hyväksi tehdä jotain konkreettista. Vastuullisuus joka tapauksessa on. Vastaaminen on sanomista: ”Tässä olen.” Itsensä asettamista toisen paikalle. Jonkin tekemistä toisen hyväksi. Itsestään ja itsensä antamista toiselle. Ihmisenä olemista.¹⁸¹

Toisen läheisyydessä toisen kasvot – ja kaikki muukin hänen kehossaan ja olemisessaan, mikä toisessa on ilmaisevaa – kutsuvat ja vaativat minua antamiseen ja palvelemiseen. Kasvojen merkitys on niiden asettamassa vaatimuksessa minulle, mukaan lukien sen, etten jätä toista yksin. Kaikki lepää minun varassani, minä kannatan toista, viime kädessä kaikkein kestäättömän kärsimyksen ja kuolemankin edessä. Vastuullisuuteni on luovuttamatonta, kukaan muu ei voi asettua minun tilalleni. Vastuullisuus lankeaa minulle enkä *ihmisenä* voi kieltäytyä siitä. *Inhimillisyyteni*, identiteettini eettisenä subjektina määritellään siis vastuullisuuteni perusteella. Vastuunalaisuus toiselle ja toisesta antaa minulle ainutkertaisena persoonana sen korkeimman arvokkuuden. Minä, ei-korvattava persoona, olen persoona ja subjekti vain ollessani vastuullinen. Autenttinen identiteettini subjektina on siinä, että vain asettua korvaamaan kaikkia, mutta kukaan ei voi korvata minua.¹⁸²

Intressittömyys tekee eläväksi ajatuksen vastuullisuudesta toisen puolesta. Intressitön antaa toisen olla sellainen kuin tämä perimmäisesti on. Vastuullisuus on kuitenkin nimenomaisesti vastuullisuutta toisen puolesta siksi, että toinen ei välttämättä itse näe itseään sellaisena, mitä hän voi olla ja millaiseksi hänen on mahdollista tulla. Toinen ihminen voi kuitenkin nähdä toisen todellisen olemuksen ja siinä piilevät mahdollisuudet henkisten ja eettisten arvojen todellistumiseen. Rakkaudellisella asennoitumisella toiseen hän voi auttaa tätä kohoamaan olemassaolonsa mahdollisuuksien ääriin.

Vastuullisena oleminen on Levinasin¹⁸³ mukaan totaalista vastuullisuutta, vastuuta kaikista toisista ja kaikesta toisille kuuluvasta – jopa heidän vastuullisuudesta. Käsitän tämän vastuullisuutena siitä, että kohdattava toinen – esimerkiksi kasvatusvastuullamme oleva nuori ihminen tai kuka tahansa muukin, jota tahdomme auttaa hänen kasvussaan vastuulliseen ihmisyyteen

181 Ks. myös Jokinen 1997, erityisesti luvut 3 ja 4, sivuilla 40–78.

182 Ks. Levinas 1996.

183 Mt.

– tajuua oman vastuullisuutensa. Tämä toteutuu siten, että rakkaudessa kohtaamisessa autamme toista tiedostamaan ja sisäistämään syvällisesti oma perustavanlaatuisen vastuullisuutensa, jonka mukaisesti hänen on pyrittävä todellistamaan syvimmissä sisimmässään, henkisessä ytimessään piilevät korkeimmat mahdollisuudet arvokkaaseen. Tällöin mahdollistuu se, että toinen haluaa omasta vapaasta tahdostaan tulla kaikessa arvokkuudessaan sellaiseksi mikä on kohtaamisessa tullut näkyväksi. Käytännön arvovalintojen vapaus jää aina toiselle itsellensä.

Näen konkreettisen vastuun vastata toiselle ja toisesta henkilö- ja tilannekohtaisena. Kun toisen kasvot kysyvät minua tai haastavat minut vastuuseen hänestä, käsitän, että kyse on vastuusta toisen puolesta sillä hetkellä ja siinä asiassa, mikä tulee kohdattavaksi. Muuten vastuuta ei voi eikä pidä ottaa pois toiselta persoonalta, jonka on saatava olla vastuullinen ollakseen autenttisesti persoona. Jokaiselle meistä on siten olennaista olla niin vastuullinen kuin osaamme.

Vastuullisuus toisesta – jota voidaan kutsua myös pedagogiseksi, filosofiseksi tai viisaaksi rakkaudeksi – rikastuttaa henkisesti ja eettisesti myös sitä toteuttavaa ihmistä itseään kohottaen myös hänet arvokkuutensa mahdollisuuksien ääriin. Koska vastuullisuus on pyyteetöntä, se tarkoittaa, että olen vastuussa toisesta odottamatta vastavuoroisuutta. Vastavuoroisuus on kokonaan toisen asia. Levinas¹⁸⁴ viittaa tähän liittyen Dostojevskiin: ”Olemme kaikki vastuullisia kaikesta ja kaikista kaikkien edessä, ja minä enemmän kuin kaikki muut.” Mieleeni tulee myös Viktor Frankl’n usein käyttämä sanonta: ”Jos en minä, niin kuka sitten? Jos ei nyt, niin koska sitten? Jos vain itseäni varten, niin mikä minä silloin olen?”

Levinasin¹⁸⁵ kanta on, että maailmassa ei voi olla hyvää, jollei se perustu pyyteettömyyteen. Ihmisen on yritettävä olla suhteissaan toisiin vastikkeettomasti eettinen, niin hyvä kuin osaa tai edes siedettävä. Levinasin mielestä voin edellyttää itseltäni sellaista, mitä en voi vaatia toiselta. Toista en voi velvoittaa juuri mihinkään, mutta itse olen hänen suhteensa ”äärettömän vastuullinen”. Levinasin mukaan ihmisten kesken vallitsevan onnellistuttavan hyvän täytyy olla lähtöisin siitä, että suhde näyttäytyy osapuolten kannalta epäsymmetrisenä ja he pyrkivät omista lähtökohdistaan toisen parhaaseen tehden sen

184 Mt.

185 Mt.

itselleen ominaisella tavalla. Juuri samalla tavalla ajattelee Viktor Frankl, kun hän puhuu ihmisestä *tarkoituksia toteuttavana* persoonana.

Levinasin ajattelun lähtökohta ”toinen on ensimmäinen”, on luonnollista rakastavaisten suhteessa toisiinsa sekä vanhempien suhteissa lapsiinsa ja perhesuhteissa yleensäkin. Myös eettisessä kasvatustoiminnassa vastuullisuus toisesta on itsestään selvä perusta. Toiselle oleminen sekä itsensä antaminen toiselle ovat muutoin eettisesti yleviä periaatteita. Itsensä antamista ei pidä ymmärtää itsensä täydellisenä unohtamisena ja itsensä totaalisenä uhraamisena, vaan toisen kohtaamisessa toteutettavina periaatteina silloin, kun ne tulevat kyseeseen toisen vuoksi. Ajatuksena on, että eettinen suhde on epäsymmetrinen, koska toinen vaatii minua vastuuseen. Eettinen kohtaaminen on siten epäsymmetristä kohtaamista, jossa vastaaminen toisesta on vastuullisuutta toisesta.¹⁸⁶

Levinasin esittämiä periaatteita on kuitenkin mahdollista noudattaa laajastikin elämässään. Näin tekevät ihmiset, jotka toimivat tiennäyttäjinä toisille. Levinasin ajatus ”toisesta ihmisestä ensimmäisenä” tukeutuu perimältään siihen, että jonkun täytyy ensin aloittaa hyvän tekeminen ja alkuun päästyään inhimillinen hyvä jatkuu ihmisten kesken luoden hyvän tekemisen kierteen. Taustalla on kaksi aksioomaa: ensinnäkin etiikan päämääränä on inhimillinen hyvä, jota pitää edistää, ja toiseksi lähtötilanteena on ihmisten välisen suhteen epäsymmetrisyys, jolloin jonkun ihmisen pitää aloittaa hyvyden ketju.¹⁸⁷

Eettisyyden lähtökohtana on ihmisen hyvä tahto tai tahto tarkoitukseen, kuten Viktor Frankl sitä kutsuu. Nykytiede on jo kokeellisestikin todistanut ihmislapsella olevan synnynnäisesti tahdon hyvään. Jostain syystä sen ilmeneminen harvinaistuu, mitä vanhemmaksi lapsi ja nuori tulee. Eettisyys ei kuitenkaan voi seurata mistään muusta syystä kuin ihmisten hyvästä tahdosta. Koko etiikka perustuu siis sen olemassaoloon. Maailmassa ei voi ilmetä mitään hyvää ihmisten kesken, jollei ainakin joku ole säilyttänyt hyvää tahtoansa ja toimi voimakkaasti sen mukaisesti. Jonkun on siis oltava toisille hieman enemmän hyvä kuin pelkkä vastavuoroisuuden periaate tai palkituksi tuleminen toivo mahdollistaisivat.¹⁸⁸

186 Mt.

187 Mt.

188 Mt.

Nykyisessä maailmassa hyväntekijät eivät useinkaan saa hyvää tai edes välinpitämätöntä kohtelua osakseen, vaan he joutuvat sen sijaan jopa kärsimään hyvydestään toisten osoittaman ymmärtämättömyyden, suvaitsemattomuuden tai syrjinnän takia. Usein on niin, että ihmisten on vaikeaa sietää sellaista ihmistä, joka muistuttaa heitä heidän omasta huonoudestaan tai heikkoudestaan vastuullisen ihmisyuden ihanteen toteuttamisessa. Tämä johtaa usein ”mikä oikein kuvittelet olevasi” -asenteisiin sekä erilaiseen mitätöintiin ja hyökkäyksiin hyvää tekevää ihmistä kohtaan.

Kärsimyksen vastapainona on kuitenkin kokemus toisia varten olemisen syvästä tarkoituksesta ihmisille yhteisen, kaikille hyvän maailman rakentamisessa. Tarkoituksellisuuden tunteen luomat henkiset voimavarat antavat hyväntekijälle, eettiselle subjektille kykyä kestää kärsimys. Häntä johdattaa voimakkaan tahdon lisäksi usko ja toivo siitä, että mitä enemmän hän luo hyvää maailmaan, sitä parempi sekä hänen itsensä että kaikkien toistenkin on ennen pitkää elää. Ja mitä useamman hän saa mukaansa, sitä nopeammin muutos alkaa näkyä. Parhaimmillaan meille toisille tietä hyvyteen viitoitava, eettisesti ylevöitynyt persoona voi kokea kaiken kattavaa kokemusta hyvästä elämästä. Tämä kokemus säteilee hänestä sellaisena kokonaisvaltaisena onnellisuutena ja elämänilona, jota kukaan ei voi olla huomaamatta ja jota kukaan toinen ihminen ei voi horjuttaa.

3.3.2 Toiseen asennoituminen arvojen välittäjänä luo perustan eettiselle maailmasuhteelle

Levinas, kuten useimmat muutkin hänen aikansa filosofit, korostaa ihmisten välisiä suhteita. Hän puhuu *eettisestä suhteesta toiseen ihmiseen* ja toteaa, että se on lähtökohta ja edellytys, josta koko inhimillinen olemassaolo saa merkityksensä.¹⁸⁹ Toteamuksessa riittää pureskeltavaa suurimmalle osalle ihmisten parissa työksenkäin toimiville ihmisille, kun monelle jotain ainutlaatuisen erinomaista oivallusta piilee sellaisessakin ajatuksessa, että jotain työtä tehdään siten, että ”ollaan ihmisenä ihmiselle”. Ihmettelen, että millä muulla asianmukaisella tavalla ihmistyötä voisi tehdä. Tai miten ihminen voi yleensäkin olla olemassa jotenkin muuten kuin ”olemalla ihmisiksi”. Koskaanhan emme kuitenkaan voi toteuttaa ihmisyttä jonkin määrätyn

189 Mt.

ihanteen mukaisesti, vaan aina omalla ainutlaatuisen epätäydellisellä tavallamme. Eettisyyden on kuitenkin oltava kaikki ihmissuhteemme läpäisevänä päämääränä, jota kohti jokaisen meistä on ponnisteltava voidaksemme olla elämämme tarkoitusta toteuttava ihminen.

Olen Levinasin kanssa samaa mieltä siinä, että eettinen suhde toiseen ihmiseen on välttämätöntä siihen, että ihminen voi ylimalkaan löytää oman eettisyytensä. Mutta kysyn, onko se sittenkään millään tavoin riittävää arvoitaiseen ja tarkoituksentäyteiseen elämään. Onko toisen ihmisen, persoonallisen toisen kohtaaminen riittävää avautumista kohti toiseutta, mikä on meille itsellemmekin niin ravitsevaa? Tyydyttääkö arvojen näkeminen toisessa persoonassa kaipauksemme ja halumme olla yhteydessä äärettömiin arvoihin? Eikö kaipaus ole pohjatonta ja haluaminenkin jotain, jota ei voi tyydyttää, vaan joka ruokkii itseään omalla nälällään ja kasvaa tyydyttyessään?

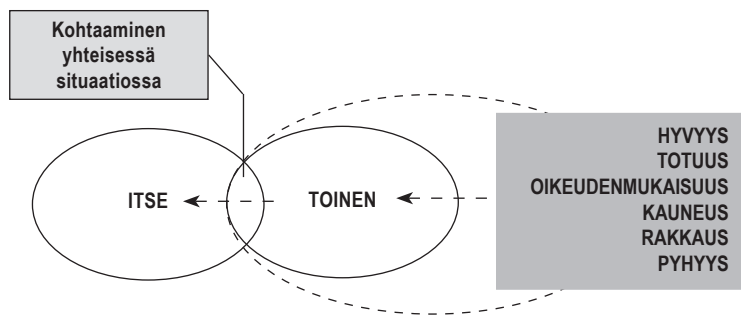
Ihminen on aina suhteessa johonkin itsen ulkopuoliseen, toiseen, joka on osa hänen situaatiotaan. Rauhalan ihmiskäsityksen mukaan situaatiokin on osa ihmistä itseään. Ihminen on siten jatkuvaa suhdetta toiseen. Kun ajatellaan ihmistä arvoja toteuttavana, eettisenä olentona, voidaan häntä perustellusti pitää ominaisimmillaan nimenomaan situationaalisenä olentona.¹⁹⁰

Yksilön sijaan voitaisiinkin puhua ”kaksilosta”, dyadista.¹⁹¹ Dyadi tarkoittaa biologiassa kahden vastinkromosomin paria ja yleisesti dyadilla viitataan kakseuteen, kahden muodostamaan ryhmään ja siinä vallitsevaan vuorovaikutukseen. Ihminen on kuitenkin jatkuvassa vuorovaikutuksessa sekä *konkreettiseen toiseen* että tämän toisen välityksellä *äärettömään todellisuuteen*, arvojen maailmaan. Näinollen itsen kanssa kohtaavan toisen läpi virtaavien arvomerkitysten välityksellä ihminen voi olla ymmärtävässä

190 Vertaa aiempaan toteamukseeni, jossa perustelin toisesta näkökulmasta, että ihminen on ominaisimmin tajunnallinen olento – tai Viktor Frankl’n mukaan henkinen olento. Kehofilosofien mukaan ihminen on ominaisimmin kehollinen olento, johon suuntaan myös Levinas osittain viittaa. Kiistaton tosiasia on kuitenkin, että ihminen on holistinen kokonaisuus, jonka kaikki olemuspuolet ovat yhtä välttämättömiä. Jotain yksittäistä olemuspuolta korostavat näkemykset eivät siten voi kumota toisiaan, vaan ovat omista näkökulmistaan käsin yhtä tosia.

191 Ks. Hankamäki, J. 2008. Dialoginen filosofia. Teoria, metodi ja politiikka. Toinen, uudistettu painos. Helsinki: BoD. Frank Martelan olen puolestaan kuullut puhuvan ”suhdeloista”, joka myös sopisi vaihtoehtoiseksi vertauskuvalliseksi käsitteeksi ilmentämään suhteissa olemistamme kaikkeen siihen mitä situaatiossamme on. Elämämme sisältyy lukemattomia suhteita ja ne kaikki muodostavat sen laajan elämysyhteyden, joka heijastuu myös kahden välisiin eli intersubjektiviin suhteisiin.

suhteessa yli-inhimillisten ja yliaistillisten arvojen maailmaan. Havainnollistan asetelmaa kuvalla.

Kuva 8. Transsendentaalisuus toisen kohtaamisessa

Toisen kautta todellisuus jatkuu siis äärettömään, jolla ei ole rajoja. Toinenkin jää aina käsityskyyni tuolle puolen arvoitukseksi, joka ei koskaan voi tulla lopullisesti tiedetyksi ja tunnetuksi. Kaikkein läheisinkin on aina transsendentti, tietämykseni ulkopuolelle jäävä, jotain enemmän kuin voin ymmärtää. Hän jää aina vieraaksi ja yllätykselliseksi enkä koskaan voi tietää millainen hän perimmäisesti on.¹⁹² Voin kuitenkin subjektiivisesti kokea, mitkä ajasta ja paikasta riippumattomat arvot puhuttelevat hänen kauttaan minua ja sen perusteella ”nähdä” hänen olemuksessaan piilevän korkeimman mahdollisen arvon.

Kaipausta arvojen näkemiseen toisessa ei rajoitu vain toisiin ihmisiin, vaan kaikkeen muuhunkin, mihin olen suhteissa ja mikä siten kuuluu tilanteeseen. Edellä esitetyssä kuvassa ”toinen” voi siis ihmisen lisäksi olla mikä tahansa muu olento, esine, asia, ilmiö, tapahtuma tms. Tällä toisella on minulle monenlaisia merkityksiä. Kun ajattelen toista arvonkantajana, tulee suhtautumiseni olla aivan erityisenlaatuista ja yleensä myös erilaista verrattuna tavanomaisiin suhtautumistapoihini. Suhtautumisen toiseen on oltava intressitöntä ja pyyteetöntä, jotta voin päästä kosketuksiin siinä ilmeneviin arvoihin.

192 Ks. Hankamäki 2008.

Toinen on ensinnäkin ymmärrettävä ainutlaatuisiksi toiseksi ja sellaisena monilla erityisillä tavoilla erilaiseksi kuin kaikki muut. Esimerkiksi jokin eläin tai kasvi ei ole vain mikä tahansa lajinsa edustaja, vaan ainutlaatuinen yksilö. Tämä jokin ei myöskään ole vain jotain, josta minulle voi olla väli-neellistä, esimerkiksi materiaalista hyötyä. *Sen on annettava olla sellainen kuin se perimmäisesti on.* Kun ruokin eläintä tai lannoitan kukkaa, minulla ei liioin ole minkäänlaista oikeutta vaatia siltä vastavuoroisesti jotain vastiketta, kuten erityistä kukoistusta palkkioksi vaivannäöstäni. *Minun on annettava itseni olemaan suhteessa siihen.*¹⁹³

Edellä kuvailtu suhtautumistapa palautuu rakkauden määritelmään. Kaikkia suhteita toisiin ja vastuullisena olemista suhteissa niihin sekä vastuullisuutta niistä voidaan toisin sanoen kuvata rakkauden käsittein. ”Viisasta rakkautta” kuvailtiin aiemmin rakkautena toiseen koko sen toiseudessa, rakkautena, joka suuntautuu toisen ainutlaatuiseen olemukseen ja perimmäiseen ytimeen. Rakkautta luonnehdittiin henkisenä liikkeenä kohti toisen korkeinta mahdollista arvoa.

En kuitenkaan voi rakastaa jotain, jota en kunnioita. Kunnioittamalla toisia näemme ja tunnustamme niissä olevan mahdollisuuden johonkin kätkössä olevaan arvokkaaseen, joka odottaa esille tulemistaan. Kunnioitus merkitsee siten sellaista myönteistä suhtautumistapaa toisiin, jonka mukaisesti niissä *voi olla* myös arvokantajuutta siitä huolimatta tai sen lisäksi, mitä muuta ne ovat. Toisin sanoen, toisia ei automaattisesti luokitella johonkin negatiiviseen arvokategoriaan kuuluvaksi, vaikka niissä olisi jotain arvotonta tai epäarvojen mukaista. Sen sijaan toisille luodaan mahdollisuus siihen, että niissä piilevä arvokas – jota oletan niissä olevan – ilmenee minulle jossain vaiheessa jollain tavalla.

Kauneus lienee helpoimmin käsitettävä arvo. Kauneutta voidaan kokea tunne-elämykseen perustuvassa esteettisessä kokemuksessa. Esteettinen kokemus ei sinänsä edellytä, että esimerkiksi jokin esine olisi objektiivisesti tarkasteltuna ulkoiselta olemukseltaan kauniin näköinen siten kuin jonkin kulttuurin kauneuskäsityksissä määritellään. Kuten muidenkaan universaalien arvojen, kauneuden arvo ei ole määriteltävissä jonain määrättyinä hahmona tai ihanteena eikä se ole palautettavissa mihinkään perustavanlaatuisempaan ominaisuuteen tai niiden joukkoon. Kauneuden arvo on

193 Viktor Frankl käyttää tällaisesta olemistavasta käsitettä Itsen transsendenssi.

arviointiperusta sille, missä määrin kauneutta sisältyy johonkin kohtaamaamme ilmiöön, asiaan, esineeseen, ihmiseen tms. Siihen voi sinänsä sisältyä myös yksittäisiä ”rumia” tai ”inhottavia” osioita. Jokin siinä kuitenkin puhuttelee meitä kauneudellaan, jolloin tajunnassa kehkeytyvä merkitys ilmentää voimakkaasti kauneuden arvoa.¹⁹⁴

On aiheellista kysyä, onko ylimalkaan perusteltua esittää arvostelmia siitä, että jokin maailmassa oleva on ruma tai kaunis. Kaikki sellaiset joidenkin olevien joukkoon kuuluvat, jotka ovat yksilöitävissä erilliseksi toisista saman joukon jäsenistä, ovat ainutlaatuisia niille ominaisella tavalla. Olen taipuvainen ajattelemaan, että koska nämä jotkin ovat erilaisia kuin kaikki toiset ja omalla tavallaan erityisiä, ei ole edellytyksiä väittää, etteivät ne olisi sellaisena myös absoluuttisen arvokkaita. Luulen, että esteettisyys, samoin kuin muutkin kokemukset yleispätevien arvojen ilmenemisestä, on ”katsojan silmissä”.

Toisia kunnioittava sekä niistä uteliaalla tavalla kiinnostunut asenne auttaa meitä näkemään yhä laajemmin kaikessa mahdollisessa maailmaan kuuluvassa arvonkantajuutta. Voimme nähdä sitä kaikessa, mitä on jo olemassa, ja voimme kuvitella sitä myös sellaisessa, mitä maailmassa voisi olla ja pitäisi olla. Tällöin voimme ottaa tehtäväksemme luoda tai aikaansaada myös sellaista arvopitoista, mitä maailmassa ei vielä ole.

Rakkautellisen asenteen ja siihen perustuvan kohtaamisen avulla esiin tulemista kaipaava arvokas pääsee ilmentymään toisessa. Tavoitteena on, että tämän vaikutuksesta maailmaan kehkeytyy kaikille yhteisesti jotain absoluuttisesti arvokasta. Arvopitoinen toinen edustaa absoluuttisia arvoja eli absoluuttiset arvot todellistuvat siinä. Yhden tai useamman absoluuttisen arvon voi siten kokea ilmenevän eli todellistuvan toisessa jonain absoluuttisesti arvokkaana. Absoluuttisia arvoja eli itseisarvoja ovat erityisesti hyvyys, totuus, oikeudenmukaisuus, kauneus, rakkaus ja pyhyys. Näitä ei siis voi koskaan sellaisenaan kokea, vaan ainoastaan jonain sellaisena arvokkaana, joka ilmenee jossain arvonkantajassa, kuten toisessa ihmisessä, muussa olenossa, esineessä, asiassa, ilmiössä, tapahtumassa jne. Kuitenkin, mitä herkemäksi ihmisen kyky eläytyä arvoihin kehittyi, sitä selkeämmin hän voi kokea niiden suorankin läsnäolon jossain arvonkantajassa. Tämä kokemus voi kuitenkin olla vain välähdyksenomainen ja silloinkin se jää aina myös epä-

194 Purjo, T. 2012. Viktor Franklin logoteoria – tie arvopitoiseen ja tarkoituksentäyteiseen elämään. Porrum: Loppi, 56.

täydelliseksi. Vaikka ihminen kurrottautuu miten voimakkaasti tahansa absoluuttisia arvoja kohti, jäävät ne aina transsendenteiksi, joksikin sellaiseksi, jota emme täydellisesti kykene kokemaan tai tyhjentävästi käsittämään.

Kun eläydyn ja koen jotain arvokasta toisessa – kuka, mikä tai mitä tämä toinen kulloinkin onkaan – se ei riitä kuin itsekeskeiseen ja itsekkääseen elämyksen tai kokemuksen saamisen itselleni. Rakkaudessa ei ole kysymys tällaisesta suhteesta toiseen. Levinasta tulkiten voi sanoa, että maailma ei ole meitä varten, vaan me olemme maailmaa varten. Meidän ei siten tule keskittyä siihen, mitä me saamme maailmalta tai mitä se antaa meille, vaan mitä me annamme maailmassa kaikille niille toisille, joihin olemme suhteissa. Aristoteles toteaa Retoriikassa:¹⁹⁵ ”Rakkaus [*philein*] on hyvinä pitämienne asioiden toivomista toiselle juuri tuon toisen eikä itsemme vuoksi sekä toimimista voimienne mukaan niiden toteutumiseksi käytännössä.” Ja Nikomakhoksen etiikassa Aristoteles sanoo:¹⁹⁶ ”Ihmiset pitävät ystävänä [*philos*] sitä, joka tahtoo tai tekee toiselle hyvää tai hyvänä pidettyä toisen itsensä vuoksi tai joka tahtoo toisen olevan olemassa ja elävän hänen itsensä takia.” Jälkimmäisessä siteerauksessa sana *philos* voitaisiin kääntää myös ”siksi, joka rakastaa”, eli ”se tai hän, joka rakastaa, tahtoo tai tekee toiselle hyvää jne.”

Viktor Frankl on korostanut Max Schelerin tavoin,¹⁹⁷ että ”rakkaudessa emme näe rakastamaamme vain sellaisena kuin mitä tämä on, vaan myös sellaisena mitä tämä voi olla ja millaiseksi tämän on mahdollista tulla.” Katson, että rakkauteen kuuluu lisäksi se, että kohtelen rakastamaani myös sellaisena, millaisena tämän tulisi saada säilyä. Ja ennen kaikkea katson, että näin määritelty rakkaus kuuluu muullekin maailmassa olevalle kuin ihmiselle pelkästään siksi, että kaikki muukin on erottamaton osa maailmaa aivan samalla tavalla kuin ihminenkin. Toisin sanoen niillä on loukkaamaton itseisarvo, jota ihmisen ei pidä kyseenalaistaa. Etiikan peruskäsite ei siten olekaan ihmisarvo, kuten aikanaan on ajateltu, vaan luonnollisia perusoikeuksia

195 1380b35, suom. Päivi Myllykoski.

196 1166a2, suom. Simo Knuutila.

197 Molemmat ovat puhuneet vain ihmisten välisestä rakkaudesta, mutta tulkitsen sen vain liittyvän heidän aikansa länsimaiseen antroposentrisen, ihmiskeskeisen maailmakäsitykseen. En siis usko, etteivätkö hekin olisi nykyaikana voineet ajatella samankaltaisesti kuin minä, kun ulotan heidän rakkauden määritelmänsä kaikkeen maailmassa olevaan.

olemassaoloon on laajennettava muuhunkin. Ihmisen tulee suojella ja vaalia muutakin kuin vain omaa lajiaan ja siihen kuuluvia.

On selvää, että varsinkaan kaikki ihmisen itse luoma ja aikaansaama ei ole arvokasta ja säilyttämisen arvoista. Ja maailmassa on myös luonnostaan sellaista, jonka olemassaolon tarkoitusta voi ainakin ihmetellä. Jokainen joutuu itse tekemään omat eettiset valintansa ja ratkaisunsa siitä, mihin päättää vetää rakkautensa taikapiirin rajat. Äärimmillään voidaan ajatella, että koska situaationi on osa minua, kaikki siihen kuuluva on samalla tavalla itseisarvoista kuin minä muiltakin osin olen. Situaatien erottaminen holistisesta persoonasta on yksinkertaisesti ajatusvirhe.¹⁹⁸

Kaikesta siitä, mihin olen omasta vapaasta tahdostani luonut läheisen suhteen ja liittänyt sen osaksi omaa situaatiotani, vastuuni on joka tapauksessa ehdoton. Tästä syystä vastuullisena ihmisenä oleminen on keskeisesti valikoivana olemista. Minun on kyettävä erottelemaan, mikä on oleellista ja välttämätöntä sekä arvokasta ja merkityksellistä voidakseni tehdä valintoja, joista voin hyvillä mielin vastata.

Yrjö Haila¹⁹⁹ pohtii ihmisen maailmasuhdetta ja sen välineellisyyttä. Välinearvot ovat yleinen toiminnan lähtökohta ihmisen käytännöllisessä suhtautumisessa maailmaan. Joissakin tilanteissa, esimerkiksi vanhojen metsien tai uhanalaisten lajien suojelun yhteydessä, perusteluiksi esitetään luonnon itseisarvoja, kuten alueen luonnonkauneus tai sillä asuvan harvinaisen lajin olemassaolon oikeus. Haila kuitenkin perustelee, että luonto on aina itseisarvo meille, koska ihmiset ovat luonnon olioita ja sellaisina riippuvaisia luonnosta. Luonto on itseisarvo, koska se on ihmiselämän erottamaton osa, ihmiselämän ja inhimillisen kulttuurin sisäinen edellytys.²⁰⁰

Toisaalta Haila pitää koko itseisarvojen ja välinearvojen vastakkainasettelua turhana. Metsän kauneusarvojen säilyttämistä ja sen puiden käyttämistä polttopuuna on hankala sovittaa yhteen. Hailan mukaan jokaiseen ”välinearvoon” sisältyy kuitenkin myös jotain, jolla on ”itseisarvoa”. Vasara on hyvä väline aidan naulaamiseen, sikäli ja siinä määrin kuin se on

198 Holistisuus ei kuitenkaan käytännössä ole ehdotonta. Ihmisen ykseyden hajottaminen ja hänen osittainen jakamisensa ei ole mahdotonta. Esimerkiksi elinten siirrosta voidaan osa kehosta luovuttaa toiselle ihmiselle.

199 Ks. Nurmio, H. 2000. Luonnon itseisarvon ja välinearvon dilemma. *Niin & näin* 7 (3), 18–26.

200 Haila, Y. & Levins, R. 1992. *Ekologian ulottuvuudet*. Tampere: Vastapaino.

ominaisuuksiltaan hyvä vasara. Eikö hyvä vasara siis ole arvokas vasarana, ei ainoastaan aidan naulaamisen välineenä?²⁰¹

Käytännössä jokainen ihminen käyttää luontoa välineenä omassa olemassaolossaan jo pelkästään itesäilytysvaistonkin perusteella. Kaikki ihmiset siitä riippumatta, pitävätkö he eettisenä lähtökohtanaan luonnon iteisarvoa vai ei, joutuvat ”tuhoamaan” luontoa esimerkiksi syömällä luonnosta saatavaa ravintoa. Vegetaristit ja vegaanitkin tappavat syömiään kasveja ja mikrobeja, joiden pitäisi eettisesti olla hänen kanssaan yhtä arvokkaita sikäli kun eri lajien yksilöitä ei aseteta arvojärjestykseen. On myös huomattava, että muiden eliölajien edustajat tappavat ja syövät toisiaan – se on siis luonnonmukaista.²⁰²

Perustava paradoksi siis on, että vaikka ihminen kunnioittasi luontoa iteisarvoisesti, kulttuurin aineellisten olemassaolon ehtojen turvaaminen voi vaatia luonnon voimakastakin hyödyntämistä. Itseisarvoa ei tämän mukaan voi käyttää kestäväenä perusteluna luonnon täydelliselle koskemattomuudelle. Sen sijaan on kysyttävä, missä on sallitun ja liiallisen hyödyntämisen raja.²⁰³ Jokaisen on itse pohdittava, mihin hän asettaa omat luonnonrakkauden rajansa. On selvää, että luonto merkitsee eri asioita ja erilaisia arvoja eri ihmisille myös heidän henkilökohtaisen tilanteensa perusteella. Ei ole mahdollista jollain objektiivisella tavalla verrata toisiinsa ja arvottaa keskenään niitä erilaisia kokemuksia, joita bushmannit saavat asuessaan Kalaharin autiomaassa tai joita eteläafrikkalaiset liikemiehet saavat kaivaessaan sieltä timantteja – kestävä, ikuisen rakkauden symboleja.²⁰⁴

Luonnonolion elinaika lienee eräs kriteeri, johon ratkaisujaan voi perustaa. Ainakin karkeasti voidaan ajatella, että erittäin pitkäikäinen olio on arvokkaampi kuin melko lyhytikäinen. Itse ajattelen tässä yhteydessä erityisesti jotain ikiaikaista verrattuna johonkin, joka katoaa ja myös uusintaa itseään tai kaltaisiaan toistuvasti lyhyissä jaksoissa. Mutta toisenlainenkin katsanto on mahdollinen, kun ajatellaan vaikkapa jotain niinkin tavanomaisia luonnonilmiöitä kuin päivittäinen auringon nousu ja lasku. Ainutkertaisuus ja ainutlaatuisuus sekä niihin perustuva korvaamattomuus ja välttämättömyys lienevät myös varsin käypiä arviointikriteerejä. Harvinaista

201 Nurmio 2000.

202 Mt.

203 Mt.

204 Ks. Haila & Levins 1992.

arvostetaan yleisestikin enemmän kuin jotain täysin tavanomaista, jota on samanlaisena lukematon määrä. Kaiken kaikkiaan on kuitenkin selvää, että minkäänlaisia yleispäteviä ja tyhjentäviä kriteerejä ei voida määritellä.

Tieto lisää tuskaa eli ratkaisujen tekemisen vaikeutta tässäkin yhteydessä. Mitä enemmän tiedämme jossain luontokappaleessa olevan samankaltaisia ominaisuuksia itsemme kanssa, sitä vaikeampaa on tehdä päätöksiä niiden minkäänlaisesta vahingoittamisesta. Tiede on osoittanut, että joillakin eläimillä on suurin osa samoista kyvyistä kuin ihmisellä, vaikkei välttämättä aivan yhtä korkealaatuisina tai monipuolisina. Erilaatuista tietoisuutta on löydetty yhä useammasta eläimestä. Viime aikoina myös kasveilla on havaittu sellaisia kykyjä, joita on kuviteltu olevan vain eläimillä. Varovaisimmat tutkijat puhuvat aisteista, jotkut jopa kasvien älykkyudesta. Menemättä yksityiskohtiin, käyttämällä ihmisiltä ja eläimiltä peräisin olevaa käsitteistöä on todettu, että kasveilla lisääntymiselimet ovat maan päällä eli lehvästössä, kasvien ”aivot” alapäässä eli juuristossa. Pitääkö siis kasvien lehvien repimistä ajatella jonkinlaisena sukupuolielinten silpomisena tai juuriston katkomista lobotomiana? Vaikka kysymys kuulostaa absurdilta, tulisi tällaisiakin toimenpiteitä pohtia jollain tavalla käytännöllisen järjen ja eettisyyden kannalta, erilaisia arvostuksia ja niiden merkityksiä keskenään vertaillen.

Mitä rakkaudellinen asennoituminen muuta luontoa kuin toisia ihmisiä kohtaan, esimerkiksi eläimiin ja kasveihin, tarkoittaa käytännössä? Voidaanko tai pitääkö tehdä eroa sen perusteella, onko rakastettavana ihminen tai muu luonnonolio? Minkälaisiin rakkauteen kuuluviin tekoihin rakkaus luontoon velvoittaa?

Viktor Frankl²⁰⁵ puhuu eläytymisestä ja kokemisesta yhtenä mahdollisena reittinä kohti toisessa ilmeneviä universaaleja arvoja. Hän korostaa, että kyse on jonkin asian tai jonkun ihmisen ainutkertaisuuden ja ainutlaatuisuuden kokemisesta. Sen jälkeen hän kuitenkin tekee eron sen perusteella, mihin tai kehen eläytyminen kohdentuu. Yhtäältä hän toteaa, että tämä voi olla vastaanottavaisuutta maailmalle, kuten antautumista luonnon tai taiteen kauneudelle. Kiteytettynä on siis kyse siitä, mitä ihminen saa maailmalta kohtaamisina ja kokemuksina. Toisaalta hän tarkentaa, että ihmisen kohdalla hänen ainutkertaisuutensa ja ainutlaatuisuutensa kokeminen tarkoittaa

205 Ks. Purjo, T. 2010. Aiemmin mainittu väitöskirjani.

hänen rakastamistaan. Tämä merkitsee yksinkertaistettuna toisen kohtaamista ja hänelle omistautumista.

Aikansa ihmis- ja maailmakäsitysten mukaisesti Frankl katsoo rakkauden olevan sen korkeimmassa muodossaan mahdollista vain ihmisten kesken. Hänen kuvailemansa rakkaus voi sen mukaisesti olla siis vain ihmisrakkautta. Olen kuitenkin vahvasti sitä mieltä, että muihinkin kuin ihmisiin eläytyminen voi ja sen myös pitää johtaa samankaltaiseen pyyteettömään ja palvelemaan rakkauteen kuin ihmisrakkautta. Lukemattomat käytännön esimerkit ovat osoittaneet miten rakkaudellinen kohtaaminen on mahdollista monenlaisten eläimien ja ihmisen välillä. Toisaalta kun ihminen omaksuu eettiseksi ohjenuorakseen vastuullisena olemisen Levinasin jäsentämällä tavalla toisille olemisena, hänen on vaikeaa suhtautua mihinkään toisiin muuten kuin rakkaudellisesti. Rakkauden ei Levinasin määritelmään tukeutuen tarvitse merkitä muuta kuin kahden toisistaan erillisen välistä eettisyyden sävyttämää suhdetta. Se ei edellytä molemminpuolista eikä tietoista kohtaamista.

Luontoa voidaan Frankl'n ehdottamalla tavalla ”käyttää” eläytymisen ja kokemisen ”välineenä” ihmisen eläytymis- ja kokemiskyvyn kehittämiseen. Automaattisena vaikutuksena se johtaa samalla ihmisen esteettisen ja eettisen tajun kehittymiseen. Ihmisen ja luonnon yhteyden kokeminen ja herkistyminen näkemään luonnossa kaiken sen arvokkaimman, mitä siihen piilee, tekee ihmisestä jo aiempaa paremman ihmisen. Uskon, että Frankl arvofilosofina ja eetikona on ajatellut ainakin tätä, kun hän on puhunut siitä, mitä ihminen saa maailmalta elämyksinä ja kokemuksina. Ihminen ei siis saa jotain vain itseään varten pitääkseen sen itsellään, vaan hän saa jotain, jonka avulla hän kasvaa eettisemmäksi ihmiseksi toisia eli muita ja muuta varten. Toisin sanoen hänen eettisyytensä kasvaa sekä syvyys- että leveyssuunnassa niin, että hän alkaa suhtautua yhä eettisemmin toisiin ja yhä laajempaan joukkoon toisia.

Haila ja Levins²⁰⁶ pohtivat, miksi luonnosta puhutaan inhimillisestä näkökulmasta, kuten esimerkiksi Frankl tekee. Eikö olisi asianmukaisempaa puhua ”luonnon terveydestä ja hyvinvoinnista”? Merkitseekö ihmisen näkökulman korostaminen ylimielisyyttä ja etuoikeutetun aseman antamista ihmiselle? Kyse ei ole siitä, vaan ainoastaan siitä, että inhimillinen näkökulma on ihmiselle ainoa mahdollinen. Inhimillistä näkökulmaa ei siten voi

206 Ks. Haila & Levins 1992.

välttää. Se ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita sitä, että ihmiselle pitäisi antaa etuoikeus kaikessa. Vaikka ihminen pohtiikin asioita yleensä omien etuoikeuksiansa kannalta, hänen on kuitenkin pohdittava asioita samalla myös eläinten, kasvien ja muun luonnon oikeuksien kannalta. Vaikka leijona ei ehkä pohdi ihmisen oikeuksia keskinäisissä kohtaamisissa, ihmisen on kuitenkin pohdittava leijonien oikeuksia. Leijona oikeuttaa itsensä pelkällä olemassaolollaan ja katsoo itsellään olevan etuoikeus kaikkeen siihen, mikä kuuluu sen reviiiriin, kulloiseenkin tilanteeseen. Sen sijaan ihmisen – ollakseen ihminen sanan korkeimmassa tai syvimmissä merkityksessä – on kysyttävä ja kyseenalaistettava omia etuoikeuksiaan kaikessa toiminnassaan. Puhtaan ego-loogisuuden sijaan ihmisen on oltava eettisellä tavalla ekologinen. Tämä merkitsee sellaisten ratkaisujen tekemistä, jotka ovat sekä ihmisen että luonnon yhteiseksi hyväksi.

Asiaa voidaan tarkastella yksinkertaisen logiikan valossa. Luonto ylläpitää ihmisten hyvinvointia ja arvokasta elämää. Jotta ihminen ei kaventaisi omaa hyvinvointiaan ja arvokasta elämäänsä, hänen on huolehdittava luonnon hyvinvoinnista ja arvokkaasta olemassaolosta. Muutenhan luonto ei voisi tarjota ihmiselle sitä, mitä ihminen siltä saa. Kyse on kuitenkin jostain enemmästäkin: eettisestä velvollisuudesta kohdella hyvin sitä, joka kohtelee meitä hyvin. Kyse on siis vastavuoroisuudesta. Kyse on rakkaudesta, jossa molemmat kohottavat toinen toisensa olemassaolonsa mahdollisuuksien ääriin – sellaiseen kukoistukseen, joka kummallekaan ei yksin olisi mahdollista.

Kun rakkaus merkitsee sitä, että näen toisen sellaisena kuin se on, mutta myös sellaisena, mitä se arvokkaimmillaan voi olla ja millaiseksi sen on mahdollista tulla, on minun vastuullani myös, että teen kaiken voitavani tämän kaiken todellistamiseksi. Tämä tarkoittaa ainakin kaikkien sellaisten tekojen tekemistä luonnon hyväksi, jotka edistävät sen kukoistusta niin, että sillä on parhaat mahdolliset edellytykset toimia yleispätevien arvojen ilmentäjänä. Mitä tällaisten tekojen on oltava, riippuu kustakin eteemme tulevasta tilanteesta ja siinä hetkessä tarjolla olevista vaihtoehdoista. Kukin joutuu tekemään omat subjektiiviset eettiset ratkaisunsa hänelle tarjolla olevien vaihtoehtojen välillä. Jonkinlaisena johtotähtenä voitaisiin kuitenkin pitää sellaista suhtautumista luontoon, että kunnioitetaan siinä ilmenevää elämän yleistä kasvuvoimaa ja suhtaudutaan siihen samalla tavalla rakkaudellisesti, kuten muihinkin maailmassa oleviin kanssamme kasvaviin.

3.3.3 Simone Weilin tinkimätön rakastavan huolenpidon etiikka

Jukka Hankamäki kutsuu Weilin ajattelua rakkausetiikaksi (*the ethics of love*) ja Weiliä itseään rakkauden välittäjäksi.²⁰⁷ Weilin filosofiaa voitaisiin toisaalta kutsua myös kohtaamiseen liittyväksi filosofiaksi tai kohtaamisetiikaksi.²⁰⁸ Kohtaamisetiikkansa perustaksi Weil kehitti oman eettisen antropologiansa.

Weil oli sokraattisen filosofiaperinteen jatkaja, joka ilmenee selkeästi hänen transsendentaalisesta ihmiskäsityksestään. Weil pohtii erityisesti, mitä ihmisen tulisi olla ja vastaa, että ihmisen tulisi pyrkiä hyvyyteen, totuuteen ja kauneuteen ja hänen tulisi ilmentää tätä ytimiään myöten eletyssä elämässään.²⁰⁹

Weilille keskeistä oli löytää sellainen yhteys immanenssin ja transsendenssin²¹⁰ välille, että niiden välille ei muodostu kuilua. Toisin sanoen ideana

207 Hankamäki, J. 2006. Rakkauden välittäjä. Kulttuurikriitikki ja eettisen ihmisen idea Simone Weilin ajattelussa. Toinen, uudistettu painos. Helsinki: Like. Teos on uudistettu painos Hankamäen väitöskirjasta.

Weil on tähänastinen pääteasema siinä nykyajan eettisten ajattelijoiden etsinnässä, jonka aloitin vuonna 2004 ryhtyessäni väitöskirjaan tähtäävään tutkimustyöhön. Lauri Rauhala olen edennyt Viktor Frankl'n kautta Emmanuel Levinasiin ja nyt Simone Weiliin. Ei ole sattumaa, että Weilin ja Levinasin filosofioiden välillä on paljon yhteyksiä, sillä Weilin esiin nostamat teemat puhuttelivat myös Levinasia. Molemmat edustavat myös fenomenologian transsendentaalista suuntausta samoin kuin Max Scheler, jonka filosofiaan Viktor Frankl on suurelta osin perustanut oman ajattelunsa. Viktor Frankl'n käsityksiä leimaa kuitenkin myös eksistentiaalinen fenomenologia, jota suuntausta Lauri Rauhala selkeästi edustaa.

Simone Weil (1909–1943) kuoli vain 34 vuoden iässä, mutta siihen saakka hän eli kuten ajatteli ja opetti. Hän oli eettistä elämäntähtäintä intohimoisesti etsivä filosofi ja samalla eettisesti äärimmäisen vastuuntuntoinen ihminen.

208 Juha Varto (2005, 7) kuvailee kuinka Weilin tekstikin on kohtaamisen kokemuksia kehkeyttävää: ”Weiliä lukiessa lukijalla on olo, että hän keskustelelee ajattelijan kanssa”, ”Simone on lukijalle kuin ystävä, jonka kanssa voi edetä monessa asiassa vapaasti teitä, jotka ovat tukossa toisten ajattelijoiden kanssa”, ”Simone Weilin kanssa tuntuu jäävän tilaa myös omille ajatuksille eikä kuitenkaan koe olevansa vaarassa joutua harhateille”. Ks. Varto, J. 2005. Mitä Simone Weil on minulle opettanut. Helsinki: Kirjastudio. Reiner Wimmer (2009, 7) puolestaan kuvailee, kuinka Weilin ajattelu vetää lukijan taianomaisen lumouksen piiriin. Ks. Wimmer, R. 2009. Simone Weil. Person und Werk. Freiburg: Herder. Wimmer keskittyy teoksessaan siihen osaan Weilin tuotannosta ja seläisiin aihepiireihin, joista ei ole aiemmin kirjoitettu saksankielisellä alueella. Kirja sisältää paljon saksankielelle käännettyjä sitaatteja Weilin eri teoksista sekä niitä havainnollistavia kommentteja, selityksiä ja pohdintoja.

209 Hankamäki 2006.

210 Immanenssilla ja transsendenssilla on monia merkityksiä. Niillä tarkoitetaan mm. läsnäolevaa vs. tuonpuoleista, maailmassa olevaa vs. ylimalmallista ja aistein havaittavissa olevaa vs. havaintokokemusten ulkopuolelle jäävää.

oli, että arvojen yleispätevyyden ja yksilön kokemuksen välillä ei vallitse ristiriitaa, vaan että ne voisivat kietoutua yhteen. Ristiriidattomuus edellyttäisi hänen mukaansa sitä, että ihmiset lakkaisivat vaatimasta arvojen yleispätevyydeltä sellaista yliyksilöllisyyttä, että ne olisivat välitettävissä toisille kielellisesti määriteltyinä käsitteinä. Ihmisten tulisi sen sijaan omissa kokemuksissaan panna merkille sisäinen merkitysyhteys, joka kiinnittää ihmisten subjektiiviset arvostukset yhteen yleisten arvojen kanssa. Tällainen yksilön esipredikatiivinen, lausumaton kokemus johdattaa hänet transsendenttiin ideoiden ja käsitteiden, arvojen maailmaan. Koska tämä viittaussuhde on yksilön omassa sisäisessä, tajunnallisen henkisellä tasolla tapahtuvassa merkityksenannossa yksilöllisen ainutlaatuinen, koettuja merkityksiä ei voida esittää yleispätevästi kielen tasolla. Vaikka ihmisillä saattaa olla käsitteenmäärittelyn tasolla jokseenkin yhteinen käsitys esimerkiksi hyvän käsitteen merkityksestä, se ei kuitenkaan voi ilmaista sitä, minkälainen vastine transsendentilla hyvän idealla on kunkin yksilön kokemuksessa. Vaikka ymmärrämme yleisesti hyvän käsitteen merkitsevän ”yleisesti myönteisiä asioita”, hyvän alkuperäisen ja ehdottoman kokemuksen kuvaileminen merkitysoylyllisesti yleispätevästi ja sen ilmaiseminen yksikäsitteisesti on mahdotonta.²¹¹

Viktor Frankl puhuu transsendenssista immanenssissa ja myös, että ihminen ei voi käsittää itseään muulla tavoin kuin transsendenssista käsin. Taustalla on samansuuntainen ihmiskäsitys kuin Weililläkin. Frankl keskittyy erityisesti siihen, miksi ihminen on olemassa ja mitä hänen tulisi olla. Hänen mukaansa ihmisen velvollisuus on toteuttaa ihmisyyttään sen mukaisesti mitä hän potentiaalisesti voisi olla ja mitä hänen sen perusteella myös pitäisi olla. Pelkästään se, mitä ihminen immanentisti – olemukseensa pysähtyneesti ja itseensä sulkeutuneesti – on, ei riitä. Kuitenkaan sitä, mitä kaikkea arvokasta ja hyvää hänessä piilee, ihminen ei voi käsittää kuin jatkuvassa liikkeessä olevassa ja itsestä ulospäin suuntautuvassa yhteydessä transsendenttiin universaalien arvojen maailmaan.²¹² Frankl’n mukaan ihmisen

211 Ks. Hankamäki 2006.

212 Ks. myös Weil, S. 1957. Painovoima ja armo. Suomentanut ja johdannolla varustanut Maija Lehtonen. Helsinki: Otava. Weil (1957, 183) kehottaa avartamaan universaaliksi ”minän”, ”joka on myös kärsimykseni pääsemätön alkusyy. Käsitän hänen tarkoittavan tällä, että ihminen kykenee kestävämaan kärsimyksen vain suuntautumalla universaaleihin arvoihin. Weil (1957, 204) toteaa myös, että ”yhteiskunta pettää omaatuntoamme” ja että voimme ”kohota yhteisön yläpuolelle vain siirtymällä transscendentin, yliluonnollisen, autenttisen henkisen elämän alueelle. Siihen asti yhteisö on aina transscendentti suhteessa ihmiseen, tekipä tämä mitä tahansa.” Toisin sanoen, ihminen

omatunto on transsendenssiin yhteydessä oleva arvoelin, joka kulloinkin viestittää ihmiselle sisäisesti, onko se, mitä hän pyrkii toteuttamaan, sen arvokkaan ja hyvän mukaista, mitä hän voi olla. Omatunto toimii siten eräänlaisena mittarina, joka punnitsee ihmisen toimintaa suhteessa siihen, mikä on yleispätevien arvojen mukaan ja myös hänen yksilöllisen potentiaalinsa mukaisesti niin arvopitoista kuin kulloisessakin tilanteessa on mahdollista. Omaatuntoa voidaan kuvailla myös ihmisen henkisenä liikkeenä kohti hänen yksilöllisesti korkeinta mahdollista arvoa.²¹³

Weilin mukaan hänen kuvaamalla tavalla toimivien ihmisten muodostama yhteiskunta perustuisi kaikille ihmisille yhteiseen henkiseen rakenteeseen ja universaaleihin eettisiin tarpeisiin. Arvon ja epäarvon ero vastaisi tällöin todellisen ja keinotekoisien tarpeen eroa.²¹⁴ Viktor Frankl määrittelee ihmisen todellisena ja varsinaisena, ensisijaisena tarpeena olevan *tarpeen löytää tarkoitus elämälleen*. Hän käyttää myös käsitettä *tahto tarkoitukseen* eli sen löytämiseen. Tahdon vastakohtana ovat erilaiset vailla eettistä arvoa olevat halut, vietit ja vaistot. Tarkoitus, jota olen tässä teoksessa luonnehtinut jo aiemmin ja jota vielä käsittelen yksityiskohtaisesti, on jotain sellaista, joka on arvokasta ennen kaikkea toisille, mutta yhteisen maailmassa toisten kanssa olemisemme kautta samalla myös itselle.²¹⁵

Weil pohtii, miten erilaista arvokasta on mahdollista välittää toisille kohtaamisissa, keskusteluissa ja huolenpidossa. Ongelmaksi hän näkee, että koska minun yksilölliset ja kokemukselliset merkitykset eivät koskaan ole täsmälleen samoja kuin sinun merkityksesi, ei meillä myöskään voi olla edellytyksiä ymmärtää samalla tavalla, mikä on arvokasta ja hyvää. Yhteisymmärryksen pyrkiminen on kyllä yleensäkin viisasta, mutta koska ihminen ja hänen merkityskonstituutiossa ovat toiselle ihmiselle salaisuuksia, jää ihmisten välinen ymmärtäminen aina vain ”raja-arvoksi” tai ”lähestymiseksi”. Weil esitti näitä ajatuksiaan osana antropologiaansa. Eettisen siitä tekee kielto edes pyrkiä täydelliseen ymmärtämiseen. Perusteluna on, että

vapautuu yhteiskunnan vallasta aitoon olemiseensa vain omantuntonsa herkimäisen ja universaalien arvojen avulla.

213 Koska omatunto on inhimillinen, se ei voi kertoa mitään arvoista sinänsä, vaan se ainoastaan välittää hänen tajunnalleen käsityksen siitä, miten arvokasta jokin on. Inhimillisinä henkisenä kykyinä omatunto ei myöskään ole täydellinen, vaan vajavainen ja erehtyväinen.

214 Hankamäki 2006.

215 Ks Purjo, T. 2012. Viktor Franklin logoteoria – tie arvopitoiseen ja tarkoituksentäyteiseen elämään. Porrum: Loppi.

vaarana olisi toisen ihmisen pakottaminen oman tahdon tai ymmärtämistavan mukaiseen muottiin.²¹⁶

Weil vastustaa yhteiskunnallista universalismia²¹⁷ ja sen mukaista kollektiivista ihmiskuvaa. Hän puhuu sen sijaan sellaisen ihmiskäsityksen puolesta, jossa ihminen nähdään ainutlaatuisena yksilönä.²¹⁸ Korkeimmat ihanteet eivät voi olla yhteiskunnan tai kulttuurin arvostuksissa, vaan yksilöiden sellaisissa arvostuksissa, jotka perustuvat oman kokemuksen – Viktor Frankl'n mukaan yksilöllisen arvoelimen eli omantunnon – varmuuteen niiden arvopitoisuudesta.²¹⁹ Weil korostaa siten sen tärkeyttä, että yksilön arvostuksia, yhteiskunnan arvostuksia ja objektiivisia arvoja ei sekoiteta toisiinsa. Samalla hän puolustaa yksilöiden vapautta ja oikeuksia eettisiin valintoihinsa. Aitoja eettisiä suhteita yksilöiden välillä samoin kuin yhteisöjen puitteissa voi kasvaa vain ihmisyydestä ja olemisesta itsestään, ihmisen omasta vapaasta tahdosta tehdä hyvää. Omasta tahdosta kehkeytyvä toisen ihmisen rakastaminen – tahto tehdä hyvää, kaunista ja totuudellista toiselle – tukahtuu yhteiskuntakeseisydessä, joka etäännyttää ihmisiä toisistaan ja vie mahdollisuuden yksilöiden spontaaneilta eettisiltä teoilta.²²⁰

Yhteiskunnallisella universalismilla Weil tarkoittaa olettamusta, että voitaisiin löytää jonkinlainen hyvän elämän kaava, joka voidaan perustaa yhteiskunnan päättäjien käsityksiin ja avata käsitteiden avulla ja josta voidaan suoraan johtaa ratkaisut yksittäisten ihmisten erityisiin eettisiin ongelmiin.²²¹ Weilin mukaan tämä perustuu päätöksentekijöiden haluun käyttää hallintavaltaa itse luomiinsa yhteiskunnan ja kulttuurin muodostelmiin. Samalla kuitenkin erehdytään pitämään itse luotuja asioita absoluuttisina ja ajattomina arvoina. Todellisuudessa objektiivisesti pätevät arvot erkaantuvat

216 Ks. Hankamäki 2006. Ks. myös Weil 1957, 174–175.

217 Universalisoinnilla tarkoitetaan yleensä pyrkimystä yleistää omat arvolähtökohdat ja saada muutkin yhtymään niihin. Universalisointiin liittyy tietty totalisoiva pyrkimys varsinkin silloin, kun omia arvostuksia kytetään toisille asetettaviin legaalisiin velvoitteisiin.

218 Hankamäki 2006.

219 Kun Weil (1957, 103) toteaa, että "[h]yvän voi kokea vain tehdessään hyvää" tulkitseen hänen tarkoittavan, että mitä enemmän ihminen pyrkii tekemään hyvää, sitä herkemäksi hänen omantuntonsa tulee hyvän tunnistamisessa. Tätä kautta hänen tekonsa myös johtavat hyvään kaiken aikaa varmemmin. Ja edelleen, kuten Frankl korostaa, hyvien tekojen tekeminen muuttaa myös ihmistä itseään paremmaksi.

220 Ks. Hankamäki 2006.

221 Levinas argumentoi samankaltaisesti tällaisia yleisiä sääntöjä tai maksiimeja vastaan.

vallitsevien arvostusten ulottumattomiin. Samalla lait ja arvot ajautuvat erilleen, joka on ristiriidassa lakien olemuksen kanssa (ks. kuva 7 ja ao. luku).²²²

Valtion huipulla tarvittaisiin arvofilosofiaan perustuvaa arvokysymysten pohdintaa. Vaikka vallanpitäjät oivaltaisivat arvojen oikean luonteen, johtaisiko se kuitenkin siihen, että yleispätevät hyvyden, kauneuden ja totuuden ideaalit voisivat siirtyä yksittäisten kansalaisten tilannekohtaisiin kokemuksiin ja ohjata heidän olemisen käytäntöjä kohti arvokasta ja hyvää? On selvää, että yhteiskuntaa on johdettava arvojen avulla siten, että päätöksiä heijastetaan objektiivisiin arvoihin. Arvotiedon tavoitteena on muodostaa arvoista mahdollisimman yleispäteviä arvoarvostelmia ja käyttää niitä päätöksenteon pohjana päätösten arvopitoisuuden tai arvottomuuden arvioimiseksi. Siitä huolimatta eri ihmiset voivat päätyä samoista arvolähtökohdista täysin erilaisiin ja keskenään ristiriitaisiin arvoarvostelmiin.

Ongelmaksi muodostuu myös arvoarvostelmien ja päätöksentekijöiden henkilökohtaisten arvostusten väistämätön toisiinsa kietoutuneisuus. Varsinkin poliittiseen ja uskonnolliseen päätöksentekoon vaikuttavat lisäksi voimakkaasti kunkin päätöksentekijän subjektiivisiin maailmankuviin sisältyvät ideologiset horisontit. Tästä johtuen samojen arvojen tai niihin perustuvien arvoarvostelmien toteutumista voidaan haluta edistää monin eri tavoin ottamatta kantaa siihen, perustuvatko pyrkimykset kaikilla edes asianmukaiseen arvotietoon vai muihin, yksipuolisiin ihanteisiin tai mahdollisesti kovinkin itsekkäisiin poliittisiin päämääriin.

Näin ollen arvoilla sinänsä ei voida johtaa, vaan kyse on aina erilaisille arvoille annetuista yksilöllisistä sisällöistä ja merkityksistä. Kun subjektiivisten arvostusten kautta käytetään valtaa ja annetaan ymmärtää, että kyse on yleispätevistä arvoista ja niiden mukaisista päämääristä, pakotetaan ihmiset noudattamaan päätöksiä, joiden todellinen arvopitoisuus voi olla hyvin vähäinen, jolleivät ne ole peräti epäarvojen mukaisia. Päätöksentekijöiden suhteelliset käsitykset oikeudenmukaisuudesta idealisoidaan ehdottomaksi ja itsessään hyväksi – joksikin sellaiseksi mikä on ikuista ja yleisinhimillistä.²²³

222 Ks. Hankamäki 2006.

223 Kun joku puhuu oikeudenmukaisuudesta, pidetään sitä totuutena ja päinvastoin. Todellista oikeudenmukaisuutta voitaneekin pitää samana asiana kuin totuus. Tällöin on kuitenkin puhuttava oikeudenmukaisuudesta, jonka yläpuolella ei ole mitään. Ks. Weil, S. 2007. Juurtuminen – Alkusoitto ihmisvelvollisuuksien julistukselle. Suomentanut: Kaisa Kukkola. Tampere: EFS, 300. Kyse on toisin sanoen oikeuden (oikean) – tai totuuden (toden) – universaalista arvosta, jota kohti voidaan vain suuntautua.

Tällainen ihmisten toiminnan, tekojen ja käyttäytymisen harhaanjohtava ohjaaminen on vähintäänkin kyseenalaista, jollei suorastaan epäeettistä.

Weilin ihmiskäsityksen mukaan ihmisten on voitava kohdata toisensa ulkopuolisten määrittelemättöminä, tietoisina ja vapaina toimijoina eli autonomisina subjekteina. Tällaisia eettisiä subjekteja ei voi pakottaa toisten määrittelemien arvostusten rajaamiin yhdenmukaisiin muotteihin.²²⁴ Yhteiskunnallisten eettisesti kestävien arvostusten perusta on sen sijaan löydettävä eettisten subjektien yksilöllisestä arvotajunnasta, joka on ihmisen olemuksen mukaisesti transsendenttisessä yhteydessä sekä objektiivisiin arvoihin että toisiin yhteiskunnan jäseniin.²²⁵ Jos kaikki kansalaiset palvelisivat omasta vapaasti tahdostaan yhteiskunnan hyvää, kehkeytyvä yleinen ja yhteinen hyvä takaisi automaattisesti myös jokaisen yksilön hyvän toteutumisen. Yhteiskunta olisi tällöin olemukseltaan hyvä ja oikeudenmukainen – ehkäpä sellainen, joka lisäisi yhteiskunnassa sitä, mitä Weil siihen eniten kaipasi: inhimillisyyttä, ihmisarvon kunnioittamista sekä ihmisten väliseen ystävyyteen ja rakkauteen liittyvää pyhyttä.²²⁶

Weil korostaa ihmiskäsityksessään ihmisen ”kykyä toimia” ja siihen perustuvaa ”puhdasta aktiivisuutta”. Tämä kuvastaa Weilin katsomusta, että ”ihminen on sitä, mitä hän tekee” ja että ihminen ”tuottaa oman olemassaolonsa” tekojensa tuloksena.²²⁷ Käsitän hänen viittaavan olemassaolon laatuun eli persoonan olemassaolon hyvyyteen, persoonan kokonaisvaltaiseen kokemukseen hyvästä elämästä. Väitöskirjassani olen kuvaillut, kuinka tämä kokemus voi toteutua rakkauden kautta. Kun ihminen löytää elämänsä tarkoitukseksi rakkauden, *agapen* tai *philian* merkityksessä, voi hän edistää sekä kaikkien ihmisten – tai koko luomakunnan – yhteistä hyvää että

224 Ks. Hankamäki 2006.

225 Jälkimmäinen perustuu sekä ihmisen situationaalisuuteen – suhteissa olemiseen toisiin – että ihmisen tarkoituksen tahtoon – pyrkimykseen suuntautua yhteisesti arvokkaaseen ja hyvään.

226 Ks. Hankamäki 2006. Pyhyyteen liittyy ainakin kaksi arvofilosofista näkökulmaa. Max Schelerin arvohierarkiassa pyhyys oli kaikkein korkein arvotaso. Pyhyys viittaa todellisuuteen, jota ei voi hallita eikä täysin käsittää – pyhää ei ole pystytty eikä pystytä koskaan tyhjentävästi määrittelemään, kuten ei muitakaan absoluuttisia arvoja. Pyhän arvo todellistuu kahden persoonan välisessä rakkauden kokemuksessa. Pyhän arvon ytimessä on persoonan itseisarvo, joka velvoittaa kohtelevaan sekä muita arvokkaasti että olemaan hyväksymättä itseen kohdistuvaa huonoa kohtelua. Ks. Solasaari, U. 2011. Negatiiviset arvot – pienemmän pahan valinnalla hyvää kohti. Teoksessa: T. Purjo E. & Gjerstad (toim.) Arvojen ja tarkoitusten pedagogiikka. Helsinki: Non Fighting Generation, 95–104.

227 Ks. Hankamäki 2006.

situationaalisesti kaikkeen muuhun kietoutuneisuutensa kautta myös omaa kokemustaan elämän hyväydestä.²²⁸

Weil puhuu ihmisen todellistumisesta rakkauden tekoja välittävänä ideaalisen Hyvän (hyvän universaalinen arvo) ja maailman rajapintana. Weilin etiikka perustuu hänen kehittämänsä ihmiskäsityksen seurauksiin ja hän korostikin ihmisen ”siveellistä tietoisuutta” (kreik. *ethos*) ja halua tehdä hyvää (vrt. Frankl’n korostama ihmisen tietoisuus omasta vastuullisena ja eettisenä olemisestaan sekä ihmisen olemuksellinen ”tahto tarkoitukseen”). Weil tekee tässä yhteydessä tarkan eron etiikan ja moraalin välille määritellen moraalin pelkäksi kiinnittymiseksi sovituihin tapoihin (lat. *mores*), jotka saattavat olla hyvinkin epäeettisiä.²²⁹

Weilin yhteiskunnallisen moraalin kritiikin kärki on kysymyksessä, millaiselle perustalle ajaudumme eettisinä olentoina, mikäli sallimme itsemme ja toistemme ehdollistua yksinomaan kulttuurisille ja sosiaalisille vaikutteille. Jälkimmäiseen hän sisällyttää myös sen, että yhteisö tunnustaa ihmisen vain persoonana eikä kunnioita heidän ihmisyyttä jonain sellaisena, joka on enemmän kuin hänen persoonansa. Persoonuuden tunnustaminen merkitsee Weilille sitä, että tunnustetaan pelkästään se, mikä ihmisessä on opittua ja ehdollistettua, sosiaalisen kollektiivin tuotetta ja alisteista sille. Weil samaistaa toisin sanoen persoonan kollektiiviseen persoonaan ja näkee sen ylistämisessä lähteen haavoittuvuuteen. Mitä enemmän identifioidumme toisten tunnustamaan persoonaan itsessämme, sitä enemmän persoonaamme kohdistuvat loukkaukset ja persoonamme tuhoamispyrkimykset luovat meille tunteen olemassaolomme katoamisesta.²³⁰

Weilin yleisestä Kantin jälkeisestä filosofiasta poikkeava käsitys persoonuudesta on kiinnostava, koska hänen etiikkansa avartamana toinen ihminen voi tulla kohdatuksi muiden kuin persoonaansa liittyvien olemuksellisten ominaisuuksien kautta. Weilin mukaan totuudet elämästä ja toisista eivät ole persoonallisia, vaan transsendentteja. Minua koskeva merkitsee toisesta puhuttaessa myös *sinää* yleisessä, ei-persoonallisessa merkityksessä. Eettisen yhteiselämän perusta onkin tämän takia toiseuden transsendenttius, määrittelemättömyys.²³¹

228 Purjo, T. 2010, 346.

229 Ks. Hankamäki 2006.

230 Mt.

231 Hankamäki 2006. Ks. myös Weil 1957, 174–175.

Weil päättää ajatukseen, että pyhää ihmisessä on ihminen kokonaisuutena eikä mihinkään tässä kokonaisuudessa pidä kajota. Hän tarkoittaa kajoamisella pyrkimyksiä määritellä toinen ihminen joksikin. Häntä ei pidä määritellä edes persoonaksi, koska teemme hänestä silloin rajallisen ja palautamme hänet johonkin ajalliseen ja paikalliseen – yhteiskunnalliseen, ennalta sovittuun tai ideologiseen käsittämistapaan. Weilin mukaan on mahdotonta määritellä, mitä persoonan kunnioittamisella tarkoitetaan.²³² Weil asettuu siten implisiittisesti kyseenalaistamaan Max Schelerin arvohierarkian, jossa persoonalle annetaan korkeimmalle pyhyiden arvoalueelle sijoittuva arvo. Myös Frankl ja Rauhala korostavat persoonan ainutlaatuisuutta ja itseisarvoa. On kuitenkin huomioitava, että Weilin kritiikki kohdistuu persoonan niihin puoliin, jotka syntyvät auktoriteettien toteuttaman ohjailun ja auktoriteetteihin samaistumisen vaikutuksesta.²³³ Kritiikin kärki kohdistuu siten kollektivismin ja tässä valossa Weilin ajatukset ovat samansuuntaisia edellä mainittujen kanssa.

Persoonuuden tunnustamisen problematisointi liittyy Weilillä kysymyksiin arvotaju(nna)sta ja rakkaudesta. Schelerin mukaan sivistyneisyyskään ei ole riittävää, vaan ihmisen on sen lisäksi pyrittävä pääsemään myös kaikkein ylimmälle, pyhän arvojen alueelle. Pyhän arvotason ydinarvo on persoonan-arvo ja pyhän arvot kohdataan kahden persoonan välisen kohtaamisen mahdollistamassa rakkauden kokemuksessa.²³⁴ Tämä huomioon ottaen tulkitseen, että varsinaista ristiriitaa ei sittenkään ole Weilin ja Schelerin tai Frankl'nkaan välillä. Weilin ajattelu sopii sen sijaan oivallisesti täydentämään Schelerin ja Frankl'n filosofioita.

232 Hankamäki 2006. Kunnioituksen velvollisuudesta Weilillä (2007) on kuitenkin vahvat näkemykset. Hän korostaa jopa, että ”[i]hmisen iänkaikkinen kohtalo määrää vain yhden velvollisuuden ja se on kunnioitus. Velvollisuus täytetään vain, jos kunnioitus ilmaistaan todellisella eikä kuvitteellisella tavalla. Se voi puolestaan tapahtua ainoastaan täyttämällä ihmisen maanpäälliset tarpeet.” Tarpeilla Weil tarkoittaa toisen ihmisen sekä fyysisiä että henkisiä tarpeita. Ajatus on siis lopulta lähellä sitä, mitä olen aiemmin puhut kunnioituksen tunnustusasenteesta käsitellessäni persoonuuden tunnustamista. Weilin *Juurtuminen-kirjan* (2007) koko ensimmäinen osa (sivut 8–47) on luettelo ihmissielun tarpeista ja niiden filosofis-eettisestä kuvailua.

Saksankielen taitoisille edellä mainittu Wimmerin kirja tarjoaa mielenkiintoisen mahdollisuuden lukea rinnakkain *Juurtuminen-kirjaa* ja Wimmerin (2009, 69–96) kattavaa kommentaaria siitä.

233 Wimmer (2009, 97–130) käsittelee laajasti Weilin näkemyksiä persoonasta ja pyhästä. Lähtökohtana on, että ihmisessä oleva pyhä ei ole hänen persoonansa, vaan hänessä oleva persoonaton.

234 Purjo, T. 2012. Viktor Franklinin logoteoria – tie arvipitoiseen ja tarkoituksentäyteiseen elämään. Porrum: Loppi, 41–42.

Modernin valtion lainsäädännöllinen arvorelativismi johtaa ihmiset sisäisiin arvoriitituihin, joka aiheuttaa kärsimystä. Ihmisellä on pyrkimys luoda kestäviä arvoja. ”Yhteiskunnan painovoimain” alaisuudessa ihmiset ”kiskotaan juuriltaan”, kun heidät vaaditaan kieltämään arvojen pysyvyyden.²³⁵ Välttämättömyyden kourissa arvotajun edellytykset rikkoutuvat. Ihmisten kaipaus hyvään ja oikeudenmukaiseen eivät saa toteutua ja tällainen inhimillisen olemassaolon olennainen ristiriita aiheuttaa pahoinvoinnin ja huonovointisuuden elämyksiä.²³⁶

Viktor Frankl toteaa eri yhteyksissä, että vain sellaisella kärsimyksellä, jota ei voida välttää tai poistaa, on tarkoitus. Lisäksi kärsimyksen tarkoituksellisuus riippuu mainituissa tilanteissakin siitä, muuttaako se ihmisen itsensä paremmaksi. Frankl korostaa, että kärsimys ei ole välttämätöntä oman elämänsä tarkoituksen löytämiseksi, mutta tarkoitus on mahdollista löytää kärsimyksestä huolimatta tai jopa kärsimyksen kautta. Frankl esittää näkemyksensä, että kärsimys on jopa elämän korkein mahdollinen arvo ja syvin tarkoitus.²³⁷ Toisaalta hän kertoo, että ollessaan keskistysleirissä hän ymmärsi ensimmäistä kertaa elämässään perimmäisen totuuden: rakkaus on korkein päämäärä, johon ihminen voi pyrkiä. Silloin kun ihminen on äärimmäisessä lohduttomuudessa, jossa hänen ainoa saavutuksensa on kärsimyksen kestäminen kunniallisella tavalla, ihminen voi kokea täyttymyksen ajattelella rakkaudella kuvaa, joka hänellä on rakastetustaan syvällä sisimmässään (tajunnassaan, maailmankuvassaan).²³⁸

Myös Simone Weil pohti useissa elämänsä vaiheissa mahdollisuutta kääntää kärsimys rakkaudeksi tai myötätunnoksi toisia ihmisiä kohtaan silloin, kun kärsimys lankeaa välttämättömästi ihmisen osaksi. Jos tämä on mahdollista, kyse olisi universaalista elämän kunnioittamisesta, jonka lähtökohtana on pyyteetön ja ansaitsematon rakkaus tai armo,²³⁹ joksi Weil sitä myös kutsui. Armahtavan laupeuden valossa kärsimys voisi paljastaa, mikä

235 Ks. Weil 2007, 54–57, 100–103.

236 Ks. Hankamäki 2006.

237 Frankl, V. E. 2005. Logoterapia – avain mielekkääseen elämään. Helsinki: Lyhytterapia-instituutti.

238 Frankl, V. E. 2006. Ihmissyyden rajalla. 2. painos. Helsinki: Otava.

239 Weil 1957, 88–89, 136–137, 148.

meissä on hengellistä²⁴⁰ ja arvokasta. Kun kärsimme itse, toiset ihmiset voisivat antaa meille voimaa tai viisautta. Jos toinen ihminen kärsii, voisimme vastaavasti lievittää hänen kärsimystään. Weilin filosofiaa – joka on samalla tavalla myönteinen ja valoisa kuin Frankl’nkin filosofia – ilmentää hänen uskonsa, että silloinkin kun kärsimyksestä tulee ihmisen tilanteissa pysyvä rakennetekijä, on häneen mahdollista luoda voimaa ja löytää hänestä sellaisia ominaisuuksia, jotka jalostavat sekä ihmistä itseään että toisia ihmisiä kestävämmiksi, paremmiksi ja rakastavammiksi.²⁴¹

Weilin ajattelussa ja hänen transsendentaalisessa ihmiskäsityksessään korostuu, että eksistenssimme, olemassaolomme kokeminen ei koske vain itseämme, vaan se on tietynlainen yhteyskokemus, jossa sulaudumme yhteen luonnon, transsendenssin ja kaiken olevaisen kanssa.²⁴² Inhimillistä ymmärtämistä tutkivassa ja painottavassa hermeneutiikassa eräänlainen aksiomaattinen peruslähtökohta on, että kaikki ymmärtäminen on aina yhteyksissä ymmärtämistä. Tajunnan horisonteista puhutaan ymmärtämis-yhteyksinä. Toisaalta puhutaan, että situationaalinen olemassaolomme on suhteissa olemista kaikkeen olevaiseen niin, että se kaikki heijastuu meissä. Voidaankin sanoa, että löydämme aidon itsemme ja ihmisyytemme perustan vain ollessamme ymmärtävässä suhteessa kaikkeen olevaiseen – toisiin ihmisiin, luontoon, transsendenssiin (kuten universaaleihin arvoihin) ja kaikkeen muuhun, joka kuuluu omaan tilanteeseemme.

Weilin ihmiskäsityksessä tilanteeseemme kuuluu transsendenssikin niiltä osin kuin olemme tulleet tietoiseksi siitä esimerkiksi universaalien arvojen tai jumaluuden osalta. Samalla se merkitsee usein metafysisiksi ja mystiseksi katsottujen asioiden ja ilmiöiden käsittämistä arkiseen elämäämme ja olemiseemme konkreettisesti ja arkipäiväisen luonnollisesti kuuluvina. Henkisissä arvoissa, pyhydessä tai uskonnollisessa kokemisessakaan ei ole kyse suurin elämyksin vahvistetusta poikkeuksellisen voimakkaasta ylevän kokemisesta. Pikemminkin kyse on siitä, että vapautamme itsemme odottamasta jotain outoa ja ihmeellistä. Tällöin maailma – sekä immanentti että transsendentti – voivat ikään kuin itsestään virrata ihmisen kokemukseen. Weil halusi

240 Hankamäki 2006, 159–160. Sikäli kun Hankamäen ilmaisu vastaa Weilin alkuperäistä, Weil viittaa tällä käsitteäkseen aitoon pyhyyteen, jonka hän katsoo olevan ihmisessä kaikkein arvokkainta ja ensisijaisinta.

241 Hankamäki 2006.

242 Mt.

näin ajatelleessaan palauttaa henkisyuden, hengellisyuden ja transsendenssin ihmisten arkipäiväisen tapahtumisen yhteyteen.²⁴³

Toisaalta hän ajattelee, että ihminen aina jo on yhteydessä kaikkeen olevaiseen. Ihmistä ei ole koskaan voitu riistää pois tästä yhteisestä alkuperästä sekä ihmisen ja olevaisen välisestä yhteydestä. Olevaisen konkreettinen kokeminen ei ole Weilille mikään erityinen kokemisen tila, mutta sen päälle on kasautunut kulttuurien kuonaa niin paljon, että aito kokemiskyky on peittyneen sen alle. Tie taustalle jääneisiin ”uskonnottoman uskonnollisuuden”²⁴⁴ ja pyhyden ulottuvuuksiin yltäviin kokemuksiin on siksi avattava ihmisen eläytymis- ja kokemiskykyä herkistämällä. Tavoitteena on, että ihminen voisi kokemuksellisesti sulautua luontoon, olevaiseen tai hyvän ideaan.²⁴⁵

Onko rakkaudessaan Weilin mukaan mitään erityistä, kun pyhäkin on hänelle arkista? Weilille itsellensä oli hänen eettisessä projektissaan ravisteleva kokemus, kun hän löysi ”painovoimaksi”²⁴⁶ nimeämänsä yhteiskunnallisen vallan vastavoimaksi ihmisyksilöiden keskinäisen pyyteettömän ja ansaitsemattoman rakkauden, armon.²⁴⁷ Rakkaus on antamisen ja saamisen lisäksi myös ottamista. Mutta ei toisen haltuun ottamista, vaan häneltä vastaanottamista, ottamista jossain äärimmäisen hyvässä.²⁴⁸

Weil peräänkuulutti ihmisiltä aitoa solidaarisuutta, jolla hän tarkoitti pelkän aktiivisuuden lisäksi kykyä kokea myötätuntoa toisten ihmisten kärsimyksessä. Spontaanin myötätunnon ja osallisuuden voiman avulla voitaisiin luoda suhteita, jotka aikaansaisivat pelokkaan ja irrallisen olemisen ylittäviä merkityksiä. Lähtökohdaksi hän otti ihmisistä itsestään lähtöisin olevan auttamisen halun – jota Frankl puolestaan kutsui ihmisen olemukselliseksi tarkoituksen tahdoksi. Ottamallaan lähtökohdallaan Weil yhtyi

243 Ks. mt.

244 Juutalaiseen perheeseen syntynyt Weil ei ollut – kuten ei Frankl’kaan – kiinnittynyt juutalaiseen tai mihinkään muuhunkaan uskontokuntaan, vaan hän koki kiinnostusta eri uskontojen samoin kuin filosofioiden olemuksellista ydintä kohtaan. Hankamäki (2006, 200) käsittelee Weiliä ennen kaikkea sokraattisen filosofiaperinteen edustajana.

245 Ks. Hankamäki 2006.

246 Weil 1957, 205.

247 Weil 1957, 23.

248 Sitäkin traagisempaa oli, että Weil ei koskaan löytänyt omaan elämäänsä kaipaamaansa suurta rakkautta.

laajemminkin länsimaisen etiikan tiennäyttäjien näkemykseen, että etiikan perustana voi olla vain ihmisen pyyteetön tahto tehdä hyvää.²⁴⁹

Weilin rakkauden filosofian²⁵⁰ tarkoituksena oli löytää ihmisen toiminnalle rakkauden kautta sellainen päämäärä ja suunta, jonka toteutumisen muodot ovat jo sinänsä arvokkaita. Rakkaudesta itsestään kumpuaa halu elää siinä kokemuksellisessa todellisuudessa, joka meillä on edessämme, yhteydessä transsendenttiin hyvään. Weil viittasi immanentin todellisuuden ylittämiseksi rakkauden ihmeeseen, jonka filosofinen nimitys on ”transsendoiminen”. Tästä syystä rakkaus ei vaadi perusteita toteutuakseen. Tilanne on sama kuin luottamuksessa, joka voi vallita vain itsestään ilman sitoumuksia tai sopimuksia, jollaisten vaatiminen olisi jo epäluottamuksen merkki. Rakkaus kohottaa osapuolten yhteyden kaikkien osapuolten lupausten ja sopimusten tuolle puolen, itsessään uskolliseen ja pyhään.²⁵¹

Weilin mukaan rakkaus on osallisena kaikissa ihmisissä voimistamassa heidän tahtoaan hyvään. Ihmisellä on transsendentaalinen rakkaus yleispätevään hyvään. Toisaalta ihminen voi todellistua tämänpuoleisuudessa rakastavana vain sen kautta, että rakkaudella on todellinen kohde. Rakkauden vaikutus ihmisessä on siten aina kokemuksellinen ja siksi partikulaarinen (erityinen vastakohtana universaalille, yleispätevälle). Rakkauden on välttämättömästi toteuduttava aistillisessa todellisuudessa, koska ihminen ei voi muuten kokea sitä. Se ei kuitenkaan riitä siihen, että rakkaus olisi eettistä. Rakkauden on lisäksi suuntauduttava ylimaalliseen ja yli-inhimilliseen hyvään.²⁵²

Max Scheler puhuu fenomenologiassaan rakkaudesta ihmisen perusintentionaalisuutena, perustavana suuntautuneisuutena kohti toista persoonaa. Weilin tavoin myös Scheler otti vaikutteita Platonilta, jonka

249 Hankamäki 2006. Hyvántahtoisen ihmisen keskeisenä näkökulmana tulee siten olla siitä huolehtiminen, että kohtelee toisia hyvin, eikä niinkään olla huolissaan siitä, miten toiset kohtelevat häntä itseään. Weil (2007, 18–19) kytki kysymyksen valinnan vapauteen. Ihminen on vapaa valitsemaan hyvän ja on siihen kykenevä, kun hän on tiedostanut tahtonsa hyvään ja on kasvanut henkisesti aikuiseksi. Vain tällä tavalla toimivaa ihmistä voidaan pitää täydellisesti vapaana tietoisuudessaan, vaikka teoissa vapaus onkin aina jollain tavalla rajallista. Näistä lähtökohdista toimiva ihminen kokee ihmisvelvollisuutensa oikeutenaan toteuttaa valinnan vapauttaan. Ks. myös Erkkilä, J. 2012. Simone Weil ja ihmisen velvollisuudet. *Synnyt/Origins -verkkolehti* 1/2012, 50–59. <https://wiki.aalto.fi/display/Synnyt/1-2012>. Viitattu 12.4.2014.

250 Ks. esim. Weil 1957, 93–100.

251 Hankamäki 2006.

252 Mt.

mukaan ihminen on sillä tavalla eettinen, että tietäessään, mikä on hyvää, hän myös tekee hyvää.²⁵³ Toisin sanoen Platon korostaa arvotiedon merkitystä olettaen, että se johtaa automaattisesti eettiseen toimintaan. Näin kaiketi onkin sikäli, kun ihmisen tahto tarkoitukseen on aktiivisessa tilassa, joka edellyttää, että ihminen on tiedostanut sen itsessään. Tällöin ihminen ei tee tahallaan huonoja tekoja, vaan kaikkien hänen tietoisten tekojensa päämääränä on pyrkimys hyvään. Tämä pyrkimys on yhdenmukaista ihmisen perustavan suuntautuneisuuden, rakkauden, kanssa.

Weilin näkemyksen mukaan ihmisen tie universaalien arvojen kokemiin on rakkauden tie, koska sen päämääränä on korkein hyvä. Toisaalta transsendentaalisen hyvän idean asema Platonin ideapyramidin huipulla samastuu rakkauden voimaan, joka ehdottomuudellaan ylittää kaiken muun kokemuksellisen hyvän. Koska rakkaus ja hyvä ilmenevät aina yhdessä, eikä mikään ihmisen teko ole itsessään hyvää, niiden molempien lähteenä on tuonpuoleinen arvojen maailma.²⁵⁴ Tämä merkitsee, että emme pysty käsittämään tai toteuttamaan myöskään rakkautta sinänsä, sen kaikessa täyteydessä. Tästä huolimatta rakkaus on elämän korkein tarkoitus, korkein päämäärä, johon ihminen voi pyrkiä. Se on myös mystisyydestään huolimatta ihmisen merkittävin kestävä hyvinvoinnin ja onnellisuuden lähde.

3.4 Arvokas kohtaaminen arvoaikuttamisen perustana

En oikeastaan usko muunlaiseen arvoaikuttamiseen kuin siihen, mitä todellistuu kasvokkain kohtamisessamme. Tämä on johdonmukaista sen ihmiskäsityksen kanssa, josta aloitin kirjani. Ihminen on holistinen, kokonaisvaltainen ja jakamaton kokonaisuus. Hänen kolme olemuspuoltaan – situationaalisuus, kehoisuus ja tajunnallisuus ovat jatkuvasti kehämäisesti etenevissä vuorovaikutteisissa suhteissa toisiinsa. Vaikuttamisen kannalta on olennaista, että pääsemme kohdattavamme kanssa molemmat osaksi toistemme situaatiota ja kosketuksiin toistemme tajunnan horisontteihin. Nykyisen sosiaalisen median aikakautena keskustellaan paljon virtuaalisesti, kohtaamatta toisiaan kasvokkain. Tälläkin tavalla on mahdollista päästä melko syvälliseenkin ymmärrysyhteyteen toisen ihmisen kanssa.

253 Mt.

254 Mt.

Vasta kasvokkain eli kehollisesti toisen kanssa kohtaaminen antaa lopullisen varmistuksen ja syvyyden suhteelle ja toisiinsa vaikuttamiselle.

Erilaatuisten arvokäsityksistä keskusteleminen luo omalla tavallaan perustaa keskusteluun osallistuvien osapuolten arvotajunnalle. Samoin sekä yksilöllisistä että yleisistä elämäntavoistamme keskustelu ja erilaisia tilanteita koskeva päättely moraalisesti suotuisammista toimintatavoista on hyvästä. Arvojen ja arvostusten tunnistaminen, niiden määrittelyn yrittäminen ja erilaisten valintojen ennakointi selkiyttää ainakin sellaisen ihmisen arvo-maailmaa, joka elää jonkinlaisessa subjektiivisessa arvotyhjyössä tai jonka suhde arvoihin on epäselvä tai tiedostamaton. Perustavanlaatuinen keskustelu on hyödyllinen myös kaikille niille, joiden arvostukset ovat vääristyneitä, yksipuolisia, keskenään ristiriitaisia tai puutteellisesti jäsenyneitä. Koska tämä koskee ainakin lähes kaikkia lapsia ja varhaisnuoria, mutta joiltakin osin suurinta osaa muitakin ihmisiä, luodaan arvokeskustelulla perustaa arvojen laatuun vaikuttamiselle ja niiden muuttumiselle ihmisyyden kannalta paremmiksi. Kyse on kuitenkin vain välttämättömästä, mutta ei suinkaan riittävästä vaiheesta kohti arvopitoisempaa kanssaolemista yhteisessä maailmassamme.

Koska kyse on kanssaolemisesta ja toisilleen olemisesta elämisaailmassa, siis maailmassa *elämisestä*, voidaan arvokasta kanssakäymistä toisten kanssa oppia vain toiminnan kautta. Arvojen mukaista eettisyyttä on harjoitettava ja harjoitettava siinä todellisuudessa missä elämme yhdessä toisten kanssa kokiien itsemme ja toisemme näissä kohtaamisissa jollakin erityisellä tavalla. Arvoja voimme kokea vain suhteissa toisiin ja tavoitteena tulee olla jokaisen kohdattavan olennon näkeminen omana itsenään sen omassa tosiasiallisuudessa. Eettinen suhtautuminen toiseen tarkoittaa sitä, että näemme toisen tällöin erillisenä, itsessään arvokkaana arvonkantajana.

Arvoperustaa eettisenä olemiselle maailmassa ja arvovaikuttamiselle siinä luo siis arvotieto, mutta ennen kaikkea toisten kohtaamisista muodostuvat arvokokemukset. Tehokkain arvokasvatus ja kasvu arvoihin tapahtuvat arvokkaan kohtaamisessa. Kohtaamisessa ei välttämättä tarvitse lainkaan puhua arvoista, mutta sen sijaan niitä pitää toteuttaa läpi kohtaamistapahtuman, niiden pitää siis olla kohtaamisen ”punaisena lankana”, jonka ympärille kaikki kohtaamisessa yhdessä kohdattu kietoutuu. Kohtaamisen pitää siten olla *arvo-kasta*.

Levinas²⁵⁵ korostaa kasvoja toisen eettisen kohtaamisen ontologisena (olemuksellisena) lähtökohtana. Kohtaamisen arvokkuus rakentuu kasvokkain kohtaamisessa toisen kanssa. Kasvot on filosofinen käsite, jolla Levinas tarkoittaa enemmän tai vähemmän koko ihmisruumista, ihmisen kehollista olemusta. Olen itse pohtinut vuosikymmeniä kehon merkitystä kohtaamisessa ja soveltanut erityisesti tietynlaista asentoa sekä käytännön kohtaamisissa että antamassani opetuksessa.²⁵⁶ Tavoitteena on luoda nopeasti sanaton suhde ja kehollinen kommunikaatioyhteys toiseen omalla olemuksellaan ja vaikuttaa sillä sekä omien että toisen pelkojen lieventymiseen, fyysiseen rentoutumiseen, henkiseen rauhoittumiseen sekä avoimuuden ja luottamuksen edellytysten muodostumiseen.

Kommunikaatioyhteys avataan asettautumalla niin kutsuttuun luonnolliseen asentoon, joka on universaalisti kaikkien tiedostamattomassa tajunnassa koettavissa siten, että se ei torju eikä aiheuta toisessa torjuntaa tai muuta kielteisyyttä. Luonnollinen asento ilmentää avointa valmiutta sekä vastaanottaa että antaa.²⁵⁷ Asentoon asettautuminen aloitetaan hengityksestä, joka keskitetään pallean pois rintakehästä, jolloin on mahdollista hengittää syvään ja hitaasti. Samalla keskitytään sisäisellä puheella myönteisen pohjavireen luomiseen tunteille ja ajatuksille. Kehon rentouttaminen aloitetaan kasvojen ja niska-hartiaseudun jännittyneisyyden vapauttamisesta ja myös käsivarsien annetaan roikkua vapaasti kämmenet avoimina. Selän ryhti suoritetaan niin, että yläselkä lepää alaselän ja lantion lihasten varassa. Jalat asetetaan hartioiden leveyden verran haralleen, polvien annetaan lukittuneisuuden sijaan hieman koukistua ja seistään tasaisesti molemmilla jaloilla. Jalkaterät käännetään osoittamaan hieman sivuille ja annetaan vartalon painon levätä hieman enemmän päkiöillä kuin kantapäillä.

255 Levinas, E. 1996. Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa. Helsinki: Gaudeamus.

256 Olen harrastanut kamppailulajeja vuodesta 1965 lähtien – pääajinani on ollut judo – toiminut väkivaltilanteisiin väliin menijänä kaduilla, erilaisissa tapahtumissa sekä sisätiloissa vuosina 1994–2006. Vuonna 1994 ryhdyin kehittämään omaa väkivallatonta itsesuojelumenetelmää, josta lähtien olen opettanut sitä sekä yleisemminkin väkivallattomia keinoja selviytyä uhkaavista tilanteista sekä julkisilla kursseilla että lukemattomissa eri yhteisöjen tarpeisiin räätälöidyissä koulutus-tilaisuuksissa. Vuonna 1997 kirjoitin kirjan Väkivallan hallinta – ilman väkivaltaa.

257 Luonnollinen asento jättää kaikki vaihtoehdot avoimeksi uhkaavissakin tilanteissa, eli pakenemisen tai tilanteen edellyttämien puolustautumiskeinojen käyttämisen.

Kasvot ja koko keho suunnataan kohti toista. Kasvojen tulee ilmentää tyyneyttä ja tarkkaavaisuutta. Katsekontakti pyritään säilyttämään. Katseen tulee olla lempeä ja hyväntahtoinen. Tuijottamista pitää kuitenkin välttää ja jatkuvan suoraan silmiin katsomisen sijaan voi katsettaan välillä lepuuttaa hieman silmien alapuolella. Kasvonsa voi myös suunnata keskinäisestä etäisyydestä riippuen joko leuan korkeudelle tai rintakehän yläosaan, jos jatkuva katsekontakti vaikuttaa häiritsevän itseä tai toista. Kasvoja ja muuta kehoaan ei kuitenkaan pidä kääntää pois toisensa, koska se ilmentäisi myös symbolisesti selän kääntämistä toiselle.

Kasvot ovat osa toisen erillisyyttä ja vierautta, mutta ne ylittävät minän ja sinän rajat ja avaavat tulemisen minua kohti ja ilmaisevat jotain toisen omasta varsinaisesta itsestä kohtaamisen ainutkertaisessa hetkessä. Tässä ja nyt -kokemus tulee minun sisään, tajuntani tiedostamattomiin horisontteihin, ”sydämeeni” tai omaantuntooni arvoelimenä. Kun asettaudun ja antaudun kasvokkain toteutuvaan, välittömään suhteeseen toisen kanssa, avautuu minulle ja sinulle, *meille*, yhteys sellaiseen, mikä ei ole ajattelemisella tai kokemuksiä refleктоimalla koettavissa. Toisen kasvot ovat portti äärettömään, transsendenttiin arvojen maailmaan. Toisen aidossa kohtaamisessa olen osallisena ainoastaan silloin, kun antaudun kokonaisvaltaiseen välittömään ja eläytyvään kokemiseen. Voidaan sanoa jopa, että vain silloin olen myös aidosti ja autenttisesti olemassa ihmisenä sen suuntaisesti kuin ihmisyiden ihanne edellyttää.²⁵⁸

Kasvot ovat vertauskuva ihmisen alastomuudelle, haavoittuvuudelle ja puolustuskyvyttömyydelle, joka ilmenee avoimelle, sillä hetkellä itsensä unohtavalle ja siksi toiselle vastaanottavaisella minälle sinusta ilman että sitä voisi täydellisesti peittää suojaksi otetun naamion taakse. Kasvot edustavat niiden avoimeen ja ennakkoluulottomaan kohtaamiseen asennoituneelle ihmiselle toisen riisutuinta itseä myös käytännössä. Vastavuoroisesti myös itsensä unohtavan ja toiselle antautuvan ja omistautuvan kohtaajan on uskallettava antaa omien kasvojensa ilmentää riisuuntuneisuutta kaikesta siitä varsinaista ihmisyyttä peittävästä ulkokohtaisuudesta, jota muodollinen asemamme, tapamme pukeutua ja käyttäytyä sosiaalisissa yhteyksissä tai se mitä passiini on kirjoitettu tai tulo- ja omaisuustietoihin on kirjattu, edustaa.

258 Vrt. mt.

Lainaan seuraavassa Aaro Löfin²⁵⁹ hienoa tekstiä blogikirjoituksessaan.

Katson hätäisiä kasvojasi. Ilmeet vaihtelevat niillä ja silmäsi viestittävät hetkin kipua, hetkin tuskaa. Hämmennystä, kaipausta ja yksinäisyyttä. Vihaa, katkeruutta ja pelkoa. Kaikkea tuskin edes rekisteröin.

Saatat seuraavaksi lyödä tai heittää minua tavaralla. Sen perään suukottaa, pyytää anteeksi, olla kaikella voimallasi koko maailman ihanin olento. Ja muuttua taas hetkessä. Avaat sydämeni kuin itsestään ja kun rentoudun, särjet sen. Täysin odottamatta. Yhä uudelleen ja uudelleen. Löydät jopa tietämättäsi kipeät haavani ja saat ne särkemään. Mieleni tekisi paeta, mennä pois, osoittaa kuinka minuun sattuu. Kiukutella ja suuttua. Itkeä ja romahtaa raunioiksi.

Kun kipeissä hetkissä muistan antautua, päästää irti ja katsoa silmiisi, huomaan joskus yllättyväni. Se mikä minua pelottaa, sattuttaa ja ajaa reagoimaan, on pinnan alla jotain muuta. Aivan kuin jään alta paistaisivat viattomat ja avoimet lapsen silmät. Ne jotka sanovat; auta minua, minun on vaikea olla enkä osaa olla sen kanssa.

Kun vain oikeasti katson, ymmärrän sinua. En järjelläni, mutta sydämelläni. Otan vastaan hämmennyksesi, vaikka se joskus sattuu. Tutkit elämää ja itseäsi ja tarvitset siihen tukea lähimmiltäsi. Et pumpulia mutta turvaa ja tukea, tilan johon kaikki sinussa on tervetullutta.

Toivon, että uskaltaisin aina katsoa silmiisi ja kysyä miksi sinuun sattuu. Ystävänä, lapseni, vanhempani, rakkaani tai vain ihminen joka sitä tarvitset.²⁶⁰

259 Löf, A. 2013. Michien tie: Mikä sinuun sattuu? <http://hidastaelamaa.fi/2013/12/miehen-tiemika-sinuun-sattuu/>, luettu 4.12.2013.

260 Tai vain eläin, joka sitä tarvitset. Omakohtainen kokemukseni on ollut usean kerran, että muiden ihmisten kaltoin kohteleva, rankallakin tavalla hylätty eläin, on vedonnut minuun. Heidän katseensa vaikutus on ollut niin voimakas, että olen joutunut antautumaan sen puhuttelelle. Kotonamme asuvat eläimet ovat valinneet minut enkä minä heitä. Ehkä olen kuitenkin myös ollut vastaanottavainen heidän katseessaan välittyneelle vetoomukselle sekä uskolle, toivolle ja jonkinlaiselle eläimen ihmistä viisaampaan vaistoon perustuvalle luottamuksellekin siitä, että he voisivat saada rakastavan kodin luonamme. Rene-koiramme, jota emme voineet pelastaa jo ennen meitä alkaneelta kuolemansairauteen johtaneelta kehitykseltä, oli tästä hyvä esimerkki. Löyhkäävän, alipainoisen ja aggressioherkän koiran katsekohtaaminen oli järjestyttävä kokemus, joka sai minut välittömästi vastaamaan hänelle ”kyllä”. Samoin oli löytöeläintaloon kumppaninsa Liinun kanssa

Löf kuvailee avoimen avuttomia ja viattomia silmiä. Toisen kasvot esittävät minulle eettisen vaatimuksen, ne vaativat minut eettiseen vastuuseen toisesta. Toisin sanoen kasvokkain oleminen on eettisen kohtaamisen perusta ja käytännössä välttämätön perustilanne. Kasvokkain olemisen tarkoitus on, että voimme kokea toisen persoonan pyhyiden, hänen ylevän arvokkuutensa ja auttaa häntä kokemaan se myös itse itsessään kaikkien naamioiden tai muiden itsensä, aidon ytimensä kokemista ehkäisevien esteiden takaa. Kaikkia tällaisia esteitä meille rakentuu syntymästä alkaen tässä haasteellisessa ja vaativassa maailmassa. Ja kaikki nämä esteet ehkäisevät meitä myös saavuttamasta yhteyttä syvimpään ja todelliseen itseemme ja sitä kautta välittävään universaalien arvojen maailmaan.

Kasvokkain kohtaamisen tarkoitus on synnyttää rakkaudellinen suhtautuminen toiseen. Myötätunto, ymmärtävä suhtautuminen sekä toisesta välittäminen on helppoa silloin, kun tämä ei toiminnallaan koettele kohtaajan tunteita. Kuten Löf kuvailee edellä, toinen voi kuitenkin saada hänet kohtaavan kärsimään ja harkitsemaan hyökkäämistä, puolustautumista tai tilanteesta vetäytymistä. Rakkaudellisesti toiseen suhtautuva tajuaa kuitenkin, että toisen teot aiheutuvat tämän sisässä olevasta suuresta kärsimyksestä ja sen läikkymisestä yli. Kärsimyksen voittamiseen toinen tarvitsee rakkautta.

Viktor Frankl²⁶¹ toteaa, että rakkaus ei tee meitä sokeaksi, vaan näkeväksi – kykeneväksi nähdä arvoja. Jaakko Hintikka²⁶² toteaa toisaalta, että todellinen rakkaus saa rakastetun näkemään itsensä rakastettavana, siis hyvänä ja arvokkaana. Hän kertoo myös, kuinka hänen vaimonsa Merrill alkoi puhua heistä kahdesta yhtenä *me*-subjektina.

pelastetun Lassi-kissamme kanssa, joka kulki koko takapäätä vaappuen. Hän heittäytyi ensi kohtaamisella selälleen ollen valmis vastaanottamaan kaiken sen rakkauden, mitä ihminen oli valmis hänelle antamaan. Antauduimme tälle suurelle rakkauden lähertilälle, jollaiseksi hän osoittautui. Myös Lassi kuoli aivan liian varhain hänelle aiheutettujen tekojen takia.

Tällä tahdon sanoa, että kaikki kuvailtu pätee täysimääräisesti kaikkiin toisiin, kuten olen aiemminkin ilmaissut.

261 Frankl, V. E. 1955. *The Doctor and the Soul. An Introduction to Logotherapy*. New York: Alfred A. Knopf.

262 Saarikoski, S. 2014. Rakastunut loogikko. HS kuukausiliite n:o 502, tammikuu 2014. Hintikka on julkaissut harvinaisen teoksen ”Hän valitsi nimekseen Merrill Hintikka”, jossa Hintikka kertoo elämästään toisen vaimonsa kanssa.

Viktor Frankl²⁶³ kuvailee rakkautta runollisesti: ”Mutta rakkaus ei ole vain ylväyttä, vaan se on myös lumousta. Rakastavalle se loihitii maailman, se verhoaa maailman arvolisällä. Rakkaus lisää suunnattomasti vastaanottavaisuutta arvojen täyteydelle. Portit koko universumiin avautuvat. Siten rakastavan antautuessa toiselle hän kokee sisäisen rikastumisen, joka ylittää tuon toisen. Hänelle koko kosmos laajenee ja syvenee arvokkaalla, hehkuu niiden arvojen loisteessa, jotka vain rakastava näkee.” Frankl kuvailee, kuinka rakkaudellisesti toiseen suhtautuva voi subjektiivisesti kokea, mitkä ajasta ja paikasta riippumattomat arvot puhuttelevat toisen kautta itseä ja sen perusteella nähdä toisen olemuksessa piilevän korkeimman mahdollisen arvon.²⁶⁴

Olen tullut kaiken aikaa voimakkaammin vakuuttuneemmaksi, että rakkaudellinen suhtautuminen toiseen on perimmäinen tie sellaiseen yhteyteen hänen kanssaan, joka luo hänelle mahdollisuuden todellistaa itsessään arvojen maailman korkeimmat arvot niiden kirkkaimmassa muodossaan. Kun suhtaudut toiseen rakastavasti, voit saada myös toisen avautumaan rakkaudelle, suhtautumaan itsen ja toisiin rakkaudellisesti. Tällaista myönteistä kierrettä ei helposti pysäytä mikään. Rakkaudella pystyy lisäämään maailmaan jotain aidosti arvokasta ja hyvää, minkä kaikki voivat kokea merkityksellisenä ja mistä kaikki voivat ammentaa tarkoituksia elämäänsä.

Simo Skinnari²⁶⁵ kuvaa kasvattajaa nimenomaan herättäjänä, joka saa pedagogisen rakkauden avulla nuoren ihmisyyden heräämään. Skinnari korostaa myös, että kasvattajan ammattina on olla ensisijaisesti ihminen, joka tutkii maailmaa rakkaudella. Tällöin hän havaitsee jokaisessa kasvatettavassaan – kuten muissakin ihmisissä – heidän korvaamattoman arvokkuutensa osana kaikkea olevaista. Samalla kasvattaja vaikuttaa omalla esimerkillään ja rakkauden voimallaan siihen, että myös nuoret lähtevät rakkauden opettelu tielle. Olenkin joskus puolileikkillisesti kutsunut järjestömme työntekijöitä rakkauden ammattilaisiksi.

263 Frankl, V. E. 1955. *The Doctor and the Soul. An Introduction to Logotherapy*. New York: Alfred A. Knopf. Suomennos on omani.

264 Katso myös kuva 8.

265 Skinnari, S. 2004. *Pedagoginen Rakkaus. Kasvattaja elämän tarkoituksen ja ihmisen arvoituksen äärellä*. Jyväskylä: PS-kustannus.

3.5 Hetken tarkoituksia toteuttava eettinen subjekti

Karl Jaspersin²⁶⁶ mukaan rakkaus on itsensä antamista ja samalla itseksi tulemista. Ajatus on mielestäni yhdensuuntainen Frankl'n²⁶⁷ esittämän väittämän kanssa, että mikäli ihminen tekee jatkuvasti hyvää, tulee hänestä ennen pitkää myös hyvä ihminen. Tulkitsen Frankl'n tahtovan kiinnittää huomiota ihmisen tietoisten ratkaisujen suureen vaikutukseen hänen tulevan todellistumisensa suuntaan ja laatuun. Tästä seuraa erityisen vastuullisen harkinnan tärkeys silloin, kun ihminen kokee konkreettisesti olevansa eettisesti merkittävässä valintatilanteessa.

Ihminen voi siten vapaasti valita, tahtooko hän olla hyvä – inhimillinen ja hyveellinen – vai paha – eettisesti arvoton ja huono. Käytännön valinnoillaan ”tässä ja nyt” hyvän ja pahan välillä ihminen vaikuttaa siihen, mikä hänestä ihmisenä seuraavana hetkenä tulee. Valinta voi olla joko eettisesti vastuullinen, jolloin hän valitsee hyvän, tai vastuuton, jolloin hän valitsee pahan. Vastuuttomankin valinnan tehdessään ihminen joutuu kuitenkin täysimääräisesti vastaamaan valintansa seurauksista. Ihmiset vaikuttavat yleisesti unohtavan sen, että jokainen on joka tapauksessa vastuussa sekä tekemisistään että tekemättä jättämisistään, halusi hän sitä tai ei. Lisäksi kaikki ovat vastuussa ainakin yhdestä ihmisestä, itsestään. Jos ihminen haluaa elää arvopitoista ja tarkoituksentäyteistä, hyvää ja onnellista elämää, kantaa hän vastuuta myös kanssaihmisistään. Toisin sanoen, ihminen ei pääse vastuutaan pakoon.

Frankl erottaa ”pelkän” vastuullisuuden (*Verantwortlichkeit*) vastuullisena olemisesta (*Verantwortlichsein*), jolla hän viittaa eettisiä tekoja tekemään pyrkivään ihmiseen, hetken tarkoituksia toteuttavaan eettiseen subjektiin. Vastuullisena oleminen on Frankl'n *tarkoituksikeskeisen filosofian* mukainen päämäärä ihmiselle. Voidaan puhua myös vastuullisesta ihmisyydestä aiemmin mainitun itseksi tulemisen lopullisena ihanteena. Kun puhun seuraavassa vastuusta, tarkoitan nimenoman näin käsitettyä vastuullisuutta.

266 Kauppi, R. 2001. Tietoisuus Karl Jaspersin filosofiassa. Teoksessa: I. Koskinen & J. Palomäki (toim.) Raili Kaupin kirjoitukset 3.1 Filosofia. Tampere University Press, 223–231.

267 Frankl, V. E. 2005. Der leidende Mensch. Anthropologische Grundlagen der Psychotherapie. 3. Auflage, Bern: Huber.

Frankl²⁶⁸ korostaa, että elämän tarkoitukskysymykselle on tehtävä ”kopernikaaninen käänne”: sen sijaan, että olisi ihmisen asia kysellä elämänsä tarkoitusta, olisi ihmisen ymmärrettävä itsensä oliona, jolta elämä kysyy. Ihmisen tehtävänä on vastata (*antworten*) elämälle ja vastata (*ver-antworten*) elämäänsä. Elämä tekee päivästä toiseen ihmiselle kysymyksiä, joihin hänen on vastattava. Elämä on näin ollen elinkautinen kyselytunti. Vastuu merkitsee sen kuulemista, minkä arvioi oikeaksi.²⁶⁹

Vastuu on jotain, mihin ihmistä vedetään, mutta mistä hän myös vetäytyy. Frankl²⁷⁰ pohtiikin, että ihmisessä täytyy olla jonkinlaisia vastavoimia, jotka pyrkivät estämään häntä ottamasta ihmisyyteen kuuluvaa vastuuta.²⁷¹ Vastuullisuudessa on samanaikaisesti jotain pohjattoman pelottavaa, mutta samalla myös jotain äärettömän suurenmoista. Pelottavaa on tietää, että kannan joka hetki vastuuta seuraavasta hetkestä. Teen jokaisen ratkaisun, niin pienimmän kuin suurimmankin, ikuisiksi ajoiksi. Toteutan tai menetän jokaisena hetkenä jonkin mahdollisuuden, vain yhden silmänräpäyksen ajan minulle tarjoutuvan mahdollisuuden. Jokaiseen yksittäiseen hetkeen kätkeytyy tuhansia mahdollisuuksia, mutta voin valita niistä vain yhden ainoa toteutettavakseni. Kaikki muut olen samalla hylännyt ja tuominnut ikuisiksi ajoiksi olemattomuuteen, koska ne ovat olleet tarjolla vain minulle henkilökohtaisesti. Suurenmoista on kuitenkin tietää, että sekä minun että samalla ympärilläni, situaatiossani olevien asioiden ja ihmisten – kaiken sen mihin olen suhteissa – tulevaisuus riippuu jollain, vaikka vain vähäiselläkin tavalla, joka hetki tekemistäni ratkaisuista. Sen, mitä niiden avulla toteutan, minkä ”luon maailmaan”, pelastan todellisuuteen ja varjelen katoavaisuudelta.²⁷²

268 Frankl puhuu tästä mm. kirjoissaan Frankl, V. E. 1986. *Die Psychotherapie in der Praxis*. 5. durchgesehene Auflage. München: Piper; Frankl, V. E. 2007. *Ärztliche Seelsorge. Grundlagen der Logotherapie und Existenzanalyse*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

269 Niemi, H. 1992. Kristillinen ihmiskäsitys koulun arkipäivässä. Teoksessa: E. Piippo (toim.) *Näkökulmia kasvatuksen ihmiskäsitykseen*. Kajaanin kaupungin koulupalvelukeskus, 18–28.

270 Frankl, V. E. 1996. *Die Sinnfrage in der Psychotherapie*. 6. Auflage. München: Piper, ja Frankl, V. E. 2007. *Ärztliche Seelsorge. Grundlagen der Logotherapie und Existenzanalyse*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

271 Näistä voit lukea tarkemmin kirjastani Purjo, T. 2012. *Viktor Franklin logoteoria – tie arvo-pitoiseen ja tarkoituksentäyteiseen elämään*. Porrum: Loppi.

272 Tämä kappale ja seuraavat kappaleet ovat osittain lähes identtisiä aiemmin mainitun väitös-kirjani tekstien kanssa.

Frankl²⁷³ selittää tätä ”menneisyyden optimismia” siten, että ihmisen tehdessä valintoja tulevaisuuden mahdollisuuksista muuntaa hän ne todellisuudeksi pelastamalla ne menneisyyteen. Nykyhetki on siten rajatila tulevaisuuden ja menneisyyden välillä. Päätöksillämme siirrämme jotakin tulevaisuudesta, jota ei vielä ole, menneisyyteen, missä se on jo ollut. Frankl²⁷⁴ käyttää vertauskuvaa sadon korjaamisesta vilja-aittaaan, jonne jatkuvasti toimitamme ja tallennamme jotain tarkoituksellista, pelastamme erilaista kaikille arvokasta menneisyyden museoon, kuten hän myös kuvaillee.²⁷⁵ Menneisyys on siten todellisuutta, joka säilyy ikuisesti ja siksi nykyhetkessä on tärkeää päättää, mitä haluamme ikuistaa tekemällä siitä osan sekä omaa menneisyyttämme että sitä menneisyyttä, jonka olemme todellistaneet maailmaan. Osan maailmaan todellistamastamme jätämme jälkinämme maailmaan kuolemamme jälkeenkin. Ja juuri tästä muodostuu oman elämämme kokonaistarkoitus, jonka pystymme näkemään vasta elämämme viime hetkinä. Elämämme kokonaistarkoitus on siten kaikkina eri hetkinä toteuttamistamme tarkoituksellisista teoista – kaikesta siitä, mitä olemme luoneet ja aikaansaaneet maailmaan – muodostuva kokonaisuus.

Heidegger²⁷⁶ luonnehtii varsinaista nykyhetkeä silmänräpäyksenä (*Augenblick*), jonka hän määrittelee aktiiviseksi ja päättäväiseksi itsensä ulkopuolelle astumiseksi kohti sitä, mikä situaatiossa kohdataan. Augenblick-sanalla on saksankielessä etymologinen merkitys, jonka mukaan se tarkoittaa nykyhetkeä suhteessa ikuisuuteen – tosin Heideggerin ontologiassa tämä tulkinta ei sinänsä esiinny. Varsinainen menneisyys on Heideggerin mukaan oman olleena olemisen (*Gewesensein*) toistumista, ei toteutumattomien olemismahdollisuuksien ajattelemista tai unohtamista. Tulkitsen, että Franklin ajattelu noudattaa näiltä osin Heideggerin viitoittamaa olemassaoloamme, eksistenssiämme koskevaa ajattelua.

273 Frankl, V. E. 1978. *The Unheard Cry for Meaning. Psychotherapy and Humanism*. New York: Simon and Schuster.

274 Frankl, V. E. 1988. *The will to meaning. Foundations and applications of Logotherapy*. Expanded edition. New York: Meridian, 156. Frankl toteaa myös, että ”olkoon tämä kirjani opetus”.

275 Mt., 128.

276 Kauppi, R. 2001. Martin Heideggerin ihmiskäsitys. Teoksessa: I. Koskinen & J. Palomäki (toim.) *Raili Kaupin kirjoitukset 3.1 Filosofia*. Tampere University Press, 179–189.

Kaiken edellä esitetyn teemme jokapäiväisen arkemme puitteissa. Frankl'n²⁷⁷ mukaan tällä tiellä arkemme läpi meitä johdattaa ja auttaa sekä seuraa rinnallamme vastuun kantamisen ilo (*Verantwortungsfreude*). Miksei keskivertoihminen kuitenkaan ota iloisena vastuuta kantaakseen tai vastuullisena olemista elämäntehtäväkseen? Vastuun taakka koetaan painavaksi eikä oman vastuullisuuden ja elämän siihen velvoittavan vaatimuksen tunnistaminen ja tunnustaminen olekaan helppoa.

Kasvatuksesta johtuen ihmiset, niin nuoret kuin monet nykyiset nuoret aikuisetkin, eivät ole valmiita vastuunkantoon. Samanaikaisesti he näkevät arjen usein pelkästään harmaana, latteana ja arkipäiväisenä. Tämän voi katsoa johtuvan juuri siitä, että aikaa yritetään vain ”tappaa” ja samalla tapseetaan siitä kaikki tarkoituksellinen sisältö. Tai aikaa yritetään ”voittaa” eikä ymmärretä, että jättämällä oma vastuu kantamatta on voitettu vain lisää arvotonta ja tarkoituksetonta aikaa.

Jos nuori on sen sijaan tullut kasvatuksen vaikutuksesta tietoisesti vastuustaan, voi hän nähdä arkensa todellisen merkityksen, vastuullisena olemisen erilaisissa tilanteissa hänelle tarjolla olevien tarkoituksellisuuksien toteuttamisesta. Tällöin hän kykenee havaitsemaan arjen todellisuuden kätkeytyvät vaikuttamismahdollisuutensa sekä kokemaan kaiken aikaa lisääntyvää iloa elämäänsä löytämästään tarkoituksellisesta sisällöstä ja kaikesta siitä omilla valinnoillaan todellistamastaan, jonka hän on pelastanut katoavaisuudelta yhteiseksi ja omaksi hyväkseen.

Kasvatuksessa katson tämän perustelevan toiminnan, jossa ei luoda pidäkkeitä ongelmalliselle käyttäytymiselle, vaan yllykkeitä arvopitoiseen ja tarkoituksentäyteiseen elämään ponnisteleminen siten, että keskiöön asetetaan yhteinen hyvä. Nuorta kasvatetaan sen mukaisesti edistämään kaikkien ihmisten hyvää elämää ja heidän välisiä hyviä suhteita. Löytäessään hyvyyteen ja siihen johtavia universaaleja arvoja kohti suuntautumisen keskeiseksi tarkoitukseksi elämässään, voi nuori ihminen pyrkiä joka hetki toteuttamaan niitä välittämällä itsestään ja antamalla muiden rakastaa itseään sekä ottamalla elämäntehtäväkseen palvella muita ihmisiä rakastamalla, välittämällä ja huolehtimalla heistä.

277 Frankl, V. E. 1996. Die Sinnfrage in der Psychotherapie. 6. Auflage. München: Piper.

4 LOPUKSI

Olen tässä kirjassa käsitellyt filosofista ihmiskäsitystä, henkisiä ja eettisiä arvoja sekä ihmisen mahdollisuuksia toimia eettisesti sekä itseään että ennen kaikkea suhteissaan kaikkeen, mikä on jotain toista kuin hän itse. Altruismi on eettisyyden lähikäsite ja se voidaan määritellä käyttämässäni käsitteistöissä tarkoitukselliseksi vastakohtana itsekeskeisyydelle. Toimiessani tarkoituksellisesti pyrin aikaansaamaan tai luomaan jotain arvokasta ja hyvää jollekin toiselle kuin itselleni. Tarkoituksellisuutta on myös se, että pyrin edistämään yleistä hyvää, joka tuottaa jotain hyvää kaikille, joiden ajattelen kuuluvan toteuttamani toiminnan piiriin. Usein kyse on ihmisten muodostamista yhteisöistä tai yhteiskunnista, joihin itse kuulun, jolloin voidaan puhua myös vastavuoroisesta altruismista, koska aikaansaatu hyvä kohdistuu tavalla tai toisella myös itseeni.

Robert Trivers²⁷⁸ määrittelee vastavuoroisen altruismin sellaiseksi toiminnaksi, jonka pitää tuottaa hyvää saajalleen, mutta aiheuttaa jonkinlaisia uhrauksia antajalleen. Vähimmillään jälkimmäisellä voitaneen ymmärtää oman aikansa antamista toisen hyväksi. Toinen edellytys vastavuoroiselle altruismille on, että sen hyvän, mitä antaja vastaavasti saa itse osakseen – jonka ei tarvitse olla samaa hyvää, mitä hän on antanut – pitää toteutua vasta viiveellä ja sen toteutuminen pitää olla epävarmaa. Tämä vastaa Frankl'n esittämää määritelmää tarkoituksesta, joka toteutuu täydellisimmillään kahden ihmisen vastavuoroisessa rakkaudessa. Frankl perustelee kuitenkin, että aina kun toteutan jonkin tarkoituksen, lisää se automaattisena sivuvaikutuksena omaa hyvinvointiani ja onnellisuuttani. Lähtökohtana ei siten ole, että odotaisin saavani vastapalvelukseksi jotain itselleni, vaan, että se toteutuu joka tapauksessa jossain muodossa, tahdoin sitä tai en.

Esimerkiksi yhteisöllisyydestä jonkinlaisena arvokkaana ilmiönä puhutaan paljon määrittelemättä kuitenkaan sen laatua mitenkään. Samoin puhutaan paljon solidaarisuudesta ja hyväntekeväisyydestä, kun pohditaan

278 Trivers, Robert. 1971/2002. The evolution of reciprocal altruism. Julkaistu uudelleen teoksessa: R. Trivers. Natural selection and social theory: Selected papers of Robert Trivers. Evolution and Cognition. New York: Oxford University Press, 18–51.

eettisyyttä. Niin kutsutut prosenttijengit, joilla tarkoitetaan tunnuksia kantavia järjestäytyneitä rikollisyhteisöjä, ovat erittäin yhteisöllisiä sekä niiden jäsenet toisilleen solidaarisia ja heidän omien arvostusten mukaisesti myös toisilleen ja koko yhteisölle hyvää tekeviä. Kukaan tuskin kuitenkaan määrittelee heidän toimintaansa jollain kriteerillä eettiseksi. Käyttämämme käsitteistö vaatii siten jonkinlaista täsmentämistä.

Eettisyys lienee käsite, joka ymmärretään universaalisti jonain arvokkaana ja hyvänä. Kiteytin väitöskirjani lopuksi kasvatuksen ideaaliseksi päämääräksi nuoren auttamisen ja tukemisen tulemaan ihmiseksi, joka suuntautuu yleisinhimillisiin arvoihin sekä niihin perustuviin tarkoituksiin ja tekee tämän rakkauden ohjaamana. Kasvattakaamme siis nuorista oman elämänsä filosofeja, mutta tehkäämme se rakkaudella ja niin, että nuoret perustavat oman viisautensa etsinnän rakkaudelle.²⁷⁹

Platon²⁸⁰ uskoo, että jokainen jäljittelee luonnostaan sellaista, mihin hän suuntautuu rakkaudella. Tulkitsen hänen viittaavan siihen, että ihmisessä on oltava rakkautta voidakseen suuntautua platonisiin arvoihin: hyvyuteen, totuuteen ja kauneuteen. Rakkaus on siten kokonaisvaltainen kokemus siitä, että universaalit arvot ovat jotain sellaista, joita minun tulee seurata elämänsäni, jotta se voisi olla hyvää.

Toisin sanoen, sekä sana eettisyys että rakkaus kuvastavat asioiden laatua, jossa pyrkimyksenä on yleinen hyvä, joka suuntautuu toistensa lähellä olevien ihmisten ulkopuolelle. Voisimme siten puhua esimerkiksi eettisestä yhteisöllisyydestä tai solidaarisuudesta sekä rakkaudellisesta ja vapaaehtoisesta hyväntekeväisyydestä. Tai pelkästään eettisyydestä ja rakkaudellisuudesta kestäväenä perustana, peruskalliona, jolle voidaan ja pitää rakentaa koko olemassaolomme maailmassa.

Meillä aikuisilla on lähtökohtaisesti kaksi tapaa vaikuttaa maailman hyvyuteen. Tämän hetken maailmaan voimme vaikuttaa kasvattamalla ja kehittämällä itseämme. Tulevaan maailmaan vaikuttamisen keskiössä on lasten ja nuorten kasvatusta – sekä omien lastemme, että oman näkyvän, käytännön arjessa antamamme esimerkin välityksellä myös kaikkien toisten lapset ja nuoret. Perusviestintämme on oltava, että elämä ei ole liian vaikeaa, vaan se on tarkoitettu kaikkine vaikeuksineen ja vastoinkäymisineen ihmisen

279 Purjo, T. 2010, 389.

280 Pitkänen, P. 1997. Platonin hyvän elämän filosofia. 2. painos. Helsinki: Yliopistopaino.

elettäväksi. Tämä on mahdollista rakentamalla elämänsä arvojen ja tarkoitusten eli eettisyyden ja rakkauden peruskalliolle. Lapsille ja nuorille on välitettävä tähän perustuvaa toivoa tulevaisuudesta ja korostettava, että siihen on mahdollisuus vaikuttaa omilla ratkaisuilla ja aktiivisilla teoilla. Myös nuori voi omalla esikuvallaan saada aikaiseksi myönteisen ketjureaktion vertaisensa keskuudessa.

Frankl²⁸¹ totesi jo omana aikanaan, että kasvatusta on tärkeämpää kuin koskaan aikaisemmin, koska elämme hyvinvointiyhteiskunnassa yltäkylläisyyden ja tietoturvan keskellä. Kasvatuksessa vastuulliseen elämään onkin siksi painotettava ennen kaikkea selektiivisyyttä eli valikoivuutta, tarkkana olemista valintoja tehtäessä. Valikoivuus tarkoittaa puolestaan sitä, että nuori kykenee tekemään ratkaisuja monenlaisten keskenään ristiriitaisten vaihtoehtojen keskellä. Hänen on opittava kaikessa erottamaan, mikä on olennaista ja mikä epäolennaista tai mikä on tarkoituksellista ja tarkoituksetonta. Vain tällä tavalla hän voi täyttää olemassaolonsa tarkoituksen ja toteuttaa arvoja.

Ennen kaikkea nuoren on pystyttävä päättämään, mistä hän voi ottaa vastuun ja mistä ei, toisin sanoen mihin hän voi lähteä mukaan siten, että hän on valmis myös vastaamaan tekojensa – jollaisena pelkkää osallisuutta tai teon suunnitteluakin on pidettävä – seurauksista.

Ihminen on täysin vapaa vastaamaan haluamallaan tavalla niihin kysymyksiin, joita elämä häneltä eri tilanteissa kysyy. Ihminen on kuitenkin vastuussa siitä, että hän antaa ”oikean vastauksen” kuhunkin kysymykseen. Oikealla vastauksella Frankl tarkoittaa nimenomaan vastausta, jossa ihminen vastaa *tarkoituksen*-mukaisesti, jossa ihminen on löytänyt kyseisen tilanteen todellisen tarkoituksen. Näin ymmärretyn oikean vastauksen löytämisessä häntä auttaa omantuntonsa kuunteleminen ja siihen luottaminen.²⁸²

Omatunto on Franklin mukaan ihmisyyteen, erityisesti ihmisen henkisyteen olennaisesti kuuluva ilmiö. Omantunto eroaa tietoisuudesta siinä, että kun tietoisuus avautuu olevalle, avautuu omantunto pikemminkin sille,

281 Mm. teoksissaan Frankl, V. E. 1982. *Der Wille zum Sinn. Ausgewählte Vorträge über Logotherapie*. 3. erweiterte Auflage. Bern: Huber; Frankl, V. E. 1992. *Der unbewußte Gott. Psychologie und Religion*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

282 Purjo, T. 2010, 303.

mikä ei vielä ole ja minkä pitää olla.²⁸³ Heideggerille²⁸⁴ omatunto on kutsu omimpaan itsenä olemisen mahdollisuuteen. Elämä kutsuu ihmistä jokaisena uutena hetkenä, jokaisessa uudessa tilanteessa jatkamaan matkaa kohti Logosta, elämän tarkoitusta.²⁸⁵

Omatunto johdattaa ihmistä elämän kysymyksiin vastaamisessa ja vastuun kantamisessa; se ohjaa ihmistä ennen kaikkea löytämään kullakin hetkellä erilaisten mahdollisuuksien joukosta sen, joka auttaa häntä parhaiten muovaamaan omaa elämäänsä vastuullisella tavalla tarkoitukselliseksi. Toisin sanoen, omatunto neuvoo suunnan kohti todellista hyvää, tien epäitsekäiseen ja tarkoitukselliseen elämään.

Omatunto on ehdottoman inhimillinen ilmiö, mutta koska se on ”vain” inhimillisenä ilmiönä myös rajallinen, voi omatunto johtaa ihmistä myös harhaan.²⁸⁶ Jos ihminen kuitenkin hyväksyy ihmisenä olemiseen kuuluvan epätäydellisyyden, hyväksyy hän samalla omatuntonsa erehtyvyyden ja kuuntelee sen ääntä siitä huolimatta varauksettomasti. Ihminen ei siten voi vastuullisuudessaankaan olla kaikkietävä, vaan hän toimii puolittain epävarmana, mutta täydestä sydäimestään.²⁸⁷

Puolimatka²⁸⁸ pohtii kasvatuksen mahdollisuuksia vaikuttaa omaan tuntoon ja toteaa ensinnäkin, että koska omantunnon toiminta perustuu eettiseen tietoon, auttaa eettisen tietämyksen lisääminen myös omaatuntoa herkistymään. Toisaalta on kasvatuksen avulla mahdollista vaikuttaa eettisten intuitioiden kehittymiseen harjoittamalla riittävästi niiden pohjana olevia tiedollisia valmiuksia. Tämä tarkoittaa sekä erilaisten käsitteiden opettelua että esimerkkien antamista eettisestä toiminnasta. Tällaisia ovat oma toiminta käytännön tilanteissa tai tunnetuista eettisyyden saralla

283 Frankl, V. E. 2002. *Logotherapie und Existenzanalyse. Texte aus sechs Jahrzehnten.* Weinheim: Beltz.

284 Kauppi, R. 2001. *Martin Heideggerin ihmiskäsitys*; Kauppi, R. 2001. *Ihmisestä eksistenssifilosofian valossa.* Teoksessa: I. Koskinen & J. Palomäki (toim.) *Raili Kaupin kirjoitukset 3.1* Filosofia. Tampere University Press, 179–189; 293–306.

285 Kühn, R. 1988. *Intuitive Sinnfindung. Zur praktischen Bedeutung des Gewissens nach Viktor E. Frankl.* Teoksessa: A. Längle (Hrsg.) *Entscheidung zum Sein.* Viktor. E. Frankls *Logotherapie in der Praxis.* München: Piper, 177–190.

286 Frankl, V. E. 1988. *The will to meaning. Foundations and applications of Logotherapy.* Expanded edition. New York: Meridian, 65.

287 Purjo, T. 2010, 304.

288 Puolimatka, T. 2004. *Kasvatus, arvot ja tunteet.* Helsinki: Tammi, 296.

vaikuttaneista esikuvista kertominen tai erilaisten tarinoiden lukeminen, missä joku – ihminen tai muu olento – toimii eettisesti oivallisella tavalla.

Sekä itseen että toisiin kohdentuvassa kasvatuksessa eettisyyteen keskeisesti kyse maieuttisesta²⁸⁹ omantunnon herkistämisestä. Omatunto arvoelimenä on jokaisessa meissä olemuksellisesti. Se ei ole pelkästään potentiaalinen kyky, vaan se toimii kaikissa ihmisissä ”kolkuttaen” jollain voimakkuudella kaiken aikaa. Omantunnon perustana on tajunnan tiedostamaton yhteys transsendenttiseen arvotodellisuuteen eikä kukaan ihminen voi katkaista sitä yhteyttä. Kasvatuksen maieuttisena tavoitteena ja vaikutuksena on siten ”vain” omantunnon sanoman kuuntelukyvyn herkistyminen, ei omantunnon kehkeyttäminen sinänsä. Kun puhutaan joistakin ihmisistä ”vailla omaatuntoa olevina”²⁹⁰ merkinnee tämä käytännössä, ettei heille ole mitään kautta muodostunut tiedollisiin lähtökohtiin perustuvaa ymmärrystä arvokkaasta ja hyvästä sekä niiden vastakohtista. Ilman omaatuntoa ihminen ei olisi enää ihminen, vaan jotain muuta.²⁹¹

Käsitykseni mukaan omatunto herkistyy suhteessa ihmisen eettiseen kehitykseen. Toisin sanoen ihmisen omatunto kehittyä sitä herkemäksi, mitä eettisemmin hän elämässään toimii. Ja toisaalta, ihmisen toiminnan eettisyydessä näkyy hänen omantuntonsa kehittyneisyyden aste. Ensin on kuitenkin päästävä jotenkin alkuun. Siihen tarvitaan ”kättilöiden” apua.

Jos tahdon auttaa toisia ihmisiä heidän omantuntonsa herkistymisessä tai pyrin vaikuttaa laajemminkin yhteiskuntaan tai koko ihmiskuntaan, ainoa käytettävissäni oleva keino on olla omien eettisten tekojeni kautta esimerkiksi toisille. Kyse on siitä, miten kohtaamme toiset ihmiset ja millaisen kokemuksen lähtökohdan luomme heille niissä. Kun joku kokee tulleen kohdatuksi eettisesti, toimii se yhtenä askeleena kohti hänen omantuntonsa herkistymistä.

Päätän kirjani kultaisen säännön muunnellaan: Kaikki, minkä tahdotte ihmisten tekevän *toisille* (alkuperäisesti *teille*), tehkää te heille. Lasten kohdalla on aloitettava jo varhaislapsuudessa ohjaamalla kädestä pitäen hänen askeliaan kohti arvokasta ja hyvää. Kun heistä kasvaa nuoria, heille voidaan vähitellen siirtää vastuuta toimia tiennäyttäjinä ja omantunnon hereille ravistelijoina toisille.

289 Maieuttinen toiminta viittaa sokraattiseen ”kättilöimisen taitoon”.

290 Tällöin viitataan narsistiseen persoonallisuushäiriöön.

291 Perustan tässä esittämäni Viktor Frankl’n logoteoriaan.

TIMO PURJO

Arvot

ovat ihmisen toiminnan perusta

Filosofian tohtori **Timo Purjo** ottaa teoksessaan kantaa arvokeskusteluun sekä kasvatuksellisenä että yksilöllisenä ja yhteiskunnallisena kysymyksenä. Työpaikoilla, muissa yhteisöissä ja yhteiskunnan eri tasoilla käydään lopulta arvokeskustelua, mutta harvat kysyvät, mitä arvot todella ovat. Kirjan tarkoitus on avata näkymiä arvojen maailmaan uudella ja omintakeisella tavalla. Purjon arvo-objektivismin puolustus suuntaa keskustelua arvojen todellisuuteen ja ehkä havahduttaa postmodernin lukijan vastaväitteisiinkin. Kirjan väitteitä ja tulkintoja voidaan kuitenkin pitää hyvin perusteltuina.

Kirja on yleistajuinen, vaikka se on tehty tieteellisen käytännön edellyttämällä tarkkuudella. Tästä syystä kirja soveltuu yleiseksi esitykseksi arvojen olemuksesta ja todellistumisen tavoista. Samalla kirja puolustaa paikkaansa oppikirjana ja ammattikirjana. Kirja soveltuu erityisen hyvin kaikille, jotka ovat yksityisesti tai ammatillisesti kiinnostuneita ihmisen kasvusta kohti vastuullista ihmisyyttä ja sen mahdollistamaa arvokasta ja merkityksellistä elämää. Kirjaa voi suositella myös kaikille sosiaalialan ja terveydenhuollon ammattilaisille.

Kansi: Mikko Reinikka | Albert Hall

ISBN 978-951-44-9486-4

9 789514 494864

TAMPERE
UNIVERSITY
PRESS